

(zob.)

Ajdukiewicz, Kazimierz (ur.1890), uczeń Twardowskiego, profesor filozofii kolejno w uniwersytetach lwowskim, poznańskim i warszawskim, pracuje głównie w dziedzinie teorii nauk, logiki matematycznej oraz metodologii nauk przyrodniczych; w szczególności rozwinął teorię ~~raz~~ ^{językowego} "aparatu pojęciowego" i w budowie systemu naukowego. Zajmuje się też zagadnieniami dydaktycznymi w tych dziedzinach: Z metodologii nauk dedukcyjnych (1921), ~~Sprache~~ ^{O znaczeniu wyrazów (1931)} und Sinn (1934), Das Weltbild und die Begriffsapparatur (1934), Logiczne podstawy nauczania (1934), Zagadnienia i kierunki filozofii, teoria poznania - metafizyka (1949), Zarys logiki, książka pomocnicza dla nauczyciela (1953).

Leśniewski, Stanisław (1886-1939), profesor filozofii matematyki w Uniwersytecie Warszawskim, był obok Łukasiewicza (zob.) najwybitniejszym przedstawicielem logiki w Polsce i współtwórca polskiej szkoły logicznej, znanej i uznanej w całym świecie naukowym. Wyniki swych badań ~~głównie~~ podawał w wykładach uniwersyteckich, jedynie częściowo zaś wydał je drukiem: Podstawy ogólnej teorii mnogości I (~~1916~~ 1916), O podstawach matematyki (1927/31), Grundzüge eines neuen Systems der Grundlagen der Mathematik (1939). Także: B. Sobociński, L'analyse de l'antinomie russellienne par Leśniewski (Metodos, 1949) J. Słupecki, St. Leśniewski's Protothetics (Studia Logica, 1953), J. Słupecki, St. Leśniewski's Calculus of names (Studia Logica III, 1955). Z licznych uczniów L. najwybitniejszym jest Alfred Tarski, profesor Uniwersytetu Berkeley w Kalifornii: Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych (1933).

Elzenberg, Henryk (ur. 1887), ~~profesor filozofii i estetyki w Toruniu~~ profesor filozofii w Uniwersytecie Toruńskim, w licznych ~~przeglądach~~ ^{artykułach} ogłaszanych w czasopiśmie naukowych, omawiał szczegółowe zagadnienia z zakresu historii filozofii, etyki i estetyki. ~~W szczególności~~ ^{Osobno} ~~wiadsze rozprawy~~ Le sentiment religieux chez Leconte de Lisle (1909), Podstawy metafizyki Leibniza (1917), Marek Aureliusz, z historii i psychologii etyki (1922).

Lutosławski, Wincenty (1863-1954), spędził drugie lata w podróży, poczem został profesorem filozofii w Uniwersytecie wileńskim Stefana Bato-rego. ~~Wypracował filozofię~~ Głosił system filozofii religijno-mistycznej, nawiązującej do polskiego mesjanizmu poetów romantycznych. Sławę zyskał badaniami nad chronologią pism Platona. Główne dzieła: The Origin and Growth of Plato's Logic (Początki i rozwój logiki Platona, 1897), Seelenmacht (Moc duszy, 1899), Z dziedziny myśli (1900), Logika ogólna (1906), Volonté et Liberté (Wola i wolność, 1913), The World of Souls (Świat dusz, 1924).

Fi mających za ^{głównie} cel analizę różnych typów przedmiotów,

Ingarden, Roman (ur.1893), profesor filozofii kolejno w Uniwersytetach lwowskim i krakowskim, w pracach swoich/obejmujących różne działy dziedziny filozofii Fstosuje metodę fenomenologiczną Husserla (zob.), którego był uczniem. Szczególną doniosłość mają jego dzieła z zakresu filozofii sztuki, Das literarische Kunstwerk (Literackie dzieło sztuki, 1934), O poznawaniu dzieła literackiego (1937). Inne ważniejsze publikacje: Intuition und Intellekt bei Henri Bergson (1921), Essentielle Fragen (1924), ¹²³O budowie obrazu (1946), Szkice z filozofii literatury (1947), Spór o istnienie świata (2 tomy, 1947/8)

- 1 Psychofizjologiczna teoria poznania i jej krytyka (1930),
- 2 Vom formalen Aufbau des individuellen Gegenstandes (1935).
- 2 Zagadnienie tożsamości dzieła muzycznego (1933),

6

Rubczyński, Witold (1864-1938), profesor filozofii w Uniwersytecie Jagiellońskim, zasłużony historyk polskiej filozofii średniowiecznej, zajmował się nadto zwłaszcza zagadnieniami etyki. Obok wielu prac szczegółowych ogłosił: O poglądach filozoficznych Sebastiana Petrycego z Pilzna (1908), Filozofia życia duchowego (1925), Matthaei de Cracovia Rationale operum divinatorum (Theodæcea) (opracowanie średniowiecznego rękopisu, 1930), Główne kierunki filozofii (1934), Etyka (1936). Problem kształtowania charakteru (1938).

Heinrich, Władysław (1868-1956), profesor filozofii w Uniwersytecie Jagiellońskim, przyrodnik i filozof, uczeń Avenariususa (zob.) pracował na polu psychologii ^{teorii poznania} i historii filozofii. Die moderne physiologische Psychologie in Deutschland (1897, 2 wyd. 1899), Teorie i wyniki badań psychologicznych (1902), Psychologia uczuć (1907), Joh. Scotus Eriugena i Spinoza (1909), Filozofia grecka do Platona (1913).

Znaniecki, Florian (ur. 1882), profesor uniwersytetu w Poznaniu, potem w Chicago, pracował w dziedzinie teorii nauk humanistycznych i socjologii. Zagadnienie wartości w filozofii (1910), Humanizm i poznanie (1912), Upadek cywilizacji zachodniej (1921), Wstęp do socjologii (1922), Cultural Reality (1919), The laws of social psychology (1925).

Yajñavalkya (czyt. ^{Jadźniawalkja} ~~Yajñavalkya~~) najdawniejszy mityczny myśliciel najdawniejszego okresu filozofii indyjskiej (początek I tysiąclecia przed n.e.), w którym powstały upaniśady, czyli teksty zawierające najstarszy system religijno-filozoficzny Wedy (l.mn.).

Śankara (początek 9 w.n.e.) filozof i teolog indyjski, główny przedstawiciel systemu religijno-filozoficznego Wedanta, tzn. zakończenie Wed (zob. Yajñavalkya) - a zarazem ich ukoronowanie. Nauki swe zamknął w wielkim komentarzu do aforystycznego dzieła twórcy Wedanty Badarayana (I w.n.e.).

Patanjali (czyt. Patandźali, ok. II w.p.n.e.), autor Yogasutrani, najstarszego z zachowanych dzieł o filozofii Yoga, jednego z sześciu systemów filozoficznych religii bramińskiej, opartych na upaniśadach (zob. Yajñavalkya).

Ramanuja (czyt. Ramanudża, XI w.n.e.), wybitny przedstawiciel średniowiecznej filozofii indyjskiej, twórca oryginalnego odłamu Wedanty, przeciwstawiający się klasycznej doktrynie Śankary (zob.).

Gangeśa (XII w.n.e.) autor klasycznego kompendium logiki indyjskiej Tattvacintamani (Kamień filozoficzny prawdy), rozwijającego naukę ~~W~~ Nyaya (o wiedzy), systemu odnoszonego do myśliciela nazwiskiem Gotama, o którego życiu nic nie wiadomo.

Kanada, filozof indyjski, bliżej nieznan, założyciel indyjskiej atomistyki, zawartej ^{doktrynie} ~~w systemie~~ Vaisesika, która jest najmłodszym ~~systemem filozoficznym~~

i najbardziej wykształconym systemem filozofii bramińskiej.

Kapila, bliżej nieznanym filozof indyjski, założyciel Samkhya, najstarszego z sześciu systemów filozoficznych ortodoksyjnego braminizmu, na którym oparł się później od niego buddyzm (powstały w V w.p.n.e.).

Prof.dr Kazimierz Żurewski	- Toruń
Prof.dr Władysław Czaplinski	- Wrocław
Dr Marcin Dragan	- Gdańsk
Prof.dr Gerard Labuda	- Poznań
Prof.dr Kazimierz Lepczy	- Kraków
Prof.dr Marian Małowski	- Warszawa
Dr Marian Pełczar	- Gdańsk
Prof.dr Kazimierz Piwarski	- Poznań

Doc.dr Izydora Danbaska	- Gdańsk
Prof.dr Zbigniew Hornung	- Toruń

Z.-Prof.dr Jarzy Łoś	- Toruń
Prof.dr Tadeusz Bielikiewicz	- Gdańsk

Radhakrishnan, Sarwapalli (ur.1888), hinduski filozof i maż stanu, wiceprezydent Republiki, profesor Uniwersytetu w Kalkucie, przedstawiciel nowoczesnej postaci Wedanty (zob. Sankara). The Hindu View of Life (Hinduski światopogląd, 1928), Eastern Religions and Western Thought (Religie Wschodu i myśl Zachodu, 1939), Indian Philosophy (2 tomy 1923/27, nowe wyd.1951), History of Philosophy, Eastern and Western (2 tomy, 1952/53).

Vivekananda, Swami (1862-1902), filozof hinduski, uczeń Ramakriszny (1834-1886), odnowiciela religijno-filozoficznego systemu Wedanty; ~~stworzył~~ ^{dażył} do zbliżenia kulturalnego między myślą Wschodu i Zachodu, wierząc, że filozofia indyjska ma doniosłą misję ~~stworzenia~~ ^{ulepszenia} świata do spełnienia. Vedanta Philosophy (1899), The Science and Philosophy of Religion, a Comparative Study of Samkhya, Vedanta and other Systems (2 tomy, 1900), Complete Works (Dzieła wszystkie, 3 tomy, 1907).

Tagore, Rabindranath (1861-1941), poeta i filozof religijny, który poświęcił się misji szerzenia myśli indyjskiej w świecie, założywszy w tym celu międzynarodową szkołę filozoficzną w Bengalu. Napisał m.i. Sadhana, The Realisation of Life (Doskonalenie życia, 1913), Thoughts (Myśli, 1921), The Religion of Man (Religia człowieka, 1931), Letters to a Friend (Listy do przyjaciela, 1931). Dzieła zebrane (po ang., 5 tomów 1921/22).

F. Drocik. Polubi 2 Tomy p. t. Wierści chaciwiani. Sij. wysi, 1947.

Sawicki, Franciszek (1877-1952), profesor filozofii Seminarium duchownego w Pelplinie, ^{wybitny} filozof katolicki (lecz nie tomista) zajmował się głównie zagadnieniami filozofii kultury i osobowości. Pisał po niemiecku i po polsku. Ważniejsze publikacje: *Biblischer und moderner Pessimismus* (1903) *Das Problem der Persönlichkeit und des Übermenschen* (Zagadnienie osobowości i nadczłowieka, 1909; 3 wyd. pod tytułem *Das Ideal der Persönlichkeit*, 1925); *Der Sinn des Lebens* (Sens życia, 1913, 6 wyd. 1937), *Politik und Moral* (1917); *Geschichtsphilosophie* (Filozofia historii, 1920, 3 wyd. 1923); *Lebensanschauungen alter und neuer Denker* (Poglady na życie dawnych i nowych myślicieli, 4 tomy 1923, 8 wyd. 1934); *Philosophie der Liebe* (Filozofia miłości, 1924); *Die vier Lebensalter* (1929, przekład polski p. t. *Życie ludzkie*, 1936); *Dusza nowoczesnego człowieka* (1935); *Filozofia życia* (1936); *Lebensanschauungen moderner Denker: I. Kant und das XIX Jahrh. II. Die Philosophie der Gegenwart* (1952, Poglady życiowe nowoczesnych myślicieli: I. Kant i wiek XIX, II. Filozofia współczesna)

Sleszyński, Jan (1854-1931), matematyk i logik, profesor Uniwersytetu w Odessie, później w Krakowie. Teoria dowodu, 2 tomy, 1925-29.

42

Scheler Max (1874-1928), ~~umysł wybitny, lecz~~ ^{od r. 1919.} ~~nie~~ ^{nie} spokojny i niestały, był przez czas pewien docentem filozofii w Monachium, ~~profesorem~~ ^{profesorem} w Kolonii, zajmował się problemami filozoficznymi ~~filozofii~~ ^{filozofii} i nauki o człowieku, ~~etyką,~~ ^{etyką,} psychologią ~~humanistyczną,~~ ^{humanistyczną,} socjologią wiedzy, przy ~~czym,~~ ^{czym,} zbliżywszy się do Husserla, ^(zob.) ~~stał się~~ ^{stał się} jednym z głównych przedstawicieli fenomenologii, ~~Pełen~~ ^{Pełen} twórczych pomysłów, ale niesystematyczny, pod koniec życia odszedł od dawniejszych poglądów i głosił panteistyczną metafizykę kultury i historii. Główne dzieła:

3
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik (Formalizm etyczny i materialna etyka wartości, 1919, 3 wyd. 1927), Wesen und Formen der Sympathie (Istota i postaci sympatii, 1913, 4 wyd. 1948), Vom Ewigen im Menschen (O tym, co wieczne w człowieku, 1921), Vom Umsturz der Werte (Przewrót wartości, Zbiór rozpraw, 2 tomy, 1915), Schriften zur Soziologie und Weltanschauungslehre (Rozprawy z socjologii i nauki o poglądzie na świat, 4 tomy, 1923/34), Die Wissensformen und die Gesellschaft (Typy wiedzy i społeczeństwo, 1926), Die Stellung des Menschen im Kosmos (Stanowisko człowieka w kosmosie, 1928, 15 wydanie 1947), Mensch und Geschichte (Człowiek i historia, 1929).

której metodę stosował w postaci subtelnych analiz psychologicznych i etycznych.

13
L Heglem (zob.)

Schelling, Friedrich Wilhelm (1775-1854), profesor kolejno pięciu uniwersytetów ~~niemieckich~~ niemieckich, ^{wraz ze starszym Fichtem (zob.) i nieco młodszym} należy do trójcy niemieckich filozofów idealistycznych, zarazem jest wśród nich wyrazicielem umysłowego prądu romantycznego. Kładzie wagę na uczucie, piękno, momenty religijne. Podstawę jego poglądów tworzy filozofia przyrody, pojęta jednak nie empirycznie, lecz od "wnętrza", miała ^{ona} dociekać istoty procesu ^{rozumianego jako proces życiowy} stawiania się przyrodniczego, przyroda, jak i duch, ~~razem~~ są pochodnymi postaciami jednego bytu pierwotnego ^{czyli} "absolutu", który daje się ująć intuicyjnie w dziełach sztuki, nie mniej jak w filozofii, obie są bowiem sobie pokrewne. Ten pogląd nabrał w późniejszych latach twórczości Sch. cech religijnej mistyki. Główne dzieła: Ideen zu einer Philosophie der Natur (Pomysły do filozofii przyrody, 1797), Von der Weltseele, eine Hypothese der höheren Physik zur Erklärung des allgemeinen Organismus (O duszy świata, hipoteza wyższej fizyki dla wyjaśnienia wszechorganizmu, 1798), System des transzendentalen Idealismus (System transcendentálnego Idealizmu, 1800), Bruno oder über das natürliche und göttliche Prinzip der Dinge (Bruno czyli o przyrodniczej i boskiej zasadzie rzeczy, 1802), Clara oder der Zusammenhang der Natur mit der Geisterwelt (Clara czyli związek przyrody ze światem ducha, pośm. 1865), Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums ^{Wykłady} (o metodzie studiów akademickich, 1803), Über das Wesen der menschlichen Freiheit (O istocie ludzkiej wolności, 1809).

(Schelling)

Do Schellinga był zbliżony Daniel Friedrich Ernst Schleiermacher (1768-1834), profesor berlińskiego Uniwersytetu, teolog protestancki, ^{twórczy w dziedzinie} ~~zajmujący się~~ filozofią religii i etyką. Bliższym uczniem Schellinga był Józef Gołuchowski (zob.)

Schlick, Moritz (1882-1936), ^{berlińczyk} profesor Uniwersytetu w Wiedniu od r.1922, jest założycielem "Koła Wiedeńskiego" (Wiener Kreis), organizacji filozoficznej, która przyjąwszy za patrona Ernesta Macha (zob.) ^{wystąpiła z programem} ~~uprawiała~~ "neopozytywizm" ~~kierunków~~ badań, kładąc sobie za zadanie wypracowanie zasad ~~stanowisk~~ konsekwentnego empiryzmu, z uwzględnieniem najnowszych wyników badań naukowych zwłaszcza w dziedzinie logiki. Zgodnie z naczelnym założeniem empiryzmu ^{Schll.} uważał jedynie zdania obserwacyjne o faktach (zdania sprawozdawcze, ^{Protokoll} ~~analityczne~~ sätze) za założenia wiedzy, jedynie one mają sens faktyczny, ~~Twierdzenia~~ ^{Twierdzenia} matematyki i logiki mają sens formalny, nie są twierdzeniami o rzeczywistości, lecz służą jako zasady konstrukcji i ^{prak} ~~przekształcania~~ wiedzy o faktach. ~~Wszystkie~~ Wszelkie inne zdania, między innymi i zasady etyczne, mają jedynie sens emocjonalny, tzn. wyrażają nasze uczucia, dążenia, normy postępowania. Filozofia zaś nie jest nauką o rzeczywistości, lecz jedynie narzędziem ^{zagadnień i} ~~analityki~~ ^{prawy} naukowych. Koło Wiedeńskie, jakkolwiek trwało niedługo i uczestnicy jego rozprószyli się po świecie, dało potężny impuls metodologii badań naukowych i wywołało ruch, który pod różnymi formami jest nadal aktualny na całym świecie, (zob. Carnap, Reichenbach). Ważniejsze dzieła Schlicka: Raum und Zeit in der

du musi być obliczona na wymianę zagraniczną bezgotówkową). Jest jednak rzeczą jasną, że środki, które Skarb Państwa orzecznacza na popieranie ~~kwórxxx~~ nauki, są zużywane najbardziej celowo wówczas, gdy służy ^{właściwym} ~~celom~~ wydawniczym.

4) Realizacja wydawnictwa we własnym zarządzie pozwoli ~~to~~ wprowadzić oszczędności w wysokości honorariów autorskich ~~xxx~~ ^{i redakcyjnych} ~~xxx~~ i redakcyjnych, o czym mówi punkt 3 okólnika.

Z tych powodów podtrzymuję w całej pełni moje poprzednie wnioski.

Wysokości ~~kwórxxx~~ kwoty potrzebnej na wydawnictwo Ruchu Filozoficznego na rok 1958 nie umiem podać obecnie, nie mam bowiem do dyspozycji informacji dotyczących cen drukarskich, papieru itp. Będę je mógł zebrać, gdy od września przystąpię do przygotowań redakcyjnych w myśl uchwały Zarządu z 15 maja br.

gegenwärtigen Physik (Przestrzeń i czas we współczesnej fizyce, 1917), Allgemeine Erkenntnislehre (Ogólna teoria poznania, 1918), Fragen der Ethik (Zagadnienia etyki, 1930), Gesammelte Aufsätze 1926-1936 (Zbiór rozpraw 1926-1936, 1938).

(protestanckie)
Schweitzer, Albert (ur.1875), alzaczek, studia filozoficzne i teologiczne. Od-
 był w uniwersytetach niemieckich, poza tym muzyk, i lekarz, ^{filantrop} ~~umysł~~ niezwykle
 wszechstronny, ~~axxxxxxxx~~ organizator i kierownik leczenia dla murzynów w central-
 nej Afryce. W dziedzinie filozoficznej pisarz dużej miary, zajmował się filo-
 zofią kultury ~~xxxxszczagólnie~~ na podłożu etycznym i religijnym.
 Główne dzieła: ~~xxxxxx~~ Jean Sébastien Bach (1904) wyd. 1942 Geschichte
 der Leben-Jesu-Forschung (Historia badań nad życiem Jezusa, ^{5, wyd. 1933} 1913), Kulturphilo-
 sophie: I. Verfall und Wiederaufbau der Kultur, II. Kultura und Ethik (1923x
 Filozofia kultury I. Upadek i odbudowa kultury, II. Kultura i etyka, 1929); 1949
 Das Christentum und die Weltreligionen (Chrześcijaństwo i religie światowe,
 1925), Aus meinem Leben und Denken (Z mego życia i myśli, 1931), Das Abendmahl
 (Wieczerza, 2 tomy, 1929), Die Weltanschauungen der indischen Denker (Pogląd
 na świat myślicieli indyjskich, 1935).

Seneca, Lucius Annaeus (4 p.n.e. - 65), pochodził z Hiszpanii, wychowawca
 Nerona, zginął skazany przez niego na śmierć, był przedstawicielem rzymskiego
 stoicyzmu (zob. ^{Panaetios} ~~xxxxxxx~~), i autorem pism z zakresu etyki i mądrości życia
~~wspierających~~ zawierają wiele wartościowych uwag i obserwacji ludzkiej naturze;
 wywarł duży wpływ na życie publiczne i literackie wieków następnych. Szereg
 przekładów polskich z czasów dawniejszych: O dobrodziejstwach ksiąg siedmioro,

przeł. Łukasz Górnicki, 1593, wyd. J. Turowski-go 1858;,
O krótkości życia. O Opatrzności, O życiu szczęśliwym,
O pokoju duszy, O stałości ^{ksiąg pięcioro} ~~medycy~~, przeł. X.D. Pilichow-
ski, 1771; tegoż tłumacza O łaskawości ksiąg dwoje i
O gniewie ksiąg troje, 1775; Listy do Lucyljusza,
1781/82. O pocieszeniu, tł. J.M. Ossoliński, 1782.
Listy moralne do Lucyljusza (wybór) oraz Księga o spo-
sobach na przypadki, tł. M. Olszowski, 1922.

- Adler, Alfred - zob. Freud
- Ainesidemos - zob Sextus
- Albert Saksończyk - zob. Occham
- Albert Wielki - zob. Tomasz z Akw.
- Aleksander z Hales - zob. Bonawentura
- Aleksander z Afrodyzji - zob Arystoteles
- Alfarabi - zob. Avicenna
- Anioł Słazak - zob. Boehme
- Arkesilaos - zob. Platon
- Broad, O.D. - zob. Moore
- Buridan, Jan - zob. Occham
- Cassirer, Ernst - zob. Natorp
- Cohen, Hermann - zob. Natorp
- Czarnowski Stefan - zob. Durkheim
- Czuang-Tsy - zob. Lao-Tsy
- Czu-Hsi - zob. Konfucjusz
- Ebulides - zob. Euklides z Megary
- Gentile, Giovanni - zob. Croce
- Gilson, Etienne - zob. Tomasz z Akw.
- Gorgiasz - zob. Parmenides
- Grzegorz z Nyssy - zob. Klemens z Aleks.

Arrietas

Sextus Empiricus (ok.200-250), grecki lekarz, należący do szkoły empirycznej, tj. badającej i leczącej dostrzegalne objawy choroby, rezygnującej zaś z domyslenia się ich ukrytych przyczyn (stąd jego przydomek), był zarazem jednym z najwybitniejszych ~~filozofów~~ kierunku sceptycznego. Jego pisma "Zarysy pirronejskie" (tł. polskie ^{A. Krokiewicza, 1931}) oraz "Przeciw matematykom" (tzn. zawodowym uczonym) są dla nas głównym źródłem informacji o sceptycyzmie starożytnym. Kierunek sceptyczny w filozofii greckiej wyłonił się ze szkoły megarejskiej (zob. ^{Euklides z Megary} ~~Sokrates~~ -) w połączeniu z filozofią Demokryta (zob.-). Twórca tego kierunku Pirron (376-286) nauczał ustnie założywszy szkołę w rodzinnej Elidzie (na Eubei), nauki jego spisał Tymon z Fliuntu (325-239). Sceptycyzm ^{zob. Elidzja} ~~zapanował~~ w tzw. średniej Akademii ^{zob. Arrietas} ~~(zob. Platon -)~~. Spośród poprzedników Sextusa zasługuje na wymienienie Ainesidemos z Knossos, który nauczał w Aleksandrii ok. r.70 n.e. i sformułował tezy sceptyczne, wykazujące złudność wiedzy w dziesięciu "tropach".

↳ Nauka Pirrona miała dwa składniki, etyczną doktrynę szczęścia, którego należy szukać w wewnętrznym spokoju ducha i ~~nie~~ ^{negatywny} pogląd na wiedzę; ~~charakterystycznym dla sceptycyzmu~~ ^{streszczała się zaś} ~~zawarty w następującym toku myśli:~~ Nie wiemy, jakie są własności rzeczy, wobec tego należy się powstrzymywać od sądów o nich, to bowiem jest właściwa droga, aby uzyskać spokój i szczęście. W stosunku do każdego twierdzenia o rzeczach ~~sceptycy~~ ^{sceptycy} stosowali dowodzenie, mające wykazać, że nie posiada ono więcej pewności, niż jego

F 45. W. M. Kościński, 1902)

zaprzeczenie, w ten sposób starali się wykazać "izostenię" (równosilność) sądów, która ich zdaniem wystarczająco uzasadniała wskazanie powstrzymania się od ~~ich przyjęcia~~ jakichkolwiek twierdzeń.

Simmel, Georg (1858-1918), profesor uniwersytetu w Berlinie, potem Strasburgu, zarazem socjolog, w ~~sw~~ swoich pracach filozoficznych zajmował się głównie teorią wiedzy i zagadnieniami kultury. Ważniejsze dzieła: Die Probleme ^{Prace p. w. d. p. t.} der Geschichtsphilosophie (Zagadnienia filozofii dziejów, 1892, 5 wyd. 1923), Philosophie des Geldes (Filozofia pieniądza, 1900, 4 wyd. 1922), Soziologie (1908), Hauptprobleme der Philosophie (Główne zagadnienia filozofii, 1910, 7 wyd. 1950), Der Konflikt der modernen Kultur (Sprzeczności współczesnej kultury, 1918).

F, prace polski pt. Filozofia pieniądza, W. L.
Belmont, 1904),

1
jeden z najświetlejszych umysłów swego czasu,
Sniadecki, Jan (1756-1830), matematyk, astronom, czynny był też w zakresie filozofii. Był kolejno profesorem uniwersytetów w Krakowie i w Wilnie. Jego poglądy naukowe były silnie związane z prądami myślowymi Oświecenia zachodnio-europejskiego, empiryzmem, ~~z~~ sensualizmem, filozofia zdrowego rozsądku (zob. Locke, Condillac, Reid), występował zatem zarówno przeciwko pozostałościom filozofii scholastycznej, jak i przeciw nowym kierunkom filozofii Kanta ^(1806.) i romantyzmowi. ~~Rozprawy o filozofii (1819) oraz "Przydatek do pisma o filozofii"~~

Głównym dziełem filozoficznym Sn. jest "Filozofia umysłu ludzkiego czyli rozważny wywód sił i działań umysłowych" (1818), nadto "O filozofii" (1819) oraz "Przydatek do pisma o filozofii" (1820), ~~zawierające~~ skierowane przeciw filozofii Kanta (zob.), ~~oraz~~ "O metafizyce" (1814) i "O logice i retoryce" (1818).

Dzieła Jana Sniadeckiego wydał Michał Baliński w 7 tomach 1837-1838. Opr. m. i. ~~M. Baliński~~. Baliński: Pamiętniki o Janie Sniadeckim, jego życiu prywatnym i publicznym i dziełach jego, 2 tomy, 1864-65. M. Straszewski: Jak Sniadecki. Jego stanowisko w dziejach oświaty i filozofii w Polsce (1875). S. Brzozowski: Jan Sniadecki. Życie i dzieła (1904).

18

Sniadecki, Jędrzej (1768-1838), młodszy brat Jana (zob.), jak tamten gruntownie wykształcony w uniwersytetach zagranicznych, lekarz i biolog, był profesorem Uniwersytetu w Wilnie. Znaczenie filozoficzne posiadają dwa jego pisma: "O niepewności zdań i nauk na doświadczeniu fundowanych" (1799), w którym rozwija zasady badań naukowych, uwzględniające obok doświadczenia rolę rozumu i w tym zbliżone do nauki Kanta (zob.) - oraz obszerny traktat "Teoria jestestw organicznych" (1804-1811), zawierający system filozofii przyrody. L

Sołowiew, Włodzimierz Siergiejewicz (1853-1900), profesor Uniwersytetu w Petersburgu, złożył ze względów ideowych wszystkie godności i zmarł w zupełnym ubóstwie. Najwybitniejszy z rosyjskich filozofów kierunku religijno-mistycznego, ~~zarazem~~ głosił metafizykę wszechmiłości, zarazem ~~zarazem~~ ^{zaś budował} ~~system~~ "wolnej teozofii"; ~~wskazywał~~ ^{wskazywał} ~~na~~ ^{na} ~~połączenie~~ ^{połączenie} ~~w~~ ^w ~~jedność~~ ^{jedność} ~~nauki~~ ^{nauki} ~~doktryny~~ ^{doktryny} ~~religijnej~~ ^{religijnej} ~~i~~ ~~po-~~ ~~zostały~~ ~~filozoficzne~~ ~~głównie~~ ~~pisma~~: Kryzys filozofii Zachodu (ros. 1874), Wykłady o boskim człowieczeństwie (ros. 1878), Duchowe podstawy życia (ros. 1882), Dzieje i przyszłość teokracji (ros. 1887), L'idée russe (Myśl rosyjska, 1888), La Russie et l'Eglise universelle (Rosja i Kościół powszechny 1889), Filozofia teoretyczna (1899).

F nowe wyd. z przed, A. Wrzoska, 1905

L Opr. A. Wrzosek: Jędrzej Sniadecki. Życiorys i rozbiór pism, 2 tomy (1910)

Słownik Biograficzny - notki próbne (szkic).

I.

Sokrates (469-399) pochodził z ludu ateńskiego, w Atenach nauczał i umarł, skazany na śmierć z oskarżenia wrogów, zarzucających mu bezbożność i psucie młodzieży. Szukał wiedzy pewnej, która by mogła dać stałe zasady postępowania, zakładał bowiem, że wystarczy wiedzieć, co jest dobre, aby kłemu dążąc dobrze postępować (takie właśnie jest znaczenie zdania "cnota jest wiedzą"). Rozum, cnota, szczęście są nierozdzielnie ze sobą związane, albowiem kto jest rozumny, ten jest cnotliwy, jedynie zaś cnota daje prawdziwe szczęście. W swoich poszukiwaniach wiedzy o tym, co jest dobre, Sokrates znakomicie rozwinął sztukę uogólniania przez odrzucanie różnic i wydobywanie w ten sposób cech wspólnych w różnych przypadkach tego, co się chce poznać; jest to metoda uogólniania właściwa dla indukcji eliminacyjnej. Przez to stał się Sokrates założycielem nauki o tworzeniu pojęć ogólnych i o działaniach pojęciami czyli dialektyki, pierwej historycznie postaci logiki (termin dialektyka czyli sztuka rozprawiania pochodzi stąd, że Sokrates dochodził do pojęć ogólnych przez rozważania mające postać dyskusji z przeciwnikami). Sokrates żadnych pism nie pozostawił, mimo to stał się centralną postacią filozofii starożytnej, której wszystkie późniejsze kierunki rozchodzą się od niego. Jego uczniem był Platon (zob.-), od niego przeto wywodzi się platonizm, pośrednio zaś przez Platona, nauczyciela Arystotelesa (zob.-), również arystotelizm. Trzy inne zaś wielkie kierunki filozofii starożytnej, stoicyzm, epikureizm i sceptycyzm biorą pośrednio początek również od Sokratesa przez trzy szkoły, które założyli jego uczniowie. Antistenes z Aten był założycielem szkoły cyników (tak nazwanej od siedziby Cynosarges); uczył on za Sokratesem, że cnotliwym jest mędrzec, mądrość zaś polega na zdobyciu niezależności wobec kolei losu. Ze szkoły Antistenesa wyłonił się później stoicyzm (zob. Zenon z Kition). Arystyp z Cyreny, założyciel szkoły cyrenejskiej, uczył, że najwyższym dobrem jest szczęście, cnota zaś jest drogą do szczęścia. Naukę Arystypa przejął później Epikur (zob.-), założyciel szkoły epikurejskiej. Trzeci wreszcie z uczniów Sokratesa Euklides z Megary (zob.-), którego nie należy mieszać z matematykiem Euklidesem z Aleksandrii, założyciel szkoły megarejskiej, przyjął i rozwinął dialektykę Sokratesa; w dalszym rozwoju do szkoły megarejskiej nawiązywał sceptycyzm starożytny (zob. Sextus Empiricus). Postać Sokratesa została uwieczniona w Pamiętnikach Ksenofonta (zob.-), który był również jednym z uczniów Sokratesa, przede wszystkim zaś w dziełach Platona; w dialogu "Obrona Sokratesa" jest przedstawiony jego proces, a w "Fedonie" jego śmierć.

~~II.~~

Spinoza Benedykt (Baruch) (1632-1677), pochodził z rodziny żydowskiej osiadłej w Niderlandach w Amsterdamie; całe swe życie poświęcił filozofii, zarabiając szlifowaniem szkła na utrzymanie. Stworzył system metafizyki racjonalistycznej, bardzo zwarty i konsekwentny, zbudowany "ordine geometrico", tzn. ujęty w formę rozumowań, wzorowanych na dowodach geometrycznych, uwzględniający zaś nie tylko tradycję metafizyczną, zwłaszcza w ujęciu Descartes'a (zob.-), lecz także wyniki nowożytnej mechaniki. System jego był monistyczny, tzn. odrzucał kartezjuszowskie rozróżnienie ciał i dusz, oraz panteistyczny, tzn. zakładał tożsamość Boga i Wszechświata ("Deus sive Natura"). Główne dzieło Spinozy "Ethica ordine geometrico demonstrata" zawiera w pięciu częściach naukę o Bogu i o Wszechświecie, o duszy, o namiętnościach i o ich opanowaniu przez rozum. Przekłady polskie: Etyka, tł. A. Paskal, 1888; Dzieła, tł. I. Halpern (Myślicki), 1914-16. Opr. A. Raciborski, Etyka Spinozy, krytycznie rozebrana i z tegoczesnym materializmem zestawiona, 1882.

~~III.~~

Helmholtz Hermann v. (1821-1894), profesor Uniwersytetu w Berlinie, jest podobnie jak Wegner (zob.-) jednym z twórców psychologii eksperymentalnej; zasłużył się głównie pracami nad fizjologią i psychologią wrażeń zmysłowych, zwłaszcza wzrokowych i słuchowych. W filozofii jest przedstawicielem przyrodniczego pozytywizmu. ^FDie Lehre von den Tonempfindungen, 1863. Die Tatsachen in der Wahrnehmung, 1879. Schriften zur Erkenntnistheorie, 1921.

F is odwołanie skierowane do filozofii Hegla.

11

Spencer, Herbert (1820-1903), z wykształcenia inżynier, zarazem publicysta, socjolog i filozof. Swoje poglądy filozoficzne ~~wysnuwał z odkryć~~ ^{wysnuwał z odkryć} ~~przyrodniczych~~ ^{przyrodniczych}, w szczególności znajdował ~~poparcie~~ ^{poparcie} w teorii Darwina (zob.) dla swej naczelnej idei ewolucjonizmu, głoszącej, że wszelkie zjawiska, nie tylko fizyczne i chemiczne oraz biologiczne, lecz także społeczne podlegają prawu ewolucji, która polega na różnicowaniu się części, ich wiązaniu się w zwarte ~~całości~~ ^{całości} i uporządkowane całości. Zadaniem filozofii jest zbudowanie systemu obejmującego całość wiedzy. Wiedza jednak nie obejmuje całej rzeczywistości, poza jej ~~zakres~~ ^{zasiegiem} pozostaje dziedzina rzeczywistości zasadniczo niepoznawalna. Całość swych ~~głównych~~ ^{głównych} poglądów zamknął w dziele zbiorowym A System of Synthetic Philosophy, składającym się z następujących części: First Principles (Pierwsze zasady, 1862 - zawierają ogólne założenia filozoficzne), Principles of Biology (2 tomy, 1864-67), Principles of Psychology (1855), Principles of sociology (3 tomy, 1877, 1886, 1896), Principles of Ethics (2 tomy, 1879, 1892). Obszerny poczet pism Sp. zamyka dwutomowa autobiografia (An Autobiography, 1904). Filozofia Spencera ~~znalazła~~ ^{wielu zwolenników} ~~wśród~~ ^{wśród} współczesnych ~~filozofów~~ ^{filozofów}; ~~wielu~~ ^{wielu} należał do nich biolog Thomas Henry Huxley (1825-1895), który wprowadził termin agnostycyzm na oznaczenie tezy o niepoznawalności świata poza granicami wiedzy przyrodniczej. Również polscy pozytywści pozostawali pod wpływem filozofii Spencera. Liczne jego pisma ukazały się w polskich

przekładach m.i. Wstęp i pogląd ogólny na filozofię pozytywną, 1872; Klasyfikacja wiedzy, tł.A.Nalepiński, 1873; Systemat filozofii syntetycznej: Pierwsze zasady, tł.J.K.Potocki, 1888; Zasady etyki, tł.J.Karkowicz, 1884; Zasady socjologii, tł. J.K.Potocki, 1889. Opr. Przegląd Filozoficzny (1904), zbiór 7 rozpraw o Sp.; T.Kotarbiński, Utylitaryzm w etyce Milla i Spencera, 1915.

Helvetius, Claude Adrien - zob. Diderot
Hobbach, Paul - zob. Diderot
Hugo od św. Wiktora - zob. Bernard z Clairvaux
Hutcheson, Francis - zob. Shaftesbury
Jamblichos - zob. Plotyn
Jan ze Stobniocy - zob. Duns Scotus
Jevons, William - zob. Boole
Jung, C.G. - zob. Freud
Karneades - zob. Platon
Rockert, Heinrich - zob. Bindelband
Robert Grosseteste - zob. Bacon, Roger
Roscellinus - zob. Abaelard
Ryszard od św. Wiktora - zob. Bernard z Clairvaux
Schiller, F.S. - zob. James
Siger z Brabantu - zob. Averroes
Spranger, Eduard - zob. Dilthey
Straton - zob. Arystoteles
Suarez, Franciszek - zob. Tomasz z Akw.

Staszic, Stanisław (1755-1826), jeden z najwybitniejszych umysłów swego czasu w Polsce, wykształcony we Francji, gdzie pod wpływem d'Alemberta ^(zob.) przejął się ideałami Oświecenia, przyrodnik (geolog), ~~xxxxxxx~~ pisarz polityczny i maż stanu, a zarazem myśliciel, swoje poglądy filozoficzne ^{pisanym przez lat 40} zawiera w polbrzymim ~~trzytomowym~~ dziele p.t. "Ród ludzki, poema dydaktyczne", składającym się z dwóch części, jedną stanowi właściwy utwór poetycki, pisany białym wierszem, w osiemnastu księgach, druga ^{proza} "Uwagi uzupełniające i objaśniające poglądy autora, w 77 rozdziałach. Treścią tego dzieła jest przedstawienie rozwoju społeczeństw, zmierzającego do stanu końcowej doskonałości poprzez sześć epok cywilizacyjnych. Rozważania filozoficzne zawierają się nadto we wstępie do przekładu "Buffon Georges Louis Leclerc: "poki natury, wydane w języku francuskim, wytluraczone ma język polski z dodaniem myśli i niektórych uwag" (1786) oraz w piśmie "Przestrogi dla Polski^z terazniejszych politycznych Europy związków i z praw natury wypadające"(2 tomy, 1790). Wydanie zbiorowe p.t. "Dzieła" w 9 tomach (1816-1820) zawiera "Ród ludzki" w trzech tomach ostatnich. Nowsze wydania: O nauce jej znaczeniu i organizacji. Wybór pism. Oprac. Pogdan Suchodolski (1952); Pisma filozoficzne i społeczne. Opr. wstęp B. Suchodolskiego (2 tomy 1954)*. Opr.: Cz. Leśniewski, Stanisław Staszic, jego życie i ideologia w dobie Polski niepodległej 1755-1795. (1926). Stanisław Staszic. Księga zbiorowa pod red. Z. Kukulskiego (1928).

24

Stirner, Max (Kasper Schmidt, 1806-1856), ^{studiował w Berlinie,} ~~XXXXXXXXXXXX~~ pracował jako nauczyciel, żył i umarł w biedzie, sławę zyskał ~~jedyną~~ książką *Der Einzige und sein Eigentum* (Jednostka i jej własność, 1845), w której zwalczał religię, społeczeństwo, prawo, moralność jako fikcje krępujące jednostkę. ~~XXXXXXXXXXXX~~ ~~XXXXXXXXXXXX~~ Jedyną realnością jest sama jednostka i tylko to ma wartość, co jej służy. Stirner jest wyrazicielem skrajnego egoizmu. Należał podobnie jak Marks do lewicy heglowskiej i podobnie nawiązywał do materializmu Feuerbacha, lecz był przez Marksa ostro zwalczany.

Straszewski, Maurycy (1848-1921), profesor Uniwersytetu w Krakowie, swoje poglądy filozoficzne ^{oparte na zasadach katolickich} przedstawił w książce "W dążeniu do syntezy" (1908), zajmował się szczególnie historią filozofii polskiej: Dzieje filozoficznej myśli polskiej w okresie porozbiorowym, tom I, Od rozbiorów do roku 1831 (1912)

Struve, Henryk (1840-1912), profesor Uniwersytetu w Warszawie, zasłużony przez liczne swoje publikacje, w których krzewił znajomość zagadnień i kierunków filozoficznych, a także jako historyk polskiej filozofii. ^{Najważniejsze:} *Synteza dwóch światów* (1876); *Wstęp krytyczny do filozofii* (1895 i); *Historia logiki jako teorii poznania w Polsce* (2 wyd. 1911).

1912.

3 wyd. 1903

25

Stumpf, Carl (1848-1936), uczeń Brentana (zob), profesor Uniwersytetu w Berlinie, w psychologii założył się jako badacz dźwięków i podstaw psychologicznych muzyki, autor monografii *Tonpsychologie* (Psychologia dźwięków, 2 tomy, 1883, 1890). W rozprawie *Erscheinungen und psychische Funktionen* (Zjawiska i funkcje psychiczne, 1907) orawia bardzo ważne rozróżnienie między aktami psychicznymi (funkcjami) i zawartymi w nich treściami (zjawiskami). Z innych dzieł: *Zur Einteilung der Wissenschaften* (O podziale nauk, 1906), *Philosophische Reden und Vorträge* (Przemówienia i odczyty filozoficzne, 1910), *Die Anfänge der Musik* (Początki muzyki, 1911), *Erkenntnislehre* (Teoria poznania, 2 tomy, 1939, 1940).

§ ad 8) Ersetz zweier nachher
mione für die
-

filozof i prawnik

Szaniawski, Józef Kalasanty (1764-1843), studiował w Królewcu, gdzie słu-
chał Kanta, ^(zob.) potem osiadł w Warszawie, zajmował się pracą naukową, został se-
kretarzem Towarzystwa Przyjaciół Nauk, w późniejszym wieku wszedłszy na drogę
urzędniczą stał się narzędziem represji politycznych, tłumiać także rozwój
nauk filozoficznych. Jako pisarz filozoficzny zwalczał filozofię Oświecenia,
natomiast jako jeden z pierwszych w Polsce szerzył filozofię Kanta. Główne
publikacje: Co to jest filozofia. Niektóre myśli służące do porozumie-
nia się względem odpowiedzi na to pytanie (1802); O znamienitszych systemach
moralnych starożytności (1803); Rzut oka na dzieje filozofii od czasu upadku
jej u Greków i Rzymian aż do epoki odrodzenia nauk ... ^{z dodatkiem:} ~~(1804)~~ Przydana rzecz
o skeptykach moralnych i o szkodliwym dążeniu filozofii wieku XVIII (1804);
Rady przyjacielskie młodemu czcicielowi nauk i filozofii pragnącemu znaleźć
pewniejszą drogę do prawdziwego i wyższego oświecenia (1805). Opr. Maria Man-
teufflowa, J.K.Szaniawski. Ideologia i działalność 1815-1830 (1936).

Szczepanowski, Stanisław (1846-1900), inżynier i pionier przemysłu nafto-
wego w Galicji, działacz społeczny i parlamentarzysta, myśliciel i pisarz,
łączyący pozytywizm praktyczny z ideami mesjanistycznymi: Myśli o odrodzeniu
narodowym (1903); O polskich tradycjach w wychowaniu (1912); Pisma i prze-
mówienia (2 tomy, 1907, 1912).

27

Taine, Hippolyte (1828-1893), profesor historii sztuki i estetyki paryskiej Szkoły Sztuk Pięknych, krytyk literacki, historyk, filozof, zajmujący się głównie psychologią i estetyką, przedstawiciel stanowiska pozytywistycznego ~~w humanistyce~~ (zależny od Comte'a i Milla - zob.) w humanistyce. ~~Wskazywał na~~ Rozgłos uzyskał jego pomysł tłumaczenia dzieł sztuki trzema czynnikami, rasy, środowiska i momentu, w pojęciu "rasy" włączał wszystkie wewnętrzne siły twórcy, w pojęciu "środowiska" wszystkie siły działające nań z zewnątrz; "moment" obejmował wpływ wszystkiego, co było, na teraźniejszość. Teorie Taine'a ~~wzrostły~~ znalazły szerokie rozpowszechnienie i przyczyniły się głównie do powstania kierunku naturalistycznego w literaturze i sztuce. Główne pisma: Les philosophes français ~~du 19e siècle~~ ^{Filozofowie francuscy 19 wieku} (1856, 11 wyd. 1913); Essais de critique et d'histoire (Szkice krytyczne i historyczne, 3 tomy, 1858, 6 wyd. 1905); Histoire de la littérature anglaise (4 tomy, 1864, 12 wyd. 1905); Philosophie de l'art (Filozofia sztuki, 1865, 10 wyd. 1905); De l'intelligence (Psychologia myślenia, 2 tomy, 1870, 11 wyd. 1906); Les origines de la France contemporaine (Początki Francji współczesnej, 6 tomów, 1876-1893). Przekłady polskie: Filozofia pozytywna w Anglii, studium nad J.S. Millem (1883); O inteligencji, tł. S. Tomaszewski (1873); Filozofia sztuki, tł. A. Sygietyński (1896, 2 wyd. 1911);

Tales z Miletu (ok.624-547), polityk, technik, kupiec i podróżnik, jest powszechnie uważany za inicjatora nauki i filozofii greckiej przez to, że pierwszy szukał innego niż mitologiczne wyjaśnienia zjawisk przyrody. Zadał sobie pytanie, z czego świat powstał, uogólniając zaś obserwacje, że wszystko, co żywe, jest wilgotne, a co martwe wysycha, odpowiedział na nie twierdzeniem, że pierwiastkiem twórczym świata jest woda. Uczniem Talesa był Anaksymander (ok. 610-546), autor pierwszego w Grecji dzieła filozoficznego (Tales bowiem pism nie pozostawił); rozwijając zagadnienie Talesa, nie uogólniał, lecz rozumował: Świat powstaje przez wyłanianie się przeciwieństw z pierwotnego stanu zupełnej nieokreśloności materii, obdarzonej ~~nie~~ wiecznym ruchem, który spowodował najpierw wydzielenie się ciepła i zimna, co z kolei dało różne stany skupienia materii, ~~z której powstała~~ ziemię, która ^{najzimniejsza} jest ~~naj~~gęstsza, wodę, powietrze i lotny ogień. Anaksymenes (ok.585-525), trzeci z kolei filozof z Miletu, uprościł pogląd Anaksymandra i powracając do toku myśli Talesa uważał ~~wodę~~ powietrze za pierwiastek wszystkiego, który zgęszczając się i rozrzedzając daje inne postaci materii. Wszystkich trzech myślicieli łączyła myśl, że przyroda jest ożywiona, tzn. w sobie samej zawiera siłę rozwojową, stąd nazywa się ich hylozoistami (hyle - materia, zoe - życie); ponieważ zaś zajmowali się tylko przyrodą, są nazywani także jońskimi filozofami przyrody. Opr. Tatarkiewicz, Hist. filozofii, t.I. (1949).

98

Tatarkiewicz, Władysław (ur.1886) profesor filozofii w Uniwersytecie Warszawskim, jest autorem prac z historii filozofii, etyki wraz z ogólną teorią wartości oraz estetyki i historii sztuki. Główne dzieła: O bezwzględności dobra (1919), Historia filozofii (2 tomy 1931, 4 wyd.1949), Historia filozofii, t.III. Filozofia XIX wieku i współczesna (1950), O szczęściu (1947), Skupienie i marzenie (1951).

Tertullian, Quintus Septimius Florens (ok.155-220), (filozof i prawnik, rodem z Kartaginy, rektor kierunku stoickiego (zob.Panaitios), w dojrzałym wieku przyjął chrześcijaństwo, pod koniec życia przystąpił do rygorystycznej sekty montanistów;

~~Makakakxdkk Wxwaxkdxkakaknośkixpizarskikajxkakakakxdkkxwixrzymekkiejxgwpkpxka*~~
~~pelegakakwxxjxxekrōkōwxxekrxxśkixkstwax~~ jako pisarz był jednym z twórców chrześcijańskiej literatury teologicznej, od niego pochodzą w dużej części ~~sfekkkk~~
~~kakakak~~ pierwotne sformułowania prawne doktryny. Boga i duszę pojmował materialistycznie. W przekładzie polskim: Tertulian, Apologeticus, tł.J.Sajdak (1938).

A. Chojeckiego p.t. Podręcznik psychologii, 1929).

Titchener, Edward Bradford (1867-1927), psycholog amerykański, uczeń Wundta (zob.) i reprezentant ~~(kierunku, który nazywał strukturalizmem,~~ składającego sobie za zadanie analizę struktury świadomości, autor cenionych podręczników uniwersyteckich: ^{Primer} ~~xxxxxxx~~ of Psychology (1896, 1908, przekład polski Cz. Znamierowskiego p.t. ^{Początki} ~~xxxxxxx~~ Psychologii, 1921), Experimental Psychology (4 tomy, 1901-1905), ~~xxxxxxx~~ The Elementary Psychology of Feeling and Attention (Psychologia wrażeń i uwagi, 1908), Experimental Psychology of the Thought-Processes (Eksp. psychologia procesów myślowych, 1909), Experimental Psychology, a manual of ~~x~~ Laboratory Practice (2 tomy, 1927).

Trentowski, Bronisław ^{Ferdynand} (1808-1869), studiował w Warszawie i Paryżu, po ^{poż-} ~~znaj-~~ wstaniu 1831 r. musiał emigrować, uzupełnił studia filozoficzne w Heidelbergu ^{nie tracąc jednak łączności z ojczy-} i Fryburgu, gdzie uzyskał docenturę w Uniwersytecie i osiadł aż do śmierci. W poglądach filozoficznych ~~xxxxxxx~~ dążył do utworzenia „filozofii uniwersalnej”, ~~łączącej jednostronne stanowiska,~~ opierał się na idealizmie Hegla (zob.) ^{Pisał językiem} ~~xxxxxxx~~ trudnym, pełnym ^{nym} dziwacznych neologizmów. Główne dzieła: Grundlage ^{wiele} der universellen Philosophie (Podstawa filozofii uniwersalnej, 1837), Vorstudium zur Wissenschaft der Natur (Studia przygotowawcze do filozofii przyrody, 1840), Chowanna czyli System pedagogiki narodowej jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży (1842, 2 wyd. 1846), Myślini, czyli całość kształt logiki narodowej

(2 tomy, 1844), Stosunek filozofii do cybernetyki (1843), Panteon wiedzy ludzkiej, pantologja, encyklopedia wszech nauk i umiejętności, propedeutyka powszechna i wielki system filozofii (3 tomy, 1873-1881). Opr. Wł. Horodyski, Bronisław Trentowski, ~~1808-1869~~, (1913).

Szanowny Panie Profesore -

Krytyka pryncypia ~~nie~~ wolności
me z Komisji Lekarskiej od dnia
11 lutego do 24-ego. Wobec tego pismo
jej me oddałam. Usłyszy Pan
Profesor uważa, że mam je oddać,
bardzo proszę o wiadomość telefoniczną.
Z poważaniem
Gierała

Twardowski, Kazimierz Jerzy Adolf ze Skrzypny (1866-1938), uczeń Brentana (zob.) profesor Uniwersytetu we Lwowie, w swojej pracy filozoficznej zajmował się analizą pojęć ~~pedagogicznych~~ psychologii, logiki i dziedzin pokrewnych, podstawowych dla teorii wiedzy. W szczególności doniosłe były wprowadzone przez niego rozróżnienia treści i przedmiotu przedstawień oraz czynności psychicznej i jej wytworu. Jego ^{wybitna} działalność pedagogiczna i organizacyjna na polu filozofii ^{polskiej} wytknęła jej kierunek rozwoju w okresie międzywojennym, a jego uczniowie zajęli katedry ~~filozoficznych~~ we wszystkich polskich uniwersytetach. Główne dzieła: Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellung (O treści i przedmiocie przedstawień, 1894), Wyobrażenia i pojęcia (1898) (O psychologii, jej przedmiocie, zadaniach, metodzie, stosunku do innych nauk i o jej rozwoju (1913), Rozprawy i artykuły filozoficzne (1927) (Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki (1901), O filozofii średniowiecznej wykładów sześć (1910) (Opr: (Zbiorowe) - Kazimierz Twardowski. Nauczyciel - Uczony - Obywatel (1938).

Unamuno, Miguel (1864-1936), poeta i filozof, profesor Uniwersytetu w Salamance, przedstawiciel chrześcijańskiego humanizmu, zbliżony do egzystencjalizmu (zob. Kierkegaard); filozofię pojmuje jako wyraz tragicznego rozdarcia natury ludzkiej między życiem i śmiercią oraz między wiedzą i wiarą, wobec nieświadomości, czym się jest na prawdę. Główne dzieła: Soliloquios y conversaciones (Rozmyślenia i rozmowy, 1912), Del sentimiento trágico de la vida (Tragiczne poczucie życia, 1913), L'agonie du christianisme (1925). Wydania zbiorowe w przekładzie niemieckim, ^{7 tomów} 1925-27, oraz 4 tomy, 1933.

30

Vaihinger, Hans (1852-1933), profesor Uniwersytetu w Halle, znakomity znawca filozofii Kanta (Kommentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft, 2 tomy 1881, 2 wyd. 1922), założyciel stowarzyszenia Kantgesellschaft i czasopisma Kantstudien w swym głównym dziele Die Philosophie des Als Ob (Filozofia fikcji, 1911, 10 wyd. 1910) przedstawia rolę fikcji, tj. dowolnie przyjętych, często ^{świadomie} fałszywych przypuszczeń w badaniach naukowych i w życiu.

System der theoretischen, praktischen und religiösen Fiktionen der Menschheit auf Grund eines idealistischen Positivismus
[Zasady nowej nauki o wspólnej naturze ludów]

Vico, Giambattista (1668-1744), historyk, prawnik i filozof, profesor Uniwersytetu w Neapolu, przedstawiciel Oświecenia we Włoszech i twórca nowożytniej filozofii historii, która rozwinął w dziele Principi di una scienza nuova d' intorno alla commune natura delle nazioni (1725, nowe wyd. w 3 tomach 1911). Zastosował w niej metodę porównawczą badania rozwoju ludów i stworzył teorię, według której w rozwoju poszczególnych kultur powtarza się cykl rozwojowy rozkwitu i upadku. ^{Zapomniane} pomysły Vico odnowił i rozpowszechnił w XX w. Croce (zob.) W przekł. polskim "Nowa nauka" t.I., tł. A. Lange.

Volney, Constantin Francois de Chasseboeuf, Comte de (1757-1820), historyk i filozof Oświecenia francuskiego, należący do szkoły "ideologów", idących śladami Condillaca (zob.) i Helvetiusa (zob.) i działających w okresie Rewolucji i Ce-

Wydział III TNT.

członek miejscowy

dr Leon Jeśmanowicz - profesor UMK

członek zamiejscowy:

dr Edward Marczewski - profesor Uniwersytetu
Wrocławskiego

sarstwa. ~~Pisma~~^{Pisma} jego wywarły decydujący wpływ ~~na~~^{na} ~~rozwoj~~^{na} ~~myślenia~~^{na} ~~filozofii~~^{na} ~~historii~~^{na} ~~literatury~~^{na} ~~polityki~~^{na} ~~światowej~~^{na} (zob.). Główne dzieło: Les ruines ou meditations sur les revolutions des empires (Ruiny czyli rozważania nad upadkiem państw, 1791).

Vives, Johannes Ludovicus (1492-1540), humanista hiszpański, zaprzyjaźniony z najwybitniejszymi uczonymi tego czasu, był jednym z głównych przedstawicieli nowych ~~kierunków~~^{dażeń} naukowych. Jego traktat psychologiczny De anima et vita (O duszy i o życiu, 1539) jest pierwszą ^{VIII} nowożytnym opracowaniem tej dziedziny w duchu empiryzmu. ~~De causis corruptarum artium~~^{Pisma} (O przyczynach zepsucia nauk, 1531) ~~jest krytyką~~^{krytykuje} tradycyjnych ~~metod~~^{metod} naukowych; De tradendis disciplinis (O podawaniu wiedzy, 1531) zawiera program ulepszenia nauk.

35

Wartenberg, Mściław Wiktor (1868-1938), profesor Uniwersytetu we Lwowie, zajmował się zagadnieniami metafizyki z punktu widzenia historycznego i krytycznego. Najważniejsze prace: Kants Theorie der Kausalität mit besonderer Berücksichtigung der Grundprinzipien seiner Theorie der Erfahrung (Kantowska teoria przyczynowości ze szczególnym uwzględnieniem zasad jego teorii doświadczenia, 1899), Das Problem des Wirkens und die monistische Weltanschauung mit besonderer Beziehung auf Lotze (Zagadnienie działania i światopogląd monistyczny, zwłaszcza w odniesieniu do Lotzego, 1900), Obrona metafizyki. Krytyczny wstęp do metafizyki (1902), Das idealistische Argument in der Kritik des Materialismus. Eine kritische Auseinandersetzung (Argument idealistyczny w krytyce materializmu. Rozważania krytyczne, 1904), Zagadnienie czasu (1916).

Weber, Max (1864-1920), socjolog i teoretyk nauk humanistycznych, profesor uniwersytetów kolejno we Fryburgu, w Heidelbergu i Monachium, zasłużył się badaniami dotyczącymi metod i zadań socjologii ~~innych~~ ^{nowy} nauk humanistycznych, ~~wprowadził~~ ^{wprowadził} ~~pojęcie~~ ^{pojęcie} "typu idealnego", ~~które~~ ^{które} ~~pojmował~~ ^{pojmował} jako czysto opisowe narzędzie badania, ~~które~~ ^{które} ~~służy~~ ^{służy} do opisu faktów jako miara porównawcza dla uchwycenia różnic indywidualnych. Ważne są ~~również~~ jego prace dotyczące socjologii religii. Główne dzieła: Kritische Studien auf dem Gebiete der kulturwissenschaftlichen Logik (Studia krytyczne z zakresu logiki nauk humanistycznych, 1906), Wirtschaft und Gesellschaft (Gospodarka i społeczeństwo, 1922), Gesammelte Aufsätze zur Religionssociologie (Zbiór rozpraw z zakresu socjologii religii, 2 tomy, 1920/21), Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre (Zbiór rozpraw z teorii wiedzy, 1922).

Wertheimer, Max (1880-1943), profesor filozofii w Frankfurcie, potem jako emigrant w Ameryce, jest ~~jednym z~~ ^{jednym z} ~~współtwórców~~ ^{współtwórców} "teorii postaci", powstałej najpierw w obrębie psychologii, następnie rozszerzonej na różne inne dziedziny badań. Teoria postaci przeciwstawia się poglądom atomistycznym i mechanistycznym, które rozkładają badaną rzeczywistość na składniki elementarne i rekonstruuja ją z tych składników według pewnych ogólnych praw dodawania (jak prawa składania sił i ruchów w mechanice lub prawa kojarzenia w psychologii); natomiast stwierdza ona, iż istnieją swoiste, nierozkładalne całości (postać), które posiadają własności nie dające się sprowadzić do kombinacji włas-

Wetherans d.c. 22
ności ich składników. ~~Głównymi~~ Badania swoje przedstawił W. w szeregu rozpraw, drukowanych w wydawnictwach naukowych, osobno: Ueber Gestaltheorie (O teorii postaci, 1925), Gestaltpsychologische Forschungen (Badania nad teorią postaci, w dziele E. Saupé, Einführung in die neuere Psychologie, 5 wyd. 1931). Współtwórcami teorii postaci są zarazem Wolfgang Köhler (ur. 1887, obecnie profesor Uniwersytetu w Princeton w Ameryce) ~~xxgłównymi~~: Psychologische Probleme (Zagadnienia psychologii, 1933), oraz Kurt Koffka (1886-1941): Die Grundlagen der psych~~ischen~~ischen Entwicklung (Podstawy rozwoju psychicznego, 1921), Principles of Gestalt-Psychology (1935).

Whitehead, Alfred North (1861-1947), ^{matem} profesor matematyki w Cambridge, a ~~następnie~~ profesor filozofii w Uniwersytecie Harvarda w Ameryce. Wraz z Bertrande^(zob.)m Russellem jest autorem pomnikowego dzieła Principia mathematica; ~~a następnie~~ opracował filozoficzne podstawy nowoczesnej fizyki, dochodząc do najdalej sięgających uogólnień. Jego koncepcje są uważane za najpełniejszy wyraz filozoficzny współczesnych prądów naukowych. Główne dzieła: ^{An} Inquiry concerning the Principles of Natural ^{Knowledge} (Rozważania o ~~zasadach~~ ^{poznania} przyrody, 1919), ^{the} Concept of Nature (Pojęcie ~~przyrody~~, ^{Religion in the Making} 1920), Process and Reality, ~~an~~ Essay on Cosmology (Przebiegi i rzeczywistość, rozważania kosmologiczne, 1929), Science and the Modern World (Nauka i świat współczesny, 1937), Essays in Science and Philosophy (Rozważania naukowe i filozoficzne, 1947).

↳ Adventures of Ideas (Losy idei, 1933)

Witelo ^{łacińskie zdrobnienie imienia Wit,} (ok. 1230-1275), Ślązak, spędził znaczną część życia we Włoszech, ~~znany jako~~ wybitny filozof, matematyk i przyrodnik swego czasu, autor obszernego dzieła Perspectiva, w którym opierając się na starożytnych i arabskich pisarzach wykłada fizykę światła i psychologię widzenia. Zarazem przypisywał naturę promienistą światła całej rzeczywistości - [↳]szedł w tym za nauką Plotyna (zob) i neoplatoników i sądził, że wszystko w przyrodzie musi podlegać prawom optyki. O nim: A. Birkenmajer, Witelo [↳] najdawniejszy śląski uczyony (1936).

38

Wolff, Christian (1679-1754), profesor Uniwersytetu w Halle, nauczyciel akademicki o ogromnym powodzeniu, twórca niemieckiej filozofii Oświeceni^a, którą ukształtował racjonalistycznie na podstawach zaczerpniętych z systemów Descartes'a i Leibniza (zob.). Pierwszy z filozofów zaczął pisać po niemiecku i dał podstawy pod niemiecką terminologię filozoficzną. W licznych swych pismach o charakterze podręcznikowym zmierzał przede wszystkim do rozk~~l~~asyfikowania nauk, dając ramy dla filozofii szkolnej, która zapanowała w Niemczech przez lat kilkadziesiąt, wykładana przez uczniów Wolffa, ~~którzy~~^{zajmujących} ~~liczne~~ liczne katedry uniwersyteckie. Wpływ Wolffa sięgnął także do Polski, początki Oświeceni^a ~~w~~^{w połowie XVIII w} ~~stały~~ stały pod znakiem jego filozofii. Tytuły swych pism (niemieckich) rozpoczynał od słów "Vernünftige Gedanken" (rozumne myśli), dał w nich kolejno metafizykę (naukę "o Bogu, o świecie, o duszy ludzkiej i o wszystkich w ogóle rzeczach", 1719), etykę ("o działaniu i zaniechaniu dla poparcia szczęścia ludzkiego", 1720), politykę ("o społecznym życiu ludzi, w szczególności o rzeczy pospolitej", 1740), filozofię przyrody ("o działaniach przyrody", 1723-25), i inne.

40

Wundt, Wilhelm (1832-1920), profesor filozofii w Lipsku, rozpoczął swe prace naukowe od fizjologii, rozszerzył je następnie na psychologię, wreszcie objął niemi wszystkie prawie nauki filozoficzne. Nauczyciel akademicki o wielkiej sławie i wielkim wpływie; uczniowie jego zajmowali katedry w różnych krajach Europy i Ameryki, miał uczniów także w Polsce. Jego pierwszy w Europie ~~xxx~~ ~~xxxx~~ uniwersytecki zakład psychologii eksperymentalnej stał się wzorem dla ~~licznych~~ ^{licznych} innych. Był autorem obszernych kompendiów: Vorlesungen über die Menschen- und Tierseele (Wykłady o duszy ludzkiej i zwierzęcej, 1864, 8 wyd. 1922), Grundzüge der physiologischen Psychologie (Zarys psychologii fizjologicznej, 1874, 6 wyd. w 3 t. 1908/11), Logik (1880, 5 wyd. w 3 t. 1919/24, przekł. polski tomu I p.t. Teoria poznania, tł. Z. Heryng, 1889), Ethik (1886, 5 wyd. w 3 t. 1923/24), System der Philosophie (1889, 4 wyd. w 2 t. 1919). Grundriss der Psychologie (1896, 15 wyd. 1922), Völkerpsychologie (Etnopsychologia, 10 tomów 1910 i nast.), Einleitung in die Philosophie (Wstęp do filozofii, 1911, ~~xxxx~~ 9 wyd. 1922, przekł. polski Wł. M. Kozłowskiego, 1902).

41

Czernyszewski, Mikołaj Gawryłowicz (1828-1889), literat, ^{rewolucyjny,} działacz społeczny (lata 1864-1883 spędził na zesłaniu syberyjskim) i filozof, w poglądach ogólnych zbliżony do materializmu Feuerbacha (zob.7), szczególnie zasłużony w dziedzinie estetyki i krytyki literackiej, w której kładł nacisk na społeczną rolę sztuki. Ważniejsze prace (rosyjskie): "O estetycznym stosunku sztuki do rzeczywistości (1855), "Krytyka przesadów filozoficznych wobec władania gminnego (1858), Zasada antropologiczna w filozofii (1860), Dzieła (11 tomów, 1905/6).

42

Znamierowski, Czesław (ur.1888), profesor teorii i filozofii prawa w Uniwersytecie Poznańskim, zajmuje się zarazem zagadnieniami socjologii i etyki, ~~składowych wykrętych kłamczuch i ziskach filozoficznych~~ ogłosił m.i. Der Wahrheitsbegriff des Pragmatismus (Pragmatystyczne pojęcie prawdy, 1912), O przedmiocie i fakcie społecznym, Przegl. Fil. 1921), Podstawowe pojęcia teorii prawa (1924), *Prolegomena do nauki o prawie* (1947), *Causal Nexus* (1948).

Sri Anandabinda Ghosh, jeden z najwybitniejszych współczesnych
filozofów Indii, urodzony w Kaldia w r. 1872, zmarł w
Pondichery 5 grudnia 1950. Studia odbył w doctrynie
i w Cambridge, w r. 1905 był jednym z organizatorów kongresu
i uniwersyteckiego Indii. Jego najważniejsze filozoficzne - religijne na-
wspomni, do tradycji ^{hinduistycznej} filozofii hinduskiej. Również Egoizm i postawienie
wsi europejskiej, z uwzględnieniem wstępu i dźat dźyhi. Prace
opisał m. i. Bases of Yoga (Calcutta 1936), The Life Di-
vine, ST. (Calc. 1942)
Tędy 1944. 829.

44

Piotr Abailard (Abelard), 1079-1146), teolog i filozof francuski, słynny nauczyciel szkół paryskich, jeden z twórców scholastycznej metody filozofowania, polegającej na umiejętnym zestawianiu i uzgadnianiu zdań autorytatywnych (Traktat "Sic et non" - "Tak i nie"). Szczególną doniosłość miały jego dociekania na temat tzw. zagadnienia uniwersaliów, dotyczącego stosunku pojęć ogólnych do przedmiotów indywidualnych. Traktat "Scito te ipsum" ("Znaj siebie samego") zawiera rozważania etyczne. Burzliwe koleje swego życia, zwłaszcza nieszczęśliwego małżeństwa z Heloizą, opisał w autobiografii p.t. Historia calamitatum (przekład polski p.t. "Historia moich niedoli" z przedmową i przypisami A. Nowickiego, 1952). *E. Gilson, Heloiza i Abelard, Tł. A. Podsiad, 1956.*

A

65

Abramowski, Józef Edward (1868-1918), pisze o nim historyk filozofii "zajmował się zagadnieniami społecznymi: zaczął od socjalizmu, potem przeszedł do solidaryzmu i kooperatyizmu,, których stał się jednym z głównych teoretyków, kładącym nacisk na ich stronę etyczną więcej niż^{na} ekonomiczną. Od socjologii przeszedł do psychologii i stał się najsamodzielniejszym wśród psychologów polskich tej epoki. Poszedł torem dalekim od dotychczasowej psychologii eksperymentalnej, zbliżonym natomiast do tego, jakim mniejwięcej jednocześnie szedł Freud, Adler i inni psychologowie głębi (zob.). Usiłował wysledzić eksperymentalnie podświadome, utajone czynniki umysłu. A w psychologii tej znalazł z kolei materiał do oryginalnej teorii poznania, estetyki i metafizyki." Główne prace psychologiczne: Teoria jednostek psychicznych 1899; Źródła podświadomości i jej przejawy 1914~~xxRrxyx~~. Prace społeczne zostały wydane w zbiorowym wydaniu pt. Pisma, ~~1924~~ 4 tomy 1924/28. O nim: K.Krzeczkowski - Dzieje życia i twórczości E.Abramowskiego 1933.

46

Alkuin (Alcuinus, Albinus Flaccus, 730-804), urodzony i wykształcony w Anglii, działał na dworze Karola Wielkiego (zob.-) jako organizator szkolnictwa i nauki. W swoich pismach przyswajał Zachodowi spuściznę świata klasycznego, jest autorem pierwszej średniowiecznej psychologii, opartej na nauce Augustyna (zob.-)

d'Alembert, Jean Lerond (1717-1783), matematyk, fizyk i filozof, członek i stały sekretarz Akademii francuskiej, jeden z czołowych przedstawicieli francuskiego Oświecenia, pisarz bardzo płodny (pośm. wydanie dzieł w 18 tomach, 1805), zasłużony jako główny współpracownik Diderota (zob.-) w Encyklopedii francuskiej. W filozofii jest jednym z pierwszych przedstawicieli pozytywizmu, tj. poglądu, według którego wiedza o świecie nie sięga poza dziedzinę zjawisk dostępnych obserwacji przyrodniczej. W jęz. polskim: Wstęp do Encyklopedii, przekł. J. Hartwig, opracował, i wstępem ~~zampatrzył~~ i przypisami opatrzył T. Kotarbiński (Bibl. Klasyków Filoz., 1954).

47

Averroes (Mohammed Ibn Roszd, 1126-1198) z Kordoby, teolog, lekarz, prawnik i matematyk, był zarazem ostatnim z wielkich filozofów świata arabskiego i przedstawicielem jego zachodniej połaci. Zajmował wysokie godności państwowe ~~państwowe~~, lecz pod koniec życia, potępiony za swe poglądy filozoficzne, zmarł na wygnaniu w Maroku, ^v gdy ~~wzrostła~~ ^{górą} w świecie arabskim wzięła górę prąd religijny wrogi filozofii. Zadanie swe widział w komentowaniu pism Arystotelesa, którego uważał za największego mędrca wśród ludzi; komentarzami tymi zyskał największą sławę, tak iż późniejsze średniowiecze nazywało go wprost "Komentatorem", tak samo jak Arystotelesa nazywano **F**ilozofem bez bliższych określeń. Pisma jego ~~palone~~ ^{palone} przez muzułmanów, przechowane zostały przez hiszpańskich filozofów żydowskich. Z poglądów Averroesa dwa składniki odegrały dużą rolę w późniejszej filozofii europejskiej. ^{arystotelesowski} Z założenia niepodzielności ~~ducha~~ pierwiastka duchowego wysnuwał wniosek, że niema dusz indywidualnych, lecz jedyny rozum boski ożywia zarazem wszystkich ludzi - niema przeto nieśmiertelności indywidualnej. Stosunek prawdy filozoficznej i prawdy religijnej rozumiał w ten sposób, że religia przedstawia ~~obraz~~ ~~obraz~~ prawdy filozoficznej obrazowo, inaczej je wyrażając, stąd t.zw. teoria podwójnej prawdy: można godzić się ^{zarazem} na niezgodne ze sobą twierdzenia religijne i filozoficzne, gdyż niezgodność jest pozorna i da się usunąć przez alegoryczne rozumienie prawd religijnych.

68

Averroes wywarł duży wpływ na filozofię scholastyczną, wyrażający się w powstaniu prądu zwanego awerroizmem łacińskim, którego ~~głównym przedstawicielem~~ ^{przywódcą} w XIII w. był Siger z Brabantu (zm. 1282), profesor paryski.

Algazel (Ibn Ahmed Al-Gazali, 1059-~~1111~~ ¹¹¹¹) pochodził z ~~Gherasana~~ ^{Periji}, nauczał zaś w Bagdadzie, teolog kierunku mistycznego, a zarazem filozof ~~ixwx~~ sceptyczny i wróg filozofii, stał się przywódcą ruchu religijnego, który doprowadził do upadku filozofii arabską. Zostawił dwa główne dzieła filozoficzne: Dążenia filozofów i Zniszczenie filozofii, w pierwszym przedstawił, w drugim obalał doktryny filozoficzne. W miejsce poznania filozoficznego wysuwał mistykę i objawienie.

48
Alkendi (ok. 800-870) rodem z Bassory w Mezopotamii, pierwszy z wielkich filozofów arabskich, tłumacz i komentator Arystotelesa (którego jak i innych greckich filozofów Arabowie przyswoili sobie za pośrednictwem Syryjczyków).

Alfarabi (zob. ~~Avicenna~~)

Avicenna (Ibn Sina, 980-1037) trzeci chronologicznie po Alkendim (zob.-) i Alfarabim (ok. 870-950), zarazem najślawniejszy ^{wieloletni} filozofów arabskiego kręgu kulturalnego na Wschodzie, jak obaj poprzedni arystotelik. Urodzony niedaleko Buchary, należącej wówczas do państwa perskiego, pochodził z irańskiego szczepu ^{Madżyków}. Nauczał w różnych miastach Iranu i pozostawił wielką liczbę dzieł pisanych po arabsku lub po persku. Mają one charakter encyklopedyczny i obejmują całą ówczesną wiedzę, filozofię, matematykę i astronomię, nauki przyrodnicze, prawo; szczególnie był ceniony jako lekarz i autor wielkiego "Kanonu" medycyny, według którego wykładano ^{17. c.} w Uniwersytecie krakowskim aż po wiek XVIII. Jego dzieła były znane ~~na zachodzie~~ w Europie zachodniej już z początkiem XII w. i wywarły wpływ na Alberta Wielkiego (Zob.-) i Tomasza z Akwinu (zob.-). Opr. polskie w książce zbiorowej pod redakcją A. Zajączkowskiego: Avicenna - Abu Ali Ibn Sina. 1953.

50

Avenarius, Richard (~~Lyczard~~), ⁽¹⁸⁴³⁻¹⁸⁹⁶⁾ profesor Uniwersytetu w Zurychu, jest założycielem kierunku w teorii poznania, nazwanego empiriokrytycyzmem, który stawia sobie za ~~zadanie~~ cel opracowanie "czystego doświadczenia", tzn. zakresu poznania wolnego od wszelkich ^{uzupełnień} ~~więzi~~ wnoszonych przez poznający umysł; zadanie to, podobne do zadań, które stawiali sobie Locke i Hume (zob.), gdy analizowali pojęcia takie jak substancja, przyczyna, siła aby wykryć ich empiryczne źródła, ~~związane~~ wiązało się z dwoma ogólnymi założeniami, mającymi charakteryzować wiedzę, 1) że w spostrzeżeniach poznajemy same rzeczy, nie zaś ich obrazy powstające w myśli ludzkiej i 2) że poznanie ludzkie podlega prawu ekonomii myślenia, tzn. dzieje się tak, iż ujmuje w możliwie prostej formule możliwie najwięcej faktów i pozwala je rozumieć przy jak najmniejszym wysiłku. Poglądy Avenariususa są pokrewne poglądom Ernesta Macha (zob.), oba zdobyły sobie dużą popularność. W Niemczech ^{szerzył je i} ~~rozwi~~ ~~jał~~ Joseph Petzold (1862-1929), także w Polsce znalazły one zwolenników, a w Rosji przyłączyli się do nich niektórzy teoretycy ruchu robotniczego, co spowodowało ostre wystąpienie polemiczne Leżina (zob.). Główne dzieła Avenariususa: Philosophie als Denken der Welt gemäss dem Prinzipdes kleinsten KRAFTmasses. Prolegomena zu einer Kritik der reinen Erfahrung (Filozofia jako pomyślenie świata według zasady najmniejszego wysiłku. Wstęp do krytyki czystego doświadczenia), 1876; Kritik der reinen Erfahrung (Krytyka czystego doświadczenia), 2 tomy 1888/1900; Der menschliche Weltbegriff (Ludz-

51

kie pojmowanie świata), 1891. Av. założył i wydawał pismo Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie (Kwartalnik naukowej filozofii). Przekłady polskie: W sprawie filozofii naukowej, tł. A. i L. Karpińskie, 1905; O przedmiocie psychologii, tł. S. Kobyliński i A. Zieleny, 1907. Opr. J. Kodisowa, Empirio-krytycyzm, Przegl. Filoz. 1901., liczne artykuły w Przeglądzie Filozoficznym i innych czasopismach.

1

Augustinus, Aurelius (św. Augustyn, 354-430), urodzony w rzymskiej Numidii niedaleko Kartaginy, niezwykle uzdolniony i starannie wykształcony, z zawodu nauczyciel retoryki w Kartaginie, Rzymie i Mediolanie, po burzliwej młodości przyjął chrześcijaństwo i zmarł jako biskup Hippony w swoich stronach ojczystych. Będąc najwybitniejszym z grupy filozofów chrześcijańskich zwanych Ojcami Kościoła, należy do wczesnego okresu tej filozofii, zwanego patrystycznym (od pater - ojciec). Filozoficzny rozwój Augustyna wiódł przez sceptycyzm i neoplatonizm (zob. Plotyn); w jego systemie filozoficznym zostały połączone pierwiastki sceptyczne i neoplatonickie z poglądami chrześcijańskimi w całość, która wywierała decydujący wpływ na myśl europejską przez wiele wieków następnych. Ze sceptycyzmu Augustyn przejął nieufność do wiedzy, nieufność ta nie dotyczyła jedynie poznania własnych przeżyć i te uznał Augustyn za fakt podstawowy wiedzy. Aby zaś przewyciężyć sceptycyzm co do poznania rozumowego zakładał, że wiedzy, której człowiek nie może zdobyć własnym umysłem, udziela mu Bóg drogą oświecenia (illuminatio) duszy, przez które człowiek poznaje prawdy wieczne, tkwiące w boskim umyśle. To mistyczne pojmowanie wiedzy nawiązało Augustyn do pojęć, które zaczerpnął od Plotyna. Doskonały, jedyny byt pierwotny Plotyna jest dla Augustyna Bogiem chrześcijańskim. Świat idei, to świat myśli bożych, według których świat został przez Boga stworzony. Iluminacja pozwala człowiekowi czytać w myśli bożej, dzięki niej myśli boże stają się myślami w duszach ludzkich. W ten sposób termin "idea" oznaczający u Platona doskonałe, obiektywne pierwowzory rzeczy ziemskich, zmienił swe znaczenie i w tym nowym znaczeniu wszedł w terminologię filozoficzną jako termin oznaczający treść myśli. W filozofii Augustyna pojęciami dominującymi są Bóg i dusza. Średniowieczna metafizyka chrześcijańska odziedziczyła po nim ten punkt widzenia, dokoła tych pojęć naczelnych układał się system świata. Z tego stanowiska tworzy Augustyn pierwszą historiozofię, tj. pogląd na rozwój dziejów ludzkości, w dziele *De civitate Dei* (O państwie bożym). Dzieje świata ludzkiego są w nim pojęte jako część składowa procesu odpadnięcia niektórych duchów stworzonych od Boga i zmagania o podniesienie się z upadku. Zmagania te wypełniają koleje świata; w ciągu dziejów walczą ze sobą *civitas terrena* - składnik ziemski, upadły, zły - i *civitas Dei*, składnik dążący ku Bogu i wznoszący się w ciągu sześciu epok coraz wyżej w tym dążeniu. Epoka siódma i ostatnia będzie zakończeniem procesu rozwojowego, w którym oba państwa zostaną całkowicie oddzielone od siebie.

Filozofia Augustyna panowała nad całym wczesnym średniowieczem. Z niego czerpał w XI wieku Anzelm Katuański (zob.), w wieku XII Bernard z Clairvaux (1091-1153), ~~główna postać prądu mistycznego w filozofii średniowiecznej~~; później zaś, już w wieku XIII, równoległe z arystotelizmem, reprezentowanym przez Tomasza z Akwinu (zob.), rozwijał się kierunek augustyński w doktrynie Dunska Szkota (zob.). Myśli augustyńskie pojawiają się również w filo-

zofii nowożytnej i są reprezentowane zwłaszcza w poglądach Descartes'a (zob.).

Z licznych dzieł Augustyna przełożono na język polski m.i. Wyznania, tł. K.Wisłocka-Remerowa, 1929, Państwo Boże, tł. W.Kubicki, 1930, Dialogi filozoficzne (przekład zbiorowy), 3 tomy, 1953. Opr. M.Straszewski, Filozofia św. Augustyna na tle epoki, 1906.

53
Arystoteles (384-322) ze Stagiry w Tracji (dlatego "Stagiryta") pochodził z rodziny, w której dziedziczny był zawód lekarza (ojciec jego Nikomach był lekarzem króla macedońskiego Filipa), wyniósł przeto z domu rodzinnego zasób wiedzy przyrodniczo-lekarskiej. W siedemnastym roku życia wstąpił do Akademii Platona (zob.-) i przebywał w niej przez lat dwadzieścia do śmierci Platona. Przez szereg lat był wychowawcą Aleksandra Wielkiego, z którym i później pozostawał w przyjaźni. W latach 335-323 przebywał ponownie w Atenach, założywszy szkołę filozoficzną w ogrodach Likeion (stad późniejszy termin "liceum"), szkoła została nazwana perypatetycką od peripatos - przechadzka, gdyż Arystoteles miał zwykają przechadzać się podczas dysputowania. Pod koniec życia, oskarżony przez wrogów o bezbożność, uszedł z Aten i zmarł w mieście Chalkis na Eubei.

Zakres twórczości naukowej Arystotelesa był bardzo rozległy; obejmował z nauk filozoficznych logikę, psychologię, metafizykę i etykę, nadto fizykę i astronomię, nauki biologiczne, teorię społeczeństwa i państwa, teorię sztuki. Arystotelesowski system nauk miał podstawy przyrodnicze, a budowę dedukcyjną, dążeniem było znalezienie najogólniejszych zasad naczelných, takich aby uzyskane z nich wnioski były zgodne z faktami. Ten typ budowy teorii naukowych jest stosowany także i dzisiaj np. w fizyce teoretycznej. Słabą stroną koncepcji Arystotelesa był natomiast postulat oczywistości, stawiany owym naczelnym zasadom. Oczywistość jest zawodnym sprawdzianem i arystotelesowskie rzekomo oczywiste zasady naczelne nauk przyrodniczych, oparte o wąski zakres ówczesnych obserwacji, nie wytrzymały próby czasu. Stało się to jednak dopiero na przełomie wieków średnich i czasów nowożytnych, aż do tej epoki zasady Arystotelesa panowały w nauce europejskiej.

Świat w ujęciu Arystotelesa składa się z substancji, tj. przedmiotów indywidualnych, w każdej zaś substancji rozróżnia się materię i kształtującą ją formę: formę substancji tworzą cechy dla niej istotne, tzn. te które ją określają jako taką właśnie substancję - np. formą pewnego człowieka jako substancji jest zespół cech określających człowieka i zgodnie z tym wspólnych wszystkim ludziom. Substancja trwa tak długo, jak długo posiada właściwą sobie formę; pewne substancje stają się materią dla innych substancji, gdy przyjmą właściwą im formę, tak np. bryła gliny jest substancją, która staje się materią cegieł, cegły stają się materią ~~wybudowanego z nich muru~~ do którego należą. ~~wybudowanej z nich ściany, ściany z kolei są materią domu,~~ ~~składają~~. Tego rodzaju łańcuchy substancji składają się na strukturę świata; u jednego ich końca jest pomyślana materia pierwsza, zupełnie jeszcze nieukształtowana, u drugiego substancja, która już nie staje się materią dla żadnej innej substancji, będąc w pełni uformowaną, doskonałą, nazywa się ^{się} ~~Arystotelesowską~~ czystą formą. Świat jest w ciągłym rozwoju, rozwój to celowe dążenie do wcielania się coraz doskonalszej formy w materię.

Szczególną doniosłość posiada logika Arystotelesa, zachowała ona do dnia dzisiejszego swe znaczenie, ~~kwarcz~~ wszedłszy jako dział częściowy

w skład logiki nowoczesnej, i pod nazwą logiki klasycznej jest przedmiotem nauczania w szkołach ogólnokształcących na całym świecie.

Filozofia perypatetycka była uprawiana w założonej przez Arystotelesa szkole w Atenach, rozszerzając się następnie na inne ośrodki kulturalne. Spomiędzy starszych perypatetyków najwybitniejszymi byli Teofrast (362-287), który objął kierownictwo szkoły po Arystotelesie, zasłużony przez swe prace filozoficzne i botaniczne, ^{oraz} następcą Teofrasta Straton (zm.269), który nadał filozofii Arystotelesa interpretację materialistyczną. Duże znaczenie dla rozwoju filozofii arystotelesowskiej posiadają późniejsi komentatorowie, którzy objaśniali i opracowywali w szczególach ~~przekład~~ pisma Arystotelesa, wśród nich zwłaszcza Aleksander z Afrodyzji (ok. r. 200 n.e.). Poczawszy od w. IX. filozofia perypatetycka znalazła znakomitych kontynuatorów w świecie arabskim (Avicenna i Averroes zob.-), za ich pośrednictwem została w XIII w. przejęta przez filozofów scholastycznych i tam przybrała nową postać u Tomasa z Akwinu (zob.-).

Nowsze przekłady: Kategorie, tł. W.Wasik 1912; Konstytucja ateńska, tł. L.Piotrowicz 1938; Poetyka (w zbiorze: Trzy poetyki klasyczne) tł. T.Sinko 1939; Etyka Nikomachejska tł. D.Gromska, 1956; ~~Teofrast, Charaktery tł.~~

Niektóre opracowania: Wł.Witwicki, Teoria woli u Arystotelesa, 1903. W.Wasik, Kategorie Arystotelesa pod względem historycznym i systematycznym, 1909. J.Łukasiewicz, O zasadzie sprzeczności u Arystotelesa, 1910.

~~Filozofia~~

Anzelm z Canterbury (Kantuareński, 1033-1109), jeden z głównych przedstawicieli ^{filozofii} szkolnej (scholastycznej), łączącej rozważania filozoficzne i teologiczne, filozofii średniowiecznej wcześniejszego okresu, Włoch urodzony w Aosta (Piemont), później opat klasztoru we Francji, wreszcie arcybiskup Canterbury w Anglii. Główne pisma Monologium i Proslogium traktują o istnieniu i naturze Boga. Anzelm pierwszy głosił zasadę metodologiczną scholastyki "credo, ut intelligam" (wierzę, aby zrozumieć); według ^{niektórych} ~~której~~ wiara jest punktem wyjścia twierdzeń teologicznych, dla których należy następnie szukać uzasadnienia rozumowego.

Anaksagoras (ok. 500-428), filozof, matematyk i astronom z miasta Klazomeny na wybrzeżu jońskim Małej Azji, osiadł w Atenach, gdzie należał do bliskiego grona przyjaciół Peryklesa; pod koniec życia został ^{przez wrogów Peryklesa} oskarżony ^o bezbożność (twierdził, że słońce nie jest bogiem, lecz rozpaloną bryłą) i musiał uchodzić z Aten. Należał wraz z Empedoklesem (zob.-) i Demokrytem (zob.-) do tzw. młodszych filozofów przyrody, przyjmujących istnienie niezniszczalnych ^{cząsteczek atomowych} elementów, z których składają się wszelkie przedmioty, powstające ^{przez} łączenie się elementów i ginące przez ich rozdzielanie. Rodzajów ^{cząsteczek atomowych} elementów (homeomerii) jest według An. niezmiernie wiele, tyle ile rodzajów przedmiotów. Sprawcą ruchów cząsteczek elementarnych jest Rozum (Nus), istniejący ponad przyrodą - tym założeniem An. różnił się zasadniczo od dawniejszych filozofów greckich, którzy przyjmowali, że przyroda sama jest ożywiona i sama z siebie posiada zdolność ruchu. Opr. A. Danysz. Fragmenty dzieła An. Peri fyseos. 1895.

55

Bacon, Franciszek, lord Verulam (1561-1626), syn wysokiego urzędnika, prawnik i dyplomata, lord kanclerz ^{Anglii} oskarżony ^{w r. 1621} o przekupstwo postradał wszystkie urzędy, ^azwolniony z więzienia, w którym był zamknięty przez czas pewien, spędził resztę życia w odosobnieniu. Człowiek wielkich ambicji wcześniej powziął zamiar zreformowania nauki, jakkolwiek sam nie był twórczy w tej dziedzinie; w ~~dzia~~ swoich pismach programowych przedstawiał program ~~nauki i metody empirycznej~~ klasyfikacji nauk i metody empirycznej. Naukę rozumiał bardzo szeroko, obejmując nią zakres wszelkiej twórczości umysłowej; dzielił ją na podstawie psychologicznej według trzech "władz duszy", dziedziną pamięci stanowi historia, dziedziną wyobraźni poezja, a dziedziną rozumu filozofia, która miała obejmować także nauki ~~przyrodnicze~~ przyrodnicze. Metoda empiryczna miała dać człowiekowi panowanie nad przyrodą przez odkrycie ~~złoty kłosa~~ prawdziwych ~~reguł~~ pozwalających na wytwarzanie w rzeczach pożądaných własności. Rozumowaniem odkrywczym indukcja, postępująca ku stopniowym uogólnieniom przez trojaki tablice, ~~odpowiadające~~ rejestrujące przypadki zgodności, niezgodności i różnic stopniowych. Metody indukcji za wzorem Bacona wypracowali później Herschel i Mill (zob.-). Główne dzieło Novum Organum, tak nazwane w przeciwstawieniu do Organon Arystotelesa (zob.-), tł. polskie *J. W. Raria-Ra, z wstępu i przypisami K. Sida-Ricowa, Warszawa, 1955.*
Opr. M. Heitzman, Geneza i rozwój filozofii Franciszka Bacona, Kwart. Fil., 1928.

57
Umysł sceptyczny i krytyczny,

Bayle, Piotr (Pierre, 1647-1706), prekursor francuskich filozofów Oświeceni-
nia, autor wielkiego słownika ^{w 16 tomach} Dictionnaire historique et critique ^(1695/97), który do-
starczył jego następcom olbrzymiego materiału wiadomości i argumentów krytycz-
nych w stosunku do panujących poglądów ^(w szczególności filozofii Descartes a) filozoficznych i społecznych. Był jed-
nym z pierwszych filozofów publicystów, których ^{wielu} potem wydał wiek XVIII.

Bechtierew, Włodzimierz ⁽¹⁸⁵⁷⁻¹⁹²⁷⁾, psycholog i fizjolog, profesor uniwersytetu w Petersburgu, uczeń Wundta
(zob.-), jeden z twórców tzw. obiektywnej psychologii (badającej życie psychicz-
ne poprzez ~~zjawiska fizyczne~~ ^{zjawiska} zachowanie się ludzi i zwierząt), w szcze-
gólności refleksologii tj. nauki o odruchach. Główne dzieła: Psychologia obiek-
tywna 3 tomy, Zasady refleksologii człowieka, i i.

57

Beneke, Friedrich Eduard (1798-1854), profesor uniwersytetu w Berlinie, przeciwnik filozofii Hegla, uważający się za kontynuatora Kanta (zob.-), którego doktrynę ~~zastosowaniami~~ ^{interpretował} psychologicznie, formułując ^{stanowisko} poglądy nazwane później psychologizmem. Psychologia jest dlań podstawową dyscypliną ~~psychologiczną~~ filozoficzną, logika, etyka estetyka, pedagogika są ~~zastosowaniami~~ psychologii, badającymi zjawiska psychiczne myślenia, normy etyczne i estetyczne, cele i zasady pedagogiczne.

Bentham, Jeremy (1748-1832), prawnik i filozof nie ~~zajmujący~~ ^{zajmujący} stanowiska uniwersyteckiego, ~~twórca~~ ^{prawa} w swojej działalności pisarskiej zajmował się zagadnieniami moralności. Jest przedstawicielem użyteczności, teorii według której prawo i etyka to sztuka takiego regulowania ludzkich ~~czynów~~ działań, aby z nich wynikała największa suma szczęścia dla największej liczby ludzi, zasadę tę Bentham usiłował określić ilościowo, układając tablice porównawcze "budżetu moralnego", ~~wykazujące~~ ^{określające} dla różnych rodzajów postępowania. Bentham stał się przywódcą wpływowej grupy myślicieli i działaczy politycznych, łączących użyteczność z liberalizmem, do której należeli Malthus, ^{twórca} ~~autor~~ teorii ograniczania przyrostu naturalnego ludności (maltuzjanizm) Ricardo, jeden z twórców współczesnej ekonomii, a przede wszystkim James Mill ⁽¹⁷⁷³⁻¹⁸³⁶⁾ który ~~powiązał~~ ^{opracował} poglądy opracował podstawy poznawcze i psychologiczne użyteczności. ^FAn Introduction to the principles of Morals and Legislation, 1789 (Wstęp do zasad moralności i prawodawstwa).

profesor uniwersytetu w Madrycie

Bierdiajew, Mikołaj (1874-1948), ~~wróżniący w wyjechał~~ wyjechał w r.1922 z Rosji i po krótkim pobycie w Berlinie osiadł w Paryżu. W poglądach filozoficznych wyszedł od marksizmu, który usiłował połączyć z chrześcijaństwem; w późniejszym okresie życia zbliżył się do egzystencjalizmu (zob. Sartre); ~~zajął się zagadnieniami filozoficzno-re-~~ religijnymi i historiozoficznymi. Od r.1925 wydawał w Paryżu czasopismo Put (Droga). Z licznych jego prac na język polski przełożono: Nowe średniowiecze (1936).

Bergson, Henri (1859-1941), profesor w Collège de France w Paryżu, jeden z filozofów współczesnych o największej sławie, ~~odwiedzający~~ twórca nowoczesnej metafizyki intuicjonistycznej. Punktem wyjścia filozofii B. było odróżnienie dwóch dróg poznania, intelektu oraz intuicji. Intelekt jest narzędziem poznania naukowego, analizuje, upraszcza, ujmuje to co stałe i ogólne w zmienności, wskutek tego ~~ujmuje~~ ^{daje} nie pełną rzeczywistość, lecz jak gdyby jej preparat abstrakcyjny. Przeciwnie intuicja ujmuje rzeczywistość w jej nieustannej zmienności i w niepowtarzalnych momentach, bezpośrednio i w całości wszystkich jej szczegółów, jak gdyby wchodząc do wnętrza rzeczy. Jest więc pod tym względem doskonalsza od poznania intelektualnego. Poznanie intelektualne, ~~naukowe jest więc~~ ^{nie jest więc} całkowicie zgodne z rzeczywistością, gdyż ją deformuje, natomiast jest zorientowane praktycznie, pozwala rzeczywistość opłacać i działać; poznanie intuicyjne uzupełnia niedokładne poznanie naukowe

60
dociera do samej rzeczywistości, ~~Metafizyka~~ ^{Metafizyka} daje inne niż naukowe jej ujęcie, ~~przewodzą~~ ^{przewodzą} mianowicie treść jego tworzy metafizykę. Główne dzieła Bergsona: ~~o bezpośrednich danych~~ ^{O bezpośrednich danych} Świadomości (tł. K. Bobrowska, 1913), Materia i pamięć (tł. W. Filewicz, 1926), Ewolucja twórcza (tł. F. Znaniński, 1912), Wstęp do metafizyki (tł. K. Błeszyński, 1910) ^{Nad} Les deux sources de la religion et de la morale, 1932. Wpływy Bergsona były bardzo szerokie, sięgały poza filozofię, w dziedzinę literatury, ^{prąd} prądów społecznych i religijnych, ~~znajdowały~~ ^{znajdowały} odzwierciedlenie

Berkeley, George (Jerzy, 1685-1753), syn ubogiego szlachcica angielskiego, urodzony ~~1685~~ w Irlandii, ~~z tamtejszych~~ ^{tamtejszego} ~~angielskiego~~ ^{Uniwersytetu} ~~kościółki~~ ^{Uniwersytetu} młodość spędził w Dublinie, najpierw jako wychowanek, a potem członek grona nauczającego ^{tamtejszego} Uniwersytetu, następnie ~~jako~~ pracował jako duchowny anglikański i w tym charakterze wyjechał do Ameryki Północnej dla akcji misyjnej i filantropijnej wśród tamtejszych kolonistów angielskich. Po załamaniu się tej akcji wrócił do ~~tego~~ kraju i po pewnym czasie ~~został~~ ^{został} biskupem niewielkiej i ubogiej diecezji Cloyne w południowej Irlandii, gdzie przepędził 18 lat życia, prawie do śmierci. ~~Dotychczasowe~~ ^{Główne} swe prace filozoficzne wydał przed trzydziestym rokiem życia, zajmował w nich stanowisko empirystyczne, w drugiej połowie życia skłaniał się coraz bardziej ku platonizmowi i mistycyzmowi. ^{Filozofia} W filozoficznych poglądach Berkeley'a należy rozróżnić stronę ~~epistemologiczną~~ ^{epistemologiczną} dotyczącą teorii wiedzy (epistemologii) i teorii bytu (ontologii), w ~~tej~~ ^{tej} obrębie pierwszej zajmował stanowisko radykalnego realizmu, ^{Twierdzi, iż} ~~zmysły~~ ^{zmysły} dają nam bezpośrednie poznanie rzeczywistości zewnętrznej, która jest taka, jaka się nam w poznaniu zmysłowym przedstawia, poznajemy też ^{w poznaniu psychicznym} bezpośrednio ^{tylko} swoje przeżycia, ale i siebie jako duchowy podmiot tych przeżyć. W teorii ^{z bytu} ~~bytu~~ ^{z bytu} ~~zaprzeczał~~ ^{zaprzeczał} niezależności istnienia materii, twierdzi ^{że} że przedmioty materialne mogą istnieć tylko jako idee

wytwarzane przez dusze istot myślących, bo wszelkie cechy przedmiotów materialnych, ~~nie tylko dźwięki, smaki i wonie, lecz także cechy mechaniczne i geometryczne, barwy, kształty, ruchy itp.~~ są subiektywne, tzn. związane z doznawaniem istot myślących. ~~XXXXXX~~ Byt samodzielnymają tylko duchy, a przedmioty materialne istnieją tylko jako idee w myślach Boga, przede wszystkim oraz w myślach ludzkich, ~~XXXXXX~~ ^{zależnych od myśli bożej.} ~~XXXXXX~~ ~~XXXXXX~~ Berkeley nazwał swe stanowisko immaterializmem, w terminologii pochodzącej od Kanta i przyjętej w filozofii niemieckiej, ~~a przez nią w innych,~~ nosi ono nazwę idealizmu subiektywnego. Poglądy Berkeley'a stanowiły rozwinięcie i połączenie z jednej strony filozofii kartezjańskiej (zob. Descartes), a przez niego łączyły się z platonizmem i augustynizmem (zob.) - z drugiej strony empiryzmu Locke'a. Przez swą śmiałość i oryginalność raziły współczesnych, którzy uważali je za paradoksalne, wpłynęły jednak na poglądy Hume'a (zob.) a w XIX w. zyskały ~~popularność~~ rozgłos i uznanie zwłaszcza za przyczynieniem się Schopenhauera (zob.). Główne dzieła: A new Theory of Vision (Nowa teoria widzenia) 1709, Principles of Human Knowledge (Zasady ludzkiego poznania), 1710, Three Dialogues between Hylas and Philonous (Trzy dialogi między Hylasem i Filonousem) 1713, a drugiej epoki zaś Alciphron 1732 oraz Siris 1744. Przekład polski: Traktat o zasadach poznania i Trzy dialogi między Hylasem i Filonousem, Bibl. Klasyków Fil. 1955. Opr.: J. Kleiner, Pojęcie idei u Berkeley'a 1910.

63

Bernard z Clairvaux (1091-1153), potomek rycerzy burgundzkich, zakonnik cy-
sterski i opat klasztoru w Clairvaux, ^{kanonizowany} ~~uznany~~ przez Kościół ~~za świętego~~,
słynny kaznodzieja "doctor mellifluus", teoretyk i główny przedstawiciel
mistyki średniowiecznej, przeciwstawiał mistykę scholastyczną ^(zob. Anzelm) jako właściwą
drogę poznania prawdy religijnej, posługująca się kontemplacją oraz intui-
cją mistyczną. Główne pisma: De gradibus humilitatis et superbiae (O stop-
niach pokory i pychy), De diligendo Deo (O miłowaniu Boga). Kontynuatorami
nauk Bernarda byli ^{augustiańscy} ~~kanonicy~~ regularni ~~świątobliwi~~ z opactwa św. Wiktora
pod Paryżem, ~~Hugo od św. Wiktora~~ którzy dążyli do utworzenia systemu łą-
czącego scholastykę i mistykę, ^{najwybitniejszy między nimi} ~~Hugo od św. Wiktora~~ (1096-1141), wybitny uczo-
ny i filozof swego czasu, kierujący się hasłem "ucz się wszystkiego, zobac-
zysz potem, że nic nie jest zbędne" oraz Ryszard od św. Wiktora (zm. 1173).

Biegański, Władysław (1857-1917) zasłużony lekarz i działacz społeczny mieszkający stale w Częstochowie, przedstawiciel filozofii medycyny, gałęzi nauk filozoficznych, której przedmiotem są zagadnienia poznania lekarskiego i etyki lekarskiej, poza tym jednak zajmujący się także ogólnymi problemami logiki, teorii poznania i etyki. Stanowisko swe w teorii poznania nazywał przewidyzmem, gdyż za główne zadanie nauki uważał przewidywanie zjawisk dotychczas nie obserwowanych. Główne dzieła: Logika medycyny (1908), Traktat o poznaniu i prawdzie (1910), Teoria logiki (1912), Etyka ogólna (1918).

Bielinskij, Wissarion (1811-1848), krytyk literacki i estetyk, zarazem gorący rzecznik postępu społecznego w czasach ucisku panującego w Rosji Mikołaja I, w poglądach ^{filozoficznych} ~~swych~~ był zależny początkowo od Hegla, później coraz bliższy tzw. lewicy heglowskiej, należał do grupy rewolucyjnych demokratów ówczesnych stojących blisko Aleksandra Hercena (zob.--). Jego liczne artykuły i inne ^{publikacje} ~~praca~~ zostały wydane zbiorowo w Związku Radzieckim. W przekł. polskim: Pisma filozoficzne, dwa tomy, przełożyła W. Anisimow-Bieńkowska ze wstępem A. Walickiego, Bibl. Klasyków Filozofii, k 1956.

Binet, Alfred (1857-1911), psycholog, profesor Sorbony w Paryżu i dyrektor laboratorium psychologicznego, jeden z twórców współczesnej psychologii rozwojowej i metody testowej badania inteligencji, od niego pochodzi słynny test Bineta-Simona. Główne dzieła: Les altérations de la personnalité (Zmiany osobowości) 1892, Introduction a la psychologie expérimentale (Wstęp do psychologii eksperymentalnej) 1894, L'Étude expérimentale de l'intelligence (Eksperymentalne badanie inteligencji) 1903.

Boecjusz

Boethius, Anicius Manlius Torquatus Severinus (480-524), rzymski senator, mąż stanu i filozof, namiestnik króla Wizygotów Teodoryka Wielkiego, który następnie kazał go uwięzić i stracić wskutek podejrzewania o zdradę. Jako tłumacz pism Arystotelesa ^{oraz Porfiriusza (206.)} na język łaciński, komentator oraz autor rozpraw logicznych był pośrednikiem między starożytnością i wiekami średnimi, które z jego pism czerpały wiedzę starożytną. ^{Napisany} W więzieniu ~~napisał~~ ~~xxx~~ ~~xxxx~~ traktat De consolatione philosophiae (O pociechach filozofii) był szeroko znany i stał się wzorem dla wielu innych opracowań tego rodzaju.

66

Boehme Jakób (ze Zgorzelca) (1575-1624), mistrz szewski i twórca ~~świ~~świ-
mątycznego światopoglądu, w którym mieszały się ^{religiine}elementy protestantyzmu
z renesansową filozofią przyrody i który znalazł silne echa zwłaszcza
w ~~wp~~ ~~psz~~ ~~z~~ ~~j~~ ~~i~~ ~~x~~ ~~i~~ ~~x~~ ~~f~~ ~~i~~ ~~l~~ ~~o~~ ~~s~~ ~~o~~ ~~f~~ ~~i~~ ~~x~~ ~~r~~ ~~o~~ ~~m~~ ~~a~~ ~~n~~ ~~t~~ ~~y~~ ~~c~~ ~~z~~ ~~n~~ ~~a~~ ~~j~~ ~~x~~ na Śląsku, gdzie w jego ślady szedł
autor ~~pi~~ ~~ś~~ ~~n~~ ~~i~~ poezji i pieśni religijnych wrocławianin Angelus Silesius
(Anioł Ślązak, Johannes Scheffler 1624-1677), a później jeszcze w poezji
i filozofii romantycznej. Adam Mickiewicz: Zdania i uwagi z dzieł Jakuba
Bema, i Anioła Ślązaka ... (wyd. J. Kallenbach w Pismach Adama Mickiewicza
1911. Adam Mickiewicz: Rozprawa o Jakubie Boehmem (po francusku oraz po
polsku w przekł. P. Chmielowskiego) 1898.

Bolzano, Bernard (1781-1848), filozof i matematyk, urodzony w Pradze, ~~z~~ tam w latach 1805-1819 był profesorem na Wydziale teologicznym; oskarżony o nieprawowierność został usunięty z katedry i resztę życia spędził zdala od publicznego życia. Wśród wielu jego pism z różnych dziedzin filozofii największe znaczenie posiadają ^{pisma do filozofii religii, a także} ~~wissenschaftslehre~~ ^{lehre} (Teoria nauki) ~~4~~ ~~nowy~~ wyd. 1929, obszerny system logiki ~~zawierający~~ ^{i oryginalny} zawierający myśli rozwinięte następnie przez logikę nowoczesną, oraz Paradoxien des Unendlichen (Paradoksy nieskończoności), nowe wyd. 1920, analiza pojęcia nieskończoności. Bolzano za życia zapomniany, doczekał się uznania dopiero w XX wieku. ~~wśród filozofów~~ ~~w XIX wieku~~ (zob. Husserl).

"Doctor Seraphicus"

Bonawentura (Jan. Fidanza, 1221-1274), Włoch urodzony w Toskanii, wstąpił do zakonu franciszkanów, ~~z~~ doszedł do najwyższych godności kościelnych i został kanonizowany. Studiował filozofię w Paryżu jako uczeń Aleksandra z Hales ^(ok. 1170-1245) (zob.) i tam następnie przez pewien ~~czas~~ ^{ok. 1245-1248} wykładał. Rówieśnik i przyjaciel Tomasza z Akwinu (zob.) ~~dał początek~~ ~~kierunkowi~~ ~~odmiennemu~~ od tomizmu kierunkowi ~~filozofii~~ ~~scholastycznej~~ ^{filozofii} scholastycznej; łączący ~~mu~~ ^z pierwiastki arystotelizmu i augustynizmu (zob. Arystoteles i Augustyn) uprawianym, następnie przez filozofów franciszkańskich, z kierunku tego wyszli ~~następnie~~ Roger Bacon (zob.) i Duns Scotus (zob.).

za słowem Aleksandra

↳ założyciela franciszkańskiego nurtu filozofii scholastycznej

< Głównie dzieła: ~~Book~~ The "Mathematical Analysis of Logic 1847 oraz
An Investigation of the Laws of Thought on which are founded the "mathematical"
Boole, George (1815-1864), profesor F w Cork, jeden z głównych twórców in-
cjatorów ~~współczesnej~~ ^{nowo} logiki, w postaci wzorowanej na algebrze (stąd nazwa
algebry logiki), w której zdania są ~~uwzględniane~~ ^{przedstawiane jako} równości lub nierówności lo-
giczne, a rozumowania jako rozwiązywania owych równości i nierówności. Kla-
syczna teoria sylogizmu okazuje się pewnym szczególnym przypadkiem tak ~~razem~~
pojętej teorii rozumowań. Wśród licznych następców Boole'a, którzy rozwijali
stworzoną ~~przez~~ ^{przez} teorię wyróżniają się ¹⁸³⁵⁻¹⁸⁸² William Stanley Jevons, autor ~~podręcz-
nik~~ ^{Theories of Logic and Probabilities} (Badania praw myśli, na któ-
rych opierają się matematyczne teorie logiki i prawdopodobieństwa) 1854.)

opracowań podręcznikowych (The Principles of Science 1874, ~~przekł. polski~~
Elementary lessons in logic, — przekł. polski Cz. Znamierowskiego ~~Prasady~~ ^{Pr.} Logik
2. wyd. 1922) i wynalazca maszyny logicznej, pozwalającej otrzymywać wnioski
w sposób mechaniczny, podobnie jak arytmetometry służą do mechanicznego wykony-
wania rachunków.

F Król. Liceum the College [(Toblandia)]

École Normale i

Boutroux, Émile (1845-1921), profesor Sorbonny w Paryżu, członek Akademii francuskiej, historyk filozofii i przedstawiciel poglądu spirytualistycznego teoretyk nauki, twórcą poglądu zwanego kontyngentyzmem, według którego prawa naukowe stwierdzają związki konieczne tylko w przybliżeniu i nie są same konieczne w tym sensie, by nie mogły być inne. Obok konieczności istnieje zatem w świecie miejsce na wolność, przejawiająca się w działaniu duchowym. Głównie dzieła: De la contingence des lois de la nature 1874 (O niekonieczności praw przyrody) 1874, L'idée de la loi naturelle (Pojęcie prawa przyrody) 1895. Poglądy Boutroux miały duży wpływ na rozwój filozofii francuskiej, jego bezpośrednim uczniem był Henri Bergson (zob).

F, a pogląd na świat, który ~~by~~ uwzględniał jedynie stanowisko naukowe, nie od daje ~~przeto~~ należycie rzeczywistości, w której obok związków badanych przez nauki przyrodnicze istnieje ~~dziedzina wolności ludzkiego działania.~~

90

Brentano Franciszek (1838-1917), Niemiec, pochodzący z rodziny włoskiej, pierwotnie ksiądz katolicki, później wystąpił z Kościoła, był profesorem uniwersytetu w Würzburgu i w Wiedniu, następnie zrezygnował ^{także} z tego stanowiska i żył jako prywatny uczony we Florencji. Umysł niezwykle niezależny, a wykształcony na filozofii Arystotelesa, łączył postawę empirystyczną z gruntowną analizą pojęciową. ^{Najważniejsze} Jego rozważania dotyczyły ~~głównie~~ psychologii, logiki i etyki. Uprawiał psychologię deskrypcyjną, której przedmiotem była analiza, charakterystyka i klasyfikacja zjawisk psychicznych, w logice doszedł poprzez analizę sądów do wyników pokrewnych późniejszym wynikom logiki matematycznej, w etyce dokonał podstawowej analizy ocen moralnych. ~~W tym celu przedstawił~~ ^{Najważniejsze publikacje:} ~~Psychologie vom Empirischen Standpunkt~~ (1874) ^{Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis} (1889). Miał wielu ^{nauczycieli} następców, ~~z których~~ byli między nimi Edmund Husserl (zob.), Karol Stumpf (zob.), Alexius Meinong (zob.), Kazimierz Twardowski (zob.), który upowszechnił poglądy Brentana w Polsce.

Psychologie vom Empirischen Standpunkt
↓ (o pochodzeniu między innymi)

71

Bruno Giordano (1548-1600), najwybitniejszy przedstawiciel filozofii przyrody w epoce włoskiego Renesansu, w młodości dominikanin, po ucieczce z klasztoru przez kilkanaście lat wędrował po Włoszech, Francji, Anglii i Niemczech głosił swoją naukę w wielu uniwersytetach, aż został przychwycony w Wenecji i uwięziony pod zarzutem szerzenia herezji; po ośmioletnim przebywaniu w więzieniu ^{spalony} zginął na stosie w Rzymie. Jego system filozoficzny, ujęty w formę literacką pełną poetyckiej siły wyrazu, łączył nowe wyniki ówczesnej wiedzy o świecie (m.i. teorię Kopernika) z pojęciami ~~stoickimi i neoplatonskimi~~ ^{pancrystycznymi i stoickimi} ~~stoickimi i neoplatonskimi~~. Wszechświat, złożony z niezliczonych układów słonecznych, żyje własnym życiem jako nieskończona i wieczna Istota boska, w nim żyją wszystkie istoty skończone, powstające i przemijające jako zmienne układy nierozkładalnych elementów czyli monad, z których każda jest zarazem materialna i duchowa. Człowiek łączy się z Bogiem, dążąc do jego poznania w całej przyrodzie, poznanie takie jest zarazem aktem najwyższej miłości ku Bogu. Główne dzieła: Della causa, principio et uno (*O przyczynie, początku i jedności*), De l'infinito, universo e mondi (*O nieskończoności, wszechświecie i świecie*), Spaccio della bestia trionfante (*Wygnanie Tryumfującej bestii*), Degli eroici furori (*O bohaterstwie entuzjastycznym*). Росрешку W

przekładzie polskim: Pisma filozoficzne, wstępem i przypisami opatrzył A. Nowicki, 1956.

Giordano Bruno.

42

Brzozowski Stanisław Leopold (1878-1911), (pseud. Adam Czepiel) literat^y i pisarz filozoficzny, głosił hasła przeciwne pozytywizmowi, racjonalizmowi, utylitaryzmowi, wysuwał na pierwszy plan czynniki indywidualne i emocjonalne, aktywne, twórcze, bliski będąc pod tym względem poetom i myślicielom polskiego romantyzmu. W pierwszym dziesięcioleciu XX wieku stał się ^{filozoficznym} wyrazicielem ówczesnego ruchu literackiego Młodej Polski i zawładnął umysłami wśród szerokiego ogółu młodej inteligencji. Pisał wiele, główne pisma: Kultura i życie, zagadnienia sztuki i twórczości w walce o światopogląd 1907; Idee, wstęp do filozofii dojrzałości dziejowej 1910; Legenda Młodej Polski, studia o strukturze duszy kulturalnej 1910; ^FOsobno wydał szereg opracowań popularnych z zakresu filozofii w wydawnictwie "Książki dla wszystkich"; Wstęp do filozofii 1906. O nim: M. Zdziechowski, Głorzyfikacja pracy, myśli z pism i o pismach St. Brzozowskiego 1916; B. Suchodolski, St. Brzozowski, rozwój ideologii 1933; J. Spytkowski, St. Brzozowski, estetyka-krytyk 1939.

^F Sam wśród ludzi 1911.

43

Büchner Ludwik (1824-1899), lekarz i filozof, przedstawiciel przyrodniczego materializmu w skrajnej postaci, autor ~~przez~~ książki, która zyskała wielki rozgłos, *Kraft und Stoff* (Siła i materia) 1855.

Burski Adam (ok.1560-1611), profesor Uniwersytetu w Krakowie, a potem profesor i rektor Akademii Zamojskiej, był jednym z najświetniejszych przedstawicieli polskiego Odrodzenia w filozofii ~~z~~ i autorem dzieła *Dialectica Ciceronis* (1604) w 7 księgach tak ułożonych, że na czele każdego rozdziału stoją zdania Cicerona, ^(206.) po których następuje uczony komentarz w formie dialogu między Stoikiem, Akademikiem (tj. filozofem szkoły platońskiej) i Perypatetykiem (tj. zwolennikiem Arystotelesa); autor głosi stoicki empiryzm oraz (orzed Baconem, ~~z~~ob.) nawołuje do stosowania indukcji.

^{Tommaso}
Campanella (Tomasz) (1568-1639), dominikanin, jeden z wybitnych przedstawicieli ~~w~~ renesansowej filozofii przyrody, zainicjowanej przez Bernardina Telesio z Cosenzy pod Neapolem (1507-1588), zbliżony poglądami do Giordana Bruno (zob.). Potępiał studiowanie przyrody z pism Arystotelesa i nawoływał do bezpośredniej obserwacji. Zajmował się zarazem filozofią państwa i jest autorem dzieła *Civitas solis* (Państwo słoneczne), w którym przedstawia utopijne społeczeństwo, rządzone przez kapłanów-mędrców, ~~pod jego wpły~~

Carlyle, Tomasz Szkot z pochodzenia
zagadnienie (1795-1881), ~~przekładniach~~ ~~przekładniach~~ ~~przekładniach~~, ~~przekładniach~~ ~~przekładniach~~ ~~przekładniach~~
autor dzieł z zakresu historiozofii i ^{metafizyki} etyki, którymi zyskał sobie szerokie
uznanie, głosił kult bohaterów i zasadę, że słusność idzie za siłą i powo-
dzeniem. W dziele On Heroes and Heroworship (o bohaterach i czci bohaterów,
1841, przekł. polski: Bohaterowie, cześć ^{dla} bohaterów i pierwiastek bohaterstwa
w historii, 1892). Pełne wydanie dzieł w 30 tomach wyszło w latach 1897/1901.
W przekładach polskich nadto: Pracuj i nie trać nadziei, tł. A. Strzelecki
1912, ^{powieść filozoficzna} Sartor Resartus, tł. S. Wiśniowski 1882.

↓ Był gotyca neoromantyzmu. Różni się od romantyzmu.

Carnap, Rudolf (ur.1891), docent uniwersytetu w Wiedniu, potem profesor w Pradze i wreszcie w Chicago, ~~był~~ ^{był} jednym z ~~wybitnych przedstawicieli~~ założycieli tzw.Koła Wiedeńskiego grupującego się około M.Schlicka (Zob.). ~~Właściwym~~ ^{Należy do czołowych} przedstawicielⁱ ^(inaczej logicznego pozytywizmu) filozofii, który zajmuje się badaniem podstaw poznania metodami współczesnej logiki i logicznej analizy języka, jego prace odegrały dużą rolę w rozszerzeniu wpływów tego kierunku. Główne dzieła: Der logische Aufbau der Welt (Logiczna struktura świata) 1928, Scheinprobleme in der Philosophie ~~1928~~ (Pozorne zagadnienia filozofii) 1928, Logische Syntax der Sprache (Logiczna składnia języka) 1934, Testability and Meaning (Sprawdzalność a znaczenie) 1936, Foundations of Logic and Mathematics (Podstawy logiki i matematyki) 1939, Introduction to Semantics (Wstęp do semantyki) 1942, Meaning and "ecessity (Znaczenie a konieczność) 1947, Logical Foundations of Probability (Logiczne podstawy prawdopodobieństwa)1950.

(uczeń Boecjusza (zob.)

Cassiodorus, Flavius Magnus Aurelius (477-562), rzymski senator, dostojnik Teodoryka Wielkiego, autor dzieł historycznych i encyklopedycznych, położył duże zasługi dla przekazania wiedzy starożytnej wiekom średnim zarówno przez własne pisma, jak przez to, że w założonym przez siebie klasztorze w południowej Italii zorganizował pracę naukową, polegającą między innymi na kopiowaniu ~~piism~~ dzieł autorów starożytnych, które w ten sposób uchowały się przed zaturacją. Przykład Cassiodora sprawił, że także inne klasztory ~~zajął się~~ stały się ogniskami pracy naukowej, ~~piism~~ która przez całe wieki średnie znalazła w nich schronienie.

Charron, Pierre (1541-1603), francuski teolog i pisarz filozoficzny, przyjaciel Montaigne'a, ~~pod którego wpływem pozostał~~ (zob.) ~~filozof~~ ~~zasady sceptycyzmu filozoficznego i nauki~~ ~~życiowej~~, która by pozwoliła człowiekowi zapanować nad losem i osiągnąć spokój ducha. Główne dzieło De la sagesse (O mądrości) 3 tomy 1601.

usiłował godzić sceptycyzm filozoficzny z doktryną chrześcijańską i formułował zasady mądrości życiowej w dziele De la Sagesse (O mądrości), 3 tomy, 1601.

47

Chryzyp (Chrysippos, ok. 280-205) ze Soloi w Cylicji, ugruntował system filozofii stoickiej, ~~którą nazwano jej od budynku, w którym siedział~~ której twórcą był założyciel szkoły ~~nazwanej~~ ^{tak} nazwanej (od budynku ~~Stoa~~ Stoa w Atenach, gdzie była jej siedziba) Zenon z Kittion na Cyprze (ok. 336-264). ~~Wniosek~~ ^{Szkoła} stoicka wyszła bezpośrednio z cynickiej (Zob. Antistenes), a zarazem odnowiła tradycję dawniejszych filozofów ~~przemyśle~~, zwłaszcza Heraklita (zob.), korzystała nadto z poglądów Arystotelesa. Najważniejsze wyniki osiągnęła filozofia stoicka w logice oraz etyce. ~~Wniosek~~ ^{logi-} stworzyła oryginalną ~~teorię~~ ^{teorię} związków międzydaniowych, odnowioną w logice nowoczesnej, wypracowane zaś przez stoików pojęcia etyczne weszły w system prawa rzymskiego, a później w etykę chrześcijańską. Pisma Chryzypa, ~~które były bardzo liczne~~ ^{które były bardzo liczne} zaginęły, pozostały z nich jedynie niewielkie fragmenty.

42
Chwistek, Leon (1884-1944), docent Uniwersytetu Krakowskiego, potem profesor logiki matematycznej w Uniwersytecie Lwowskim, umysł bardzo wielostronny. matematyk, filozof, estetyk, malarz. Położył zasługi zwłaszcza w dziedzinie logiki matematycznej, wprowadzając ^{z nową precyzją i ścisłością} twórcze uproszczenia (teoria typów konstruktywnych) ^{filozoficznych} w innych pracach ^{omawia} ~~rozważa~~ zagadnienia z teorii rzeczywistości (Wielość rzeczywistości, 1921) oraz z teorii nauki (Granice nauki 1935). ^{Teoria metafizycznych rozpraw}, ^{Tematy humanitarne rozważań} ~~Zagadnienia kultury~~ ^{duchowej} ~~humanitarnej~~ w Polsce, 1938.

Cicero, Marcus Tullius (106-43), rzymski mąż stanu i pisarz, zwłaszcza autor mów politycznych i sądowych, w swoich pismach filozoficznych łączył poglądy różnych szkół filozoficznych, sam uważał się za zwolennika sceptycyzmu akademickiego ^{Arkezyllaoski} (zob. ^{Arkezyllaoski} Karneades), ale referował w licznych pismach ^(zob. Chryzyp) poglądy stoickie. ^W pisarze Odrodzenia w XVII w. (zob. Górski i Burski) uważali go za wyraziciela stoicyzmu. Istnieją liczne przekłady pism Cicero na język polski, w szczególności ^{nowsze}: Wybór z pism religijnych, filozoficznych i listów do użytku szkół średnich, wyd. J. Szczepański 1914 i 1926. Wybór z pism filozoficznych, przeł. R. Ganszyniec 1938. ^{Opr. K. Morawski,} M. Tullius Cicero, życie i dzieła, 1911. ^{Wybór pism naukowych itp.} K. Wistota - Remerao, 1954.

określenie

Cieszkowski, August (1814-1894), wielkopolanin, myśliciel i działacz społeczny, ze studiów w Niemczech powrócił jako zwolennik filozofii Hegla (zob.) lecz przekształcił ją w myśl zasad wiary chrześcijańskiej i widząc w modlitwie „Ojcze Nasz” drogowskaz rozwoju ludzkości opracował system filozofii dziejów, w których wyróżnił trzy epoki, w których trzecia ^{i ostatnia} ma zrealizować królestwo boże na ziemi, naród polski zaś ma być narzędziem tej realizacji. System ten wyłożył w głównym swym dziele „Ojcze Nasz” (niedokończone, opracowane są cztery tomy, I tom 1847, pozostałe wyszły pośmiertnie 1899/1908).
 Opr. A. Żółtowski, Graf Cieszkowski's Philosophie der Tat (Pr. Cieszkowskiego filozofia czynu) 1904, I. Chrzanowski, Ojcze Nasz, 3 wyd. 1921.

~~XXXXXXXXXXXX~~

90

August Comte, August (1798-1857), ukończył studia w paryskiej Szkole Politechnicznej, w której był następnie przez pewien czas repetytorem matematyki i mechaniki oraz egzaminatorem, przez szereg lat żył w przyjaźni z wielkim utopijnym reformatorem społecznym Saint-Simonem. ^(206.) Był Kierowało nim przekonanie, że ^{system} nauka wymaga całkowitej reformy i że on sam jest powołany do jej przeprowadzenia. Utworzył termin "filozofia ^{na} pozytywna" na oznaczenie swego stanowiska filozoficznego, stanowisko to było antimetafizyczne i antipsychologiczne. Nauka według niego ma się ograniczać do badania faktów i procesów dotyczących ciał, psychologia sprowadza się do biologii, prawa ustanawiane przez naukę mają za zadanie przewidywanie faktów przyszłych lub niedostępnych bezpośrednio obserwacji. System nauk układa się według ich ogólności od matematyki i astronomii przez fizykę i chemię, biologię aż do najbardziej szczegółowej nauki o człowieku, socjologii, która ^{Comte} pierwszy wydzielił w odrębną dyscyplinę i utworzył jej nazwę. Rozwój ludzkości przeszedł trzy stadia kultury, pierwsze było teologiczne, ~~w~~ ^w ~~którym~~ kierowane zarówno w nauce jak w stosunkach społecznych poglądami religijnymi, drugie metafizyczne, szukało ostatecznych zasad w ~~u~~ ^u ~~ogólni~~ ^{ogólni} ~~ni~~ ⁿⁱ ~~u~~ ^u w abstrakcyjnych spekulacjach, trzecie jest pozytywne, charakteryzujące się rozwojem nauk "pozytywnych" i ich zastosowań technicznych. Pozytywizm Comte'a nie ograniczył się do reformy nauki, zamierzenia swoje rozszerzył na pole stosunków społecznych i politycznych, filozofia pozytywna miała stać się

Układ. Zacz. 2. F. Comte 1830-7. (1. 1830)

Zoo eozympl arborum iury dla autonu
i wzd. pmpodmuy, 1800 w. de hennu-
miver.

Układ. Zacz. 18. 9. 28.

22. 27e

7
T. Jeske-Chelński, Pozytywizm w nauce i literaturze,
1908.

Współczesny pozytywizm i jego historia

Współczesny pozytywizm i jego historia (dokumenty)

środkiem znalezienia doskonałego
ustroju dla ludzkości. Główne dzie-
ło ~~Comte~~ ^{Comte} de philosophie positive
(~~Comte~~ ^{Comte} filozofii pozytywnej), 6 to-
mów, 1830-1842.
Poglądy Comte'a były zbliżone do ~~wyk~~
współczesnych ~~mu~~ ^{mu} ~~nie~~ ^{nie} ~~więcej~~
~~nie~~ ^{nie} ~~więcej~~ poglądów
Milla (zob.) i Spencera (zob.). We Francji
rozpowszechniał je głównie wybitny literat
i pisarz naukowy Emile Littré (1801-1881);
szczególnie hasło ograniczania się do bada-
nia i przedstawiania faktów zyskało wielkie
rozpowszechnienie we Francji i w innych kra-
jach, także i w Polsce, gdzie w drugiej po-
łowie XIX w. pozytywizm stał się doktryną
nie tylko naukową, lecz i społeczną. ~~W~~
polskim przekładzie:
~~W~~ Rozprawa o duchu filozofii pozy-
tywnej, tł. J.K. 1936. Opracowania m.i.: J.
Ochońowicz, Wstęp i pogląd ogólny na filozof
ię pozytywną, 1872. B. Limanowski, Socjolo-
gia A. Comte'a, 1875.

W. 780

7

prosiła go do napisania podręcznika logiki dla szkół wojewódzkich. Podręcznik ten został napisany w r- 1780 i wprowadzony do szkół, ale polskiego przekładu przez ^{Jana} Moskę, profesora Uniwersytetu Wileńskiego, doczekał się dopiero w r. 1802 (Nowe wydanie p.t. *logika* _____ ze wstępem ^{o jej wypracowaniu} T. Kotarbińskiego, Bibl. Klasyków filozofii, 1952).

Pod wpływem Condillaca utworzyła się we Francji szkoła filozoficzna, nazwana szkołą ideologów (tzn. ~~szkoła~~ ~~która~~ głoszą ^{zaca} trafną naukę o ideach), która kwitła w czasach ^{rewolucji i} cesarstwa. ~~W~~

W przekładzie polskim, oprócz *logiki* wydano Traktat o wrażeniach zmysłowych, tł. A.Lange, 1887.

cyjnych wyobrażeń do sądów odzielających to co w wyobrażeniach jest prawdą od fikcji. Strona praktyczna życia duchowego ma również dwa stopnie, którym odpowiada dziedzina użyteczności i dziedzina moralności, pierwszą zajmuje się nauka ekonomii, drugą etyka. Cztery wymieniony działy filozofii uzupełniają i koronuje historia filozofii, w której przez wielość powstających w niej systemów wypowiada się pełnia poznania filozoficznego. Całość swych zapatrywań filozoficznych zamknął Croce w dziele *Filosofia dello Spirito* (*Filozofia Ducha*), 1902/1917, którego pierwszą częścią była Estetyka, druga Logika, trzecią *Filozofia praktyczna* (ekonomia i etyka), czwartą *Teoria i historia historiografii*.

Bliskim Crocemu był drugi filozof włoski tego czasu Giovanni Gentile (1875-1944), długoletni profesor Uniwersytetu w Rzymie, minister oświaty w rządzie Mussoliniego; ~~który~~ zginął tragicznie przy końcu wojny. Wspólnie z Crocem wydawali przez szereg lat czasopismo *Critica*, i jakkolwiek obaj różnili się politycznie, to jednak obaj są przedstawicielami ^{włoskiej} filozofii idealistycznej, przy czym Gentile kładł nacisk na moment aktywny i dynamiczny ducha, pojmował go jako proces rozwojowy, nie jako coś, co trwa, tylko coś co się dzieje. Swoją działalnością nauczycielską ^{więcej} jeszcze niż Croce wpłynął na rozwój współczesnej włoskiej filozofii w jej różnych kierunkach.

O Crocem pisał M. Mann, Croce, jego estetyka i krytyka literacka, 1930.

Condillac, Etienne Bonnot (1715-1780), ^{jeden z} ~~przedstawicieli~~ francuskich filozofów Oświecenia, zaprzyjaźniony z Diderotem (zob.) i Rousseau'em, ^{nie} brał jednak jak oni udziału w ówczesnych sporach ^{filozoficznych} ~~umysłowych~~, lecz całe życie poświęcił dociekaniom filozoficznym; przez ~~kilkana~~ pewien czas był wychowawcą młodego księcia Parmy, należał do Akademii francuskiej. Nawiązywał do Locke'a (zob.), lecz poszedł dalej od niego w swoich analizach; ~~ixsprawadzaixcaixixyix~~ odrzucił ⁸refleksję jako ~~mxraka~~ źródło doświadczenia wewnętrznego i sprowadzał ^{treść}całe życie psychiczne ^odo wrażeń zmysłowych. Tak stworzył doktrynę nazwaną sensualizmem, doktrynę tę wyłożył, posługując się fikcją "ożywionego posagu", polegającą na przypuszczeniu, że istnieje posąg obdarzony jedynie zdolnością odbierania wrażeń zmysłowych, w którym kolejno powstają wrażenia poszczególnych zmysłów; Condillac usiłuje wykazać, że wrażenia te wystarczają dla powstania wszelkich czynności ^{przedstawiania, przypomnienia,} ~~psychicznych,~~ ^{wsądzenia,} ~~wnioskowania,~~ uczuć, pożądań i ~~aktów~~ woli. Na psychologii opierał inne nauki, a za ~~jedyną~~ podstawową metodę badań naukowych uznawał metodę analityczną, tj metodę, która w złożonych zjawiskach doszukuje się ich prostych elementów. Główne dzieła *Traité des sensations* (Traktat o wrażeniach zmysłowych) 1754; *Cours d'études pour l'instruction du prince de Parme* (Kurs nauk dla wykształcenia księcia Parmy) 13 tomów 1769/73. Condillac znalazł wielkie uznanie w Polsce. Komisja Edukacji "arodowej przeprowadzała w myśl jego poglądów reformę szkolnictwa i za-

85
Cudworth, Ralf (1617-1688), profesor Uniwersytetu w Cambridge, założyciel i głowa Szkoły Cambridge, spekulatywnego chrystianizującego platonizmu, który kontynuował platońskie prądy Odrodzenia, ~~axjednnxxxxxnnn~~ przeciwstawiając się materialistycznej filozofii Hobbesa (zob.)

Condorcet, Marie Jean Antoine, Marquis de (1743-1794), od r.1777 stały sekretarz Akademii francuskiej, zbliżony do d'Alemberta i Encyklopedystów, w głównym swym dziele *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'éprit humain* (1794) daje pogląd na dzieje ludzkości, starając się ~~udowodnić~~ wykazać, że ludzkość zdolna jest do nieustannego postępu, jeżeli tylko rozwojem ~~tych~~ mogą kierować naturalne prawa rozumu.

Cousin, Victor (1792-1867), profesor w Ecole Normale i w Sorbonie, minister oświaty, wywarł dzięki zajmowaniu wpływowych stanowisk publicznych decydujący wpływ na życie filozoficzne Francji; jakkolwiek nie był oryginalny w swoich zapatrywaniach filozoficznych, usiłował ^{uściskać} pogodzić ^{w nich} różne stanowiska, to jednak wprowadzony przez niego sposób uprawiania filozofii zapanował oficjalnie w szkołach francuskich na długie lata.

Couturat, Louis (1868-1915), profesor uniwersytetu w Tuluzie, potem w Paryżu, ^{położył} zasługi na polu krzewienia zasad nowoczesnej logiki matematycznej, ^{w swoich} w swoich książkach *Les principes des mathématiques* (Podstawy matematyki) 1905 oraz *L'algebre de la logique* (Algebra logiki, przekład polski B. Knastra 1918). Podstawowe znaczenie posiada jego przedstawienie logiki Leibniza, zawarte w dziele *La logique de Leibniz* 1901, oparte na rękopisach, opublikowanych następnie przez Couturata p.t. *Opuscules et fragments inedits de Leibniz* 1903. Zajmował się także czynnie zagadnieniem międzynarodowego języka naukowego.

74

Dembowski, Edward (1822-1846), filozof-rewolucjonista, pochodzący z arystokratycznej rodziny, lecz przeniknięty ideami demokratycznymi, poległ młodo w walce w rewolucji krakowskiej 1846 r. W swoich pomysłach filozoficznych wychodził od Hegla, lecz rozwijał je oryginalnie, ~~w sposób~~ dochodząc do wyników pokrewnych dialektycznemu materializmowi. Interesowały go w filozofii głównie zagadnienia historiozoficzne i estetyczne. Wydanie Zbiorowe p.t. Edward Dembowski, Pisma. 5 tomów (w tomie 5 nadto A. Sładkowska, Poglady filozoficzne i społeczne Edwarda Dembowskiego, M. Żmigrodzka, Estetyka Edwarda Dembowskiego), *Bił. K. Blaz. 1856.*

Demokryt z Abdery (ok. 460-370), uczeń Leukippa z Miletu twórcy teorii atomistycznej, należy ~~wraz z Empedoklesem i Anaxagorasem~~ ^{z starszymi od siebie} ^(zob.) do tzw. młodszych filozofów przyrody i jest wśród nich najbardziej wszechstronny i dojrzały. Z sześćdziesięciu jego dzieł, ułożonych w piętnaście tetralogii zachowały się jedynie drobne ułamki. Atomizm Demokryta ~~był~~ ^{był} prowadzał całą różnorodność zjawisk przyrody do geometrycznych i mechanicznych własności atomów; jakości zmysłowe barwy, dźwięki itd. nie istnieją w rzeczywistości, lecz powstają ^{narządach zmysłowych} ~~w umyśle~~ wskutek działania na nie atomów. Jest on przeto pierwowzorem wszelkich późniejszych materialistycznych i mechanistycznych teorii świata. Demokryt ~~zajmował się~~ ^{także} ~~niezadowolaniem~~ ^{etycznymi} ~~przyrodą~~ ^{gdy}. Głosił zasady umiaru, kierowania się wskazaniem ^{ro}rozumu i obowiązku, ^{spokojnego} ~~one~~ prowadzą do ^{wypełnionego} ~~życia~~ radością. Ten optymistyczny ideał, odpowiadający usposobieniu samego Demokryta, zjednał mu nazwanie "śmiejącego się filozofa". Sławę i wpływy Demokryta przyćmiły postaci Platona i Arystotelesa. Jednakże miał on następców, szkoła jego przetrwała w Abderze przez szereg pokoleń i przekazała system atomistyczny ^{filozofii} ~~systemowi~~ Epikura (zob.), a poglądy ~~na~~ ^{atomist} poznawcze sceptycyzmowi, którego założyciel Pirron (zob.) był uczniem Anaksarcha z Abdery. Najdokładniejsze przedstawienie atomizmu starożytnego zawiera się w poemacie filozoficznym epikurejczyka Lukrecjusza (zob.) *De rerum natura* (O przyrodzie rzeczy).

78

Descartes, René (Renatus Cartesius, 1596-1650), urodzony i wychowany we Francji, za młodu prowadził życie światowe i żołnierskie, znaczną część wieku dojrzałego spędził w Holandii, oddany wyłącznie pracy naukowej, pod koniec życia udał się do Sztokholmu na dwór królowej Krystyny i tam zmarł. Zyskał sobie tytuł założyciela nowożytnej filozofii przez to, że postanowił poddać rewizji całą poprzednią wiedzę i oprzeć ją na nowych podstawach. Podstawy te znalazł w pewności doświadczenia wewnętrznego ("cogito ergo sum" - "myślę więc jestem", za wzorem Augustyna - zob.), w ten sposób dał początek nowożytnej teorii poznania, wychodzącej od analizy psychologicznej zjawisk poznawczych, a rozwijanej przez Locke'a (zob.) i jego angielskich następców. Zastosowana zaś przez Descartes'a metoda badania, ~~powstała z połączenia~~ ^{Розумна історія} ~~wychodząca~~ ^{Коперника і Галілея} wzorująca się na metodzie matematycznej, znalazła ~~następców~~ ^{Рационалістів} wśród filozofów racjonalistycznego (Spinoza, Leibniz - zob.). Descartes był twórczym matematykiem (geometria analityczna) i fizykiem (optyka geometryczna). *Fon*

Wpływ Descartesa na filozofię nowożytną był olbrzymi i zaznacza się do dnia dzisiejszego. Od niego ~~pocho~~ ^{Рационалізм} ~~d~~ ^{і душі, субстан} ~~cja~~ ^{ція} jako ukrytego podłoża cech i wielu innych, dyskutowane przez następne wieki. ~~Bliscy mu byli myśliciele~~ ^{Bliscy mu byli myśliciele} ~~Malebranche (zob.), Geulinx (zob.)~~ ^{Malebranche (zob.), Geulinx (zob.)} ~~Pascal (zob.)~~ ^{Pascal (zob.)}. Kartezjański w duchu był słynny podręcznik logiki L'art de penser (sztuka myślenia) zwana Logiką Port-Royal od klasztoru, w którym przeby-

wali jej autorzy Antoine Arnauld i Pierre Nicole.

Dzieła filozoficzne "Descartes'a": Discours de la méthode (Rozprawa o metodzie, przekład polski Boya-Żeleńskiego 1921), Meditationes de prima philosophia (*Medytacje o pierwszej filozofii, przekł. M. Ajdukiewiczowej, 1948*), Principia philosophiae (Zasady filozofii), Les passions de l'âme (Namiętności duszy, tł. L.Chmaj 1938), pośmiertnie wydane dzieło młodzieńcze Regulae ad directionem ingenii (Prawidła do kierowania umysłem, tł. L.Chmaj 1937). Opr. A. Żółtowski, Descartes 1937.

W polubim przedkładie: Wyhodowanie motak, T. Hofman; Serbia i dziecko, T. A. Steguska;
Szkola a konferencja, T. M. Litwicka, 1924.

**TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
W TORUNIU**

Podstawową monografią o Dewey'u jest dzieło zbiorowe:
The Philosophy of John Dewey, ed. P.A.Schilpp, 1939.

L.42.642/50

Z A P R O S Z E N I E

na posiedzenie Zarządu Towarzystwa Naukowego w Toruniu,
które odbędzie się we wtorek, dnia 27 czerwca br. o godz. 13-00
punktualnie w Seminarium Historycznym UMK, pokój 8 (partor) Coll. Salus.

Porządek obrad:

- 1) Protokoły z posiedzeń Zarządu z dnia 19.IV. i 17.V.br.
- 2) Komunikaty.
- 3) Sprawy bieżące.

Metodę przyrodniczą uważał za jedynie naukową, zjawiska psychiczne
sprowadzał w ten sposób do zjawisk cielesnych, których badania
a właściwa metoda badania życia psychicznego jest badanie jego cielesnych zjawisk psychologię do badania cielesnych
reakcji na bodźce działające na człowieka.

Sekretarz Zarządu

/Prof.dr T.Czesowski/

Diderot, Denis (1713-1783), filozof, matematyk, krytyk literacki i poeta, przedstawiciel Oświecenia francuskiego, inicjator i wydawca ~~zw.~~ Wielkiej Encyklopedii (Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, arts et métiers - Encyklopedia czyli słownik rozumowany nauk, sztuk i rzemiosł) w latach 1751-1772. Do ~~gona~~ współpracowników Encyklopedii (encyklopedystów) należeli ⁴Wólter (zob.), ⁶Rousseau (zob.), ⁴~~Condillac~~ ¹D'Alembert (zob.), ²Condillac (zob.), Helvetius Claude Adrien (1715-1771), materialistyczny, filozof, psycholog i moralista, Paul ³Holbach (1723-1789), Niemiec działający we Francji, zbliżony poglądami do tamtych, Turgot Anne Robert Jacques (1727-1781), mąż stanu i ekonomista. Materialistyczny, ateistyczny i sensualistyczny światopogląd Encyklopedii uzyskał dzięki niej ogromne rozpowszechnienie i wpłynął w znacznym stopniu na późniejsze przemiany polityczne i społeczne. Diderot pozostawał pod wpływem filozoficznych poglądów Shaftesbury ego ^(zob.) i jak on łączył w swych poglądach motywy estetyczne z poznaniem i moralnością. Dzieła Diderota zostały wydane pośmiertnie w 20 tomach, ~~Przekł.~~ W polskim przekładzie Kuzynek mistrza Rameau, tł. Boy-Żeleński.

*F. Na ządanie Katarzyny II napisał Plak Uniwersytetu rosyjskiego (Plak d'une Université russe 1776), obywatelczy talerz propanu uawadzi ród-
niego.*

37

na emigracji

Dietzgen, Joseph (1828-1888), ^{niemiecki} robotnik garbarski ^{zmarły w Ameryce} filozof-samouk, doszedł niezależnie od Marksa i Engelsa do ~~przekonań~~ ^{zbiórce} poglądów dialektycznego materializmu. Jego dzieła zostały wydane w ~~niektórych~~ ^{zbiórce} trzytomowym w r.1911.

84
Dilthey Wilhelm (1833-1912), profesor ^{filozofii na} uniwersytecie we Wrocławiu, później w Berlinie, w swoich badaniach filozoficznych stworzył teorię nauk humanistycznych, przeciwstawiając je naukom przyrodniczym; poprzednio bowiem usiłowano w naukach przyrodniczych widzieć wzór także dla nauk humanistycznych. Odrębność nauk humanistycznych widział w ich przedmiocie i zadaniach; przedmiotem ich jest rozwijająca się historycznie ^{psychofizyczna} rzeczywistość kulturalna, zadaniem, uchwycenie tej rzeczywistości w jej strukturze całościowej (podczas gdy nauki przyrodnicze rozkładają badany przedmiot na jego proste elementy). Podstawą dla nauk humanistycznych jest ~~psychologia~~ psychologia humanistyczna, ~~opisująca~~ opisująca i analizująca strukturę i typy psychiki ludzkiej i tym różna od zwykłej psychologii, wzorującej się na naukach przyrodniczych i dążącej do przyczynowego wyjaśniania zjawisk psychicznych. Swoistym składnikiem teorii humanistycznych są twierdzenia wartościujące, swoista jej metoda metoda wnikania w zjawiska kultury, mająca na celu ich zrozumienie. Główne prace: Einleitung in die Geisteswissenschaften (Wprowadzenie do nauk humanistycznych) 1883, Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie (Myśli o psychologii opisującej i analizującej) 1894, Pisma zbiorowe w 12 tomach 1913.

Z licznej szkoły Diltheya wyróżnia się Eduard Spranger ^{ur.} (1882), autor Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswiss. (Struktura świata historycznego w naukach humanistycznych) 1910.

(Typy żywoce)

2

95
dzieła Die Lebensformen (1914), w którym analizuje sześć głównych ^{kulturowych} typów psychicznych. Do Dilthey'a nawiązuje kierunek filozoficzny nazywający się filozofią życia (Lebensphilosophie), w którym pojęcie życia jest centralnym punktem rozważań. W Polsce poglądy Deilthey'a ^{rozwił} ~~rozwił~~ Zygmunt Łempicki (1886-1943), profesor Uniwersytet Warszawskiego.

97

Du Bois-Reymond, Emil (1818-1896), profesor ^{fizjologii w} uniwersytecie w Berlinie, ^{odmiany} przedstawiciel ^{zasadnicz} wagnostycyzmu filozoficznego, poglądu głoszącego ^{ograniczo}ność wiedzy. W rozprawach *Über die Grenzen der Naturerkenntnis* ~~(o granicach~~ ~~zasięgu poznania przyrodniczego)~~ ~~przekład polski~~ oraz *Die sieben Welträtsel* (Przekład polski ~~składowany~~ M. Massoniusa p.t. *Granice poznania natury. Siedem zagadek wszechświata*, 1898) wymienia jako nierozwiązalne zagadnienia: istotę materii i siły, początek ruchu, powstanie świadomości, wolność woli, początek życia, celowość w przyrodzie. Nadto [”]przekład [”]polskim: *Historia cywilizacji i nauki przyrodnicze*, tł. J.J. Boguski, 1897.

Dühring Eugen, (1833-1921), pisarz filozoficzny i ekonomiczny, w Berlinie, zbliżony w swoich poglądach do materializmu, lecz występujący przeciw teorii Marksa i Engelsa, wskutek tego ostro zwalczany przez Engelsa (zob.) w piśmie *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft* (Pana E.D. przewrót w nauce, w skrócie *Anti-Dühring*).

Duns Scotus, Johannes (ok. 1270-1308), ^{angielski} franciszkanin, nauczał w Oxfordzie. Jeden z najwybitniejszych umysłów swojej epoki, zwany *Doctor subtilis*, ^{simus} prezentował tradycję augustyńską w scholastyce (zob. Bonawentura), rozwijając tę tradycję głosił przewagę wiary nad rozumem w rzeczach dogmatu, intuicji nad abstrakcją, woli nad myślą, ~~ważności~~ momentów indywidualnych w jednostkach nad gatunkowymi. Pochodzący od niego skotyzm wpsółzawodniczył jako doktryna franciszkańska

Dans Scotus

dominikańskim

z ^Ytomizmem. Miał wybitnych przedstawicieli także w Polsce wśród profesorów krakowskiego Uniwersytetu: Michał Twaróg z Bystrzykowa (ok. 1450-1520) i Jan ze Stobnicy (zm. 1578).

Durkheim, Emil (1859-1917), profesor Sorbony w Paryżu, socjolog i ~~przedstawiciel~~ twórca kierunku filozoficznego zwanego socjologizmem, ~~przekształcał~~ ^{lącąc} socjologię jako podstawową naukę filozoficzną, nawiązywał do pozytywistycznego stanowiska Comte'a (zob.). ~~Konkretnym~~ Punktem wyjścia jest dlań pojęcie faktu społecznego, ^{sa one tworem} takimi są wierzenia i normy, ~~które~~ ^{które} której jednostka pod-
w ^{w swoim myśleniu i działaniu} ~~nie~~ ^{nie} ~~ma~~ ^{ma} ~~żadnego~~ ^{żadnego} ~~wpływu~~ ^{wpływu} ~~na~~ ^{na} ~~całą~~ ^{całą} ~~społeczność~~ ^{społeczność}. W ten sposób źródła społeczne mają poglądy naukowe i zasady postępowania ~~logika~~, ^{oraz} podobnie jak wszystkie inne nauki, zasady religijne, ~~etyczne i~~ ~~innych~~. Obok Durkheima drugim czołowym przedstawicielem kierunku był Lucien Levy-Bruhl (1857-1939), profesor filozofii w Sorbonie. W Polsce do szkoły Durkheima należał Stefan Czarnowski (1879-1937), profesor historii kultury i socjologii w Uniwersytecie Warszawskim. Główne dzieła D.: De la division du travail sociale (O podziale pracy społecznej) 1893, Règles de la méthode sociologique (Prawidła metody ^{le suicide (Samobójstwo)} socjologicznej) 1895, Les formes élémentaires de la vie religieuse (Elementarne formy życia religijnego) 1912, Sociologie et philosophie 1924, L'Éducation morale (Wychowanie moralne) 1925. Założył i redagował czasopismo L'Année sociologique.

przed powstaniem

Dzieduszycki, Wojciech (1848-1909), profesor filozofii w Uniwersytecie Lwowskim. Człowiek głębokiej kultury, miłośnik świata antycznego, myśliciel, pisarz, polityk na miarę męża stanu. Pisał eseseje i krytyki, dramaty, traktaty polityczne, dzieła historyczne i filozoficzne. m.i. Studia estetyczne, 2 tomy 1878-1881, Roztrząsania filozoficzne o podstawach pewności ludzkiej 1893, O wiedzy ludzkiej 1895, Rzecz o uczuciach ludzkich 1902, ^{polski} Mesjanizm a prawda dziejowa 1901, Dokąd nam iść wypada 1910, Historia filozofii 1914.

Eckhart, Jan (ok.1260-1327), zwany Mistrzem (Meister) Eckhartem, dominikanin, profesor w Paryżu i innych uniwersytetach, dostojnik kościelny, jest głównym przedstawicielem odłamu mistyki średniowiecznej, zwanego mistyką niemiecką; łączył pojęcia scholastyczne z zasadami irracjonalnego, ^{bezpośredniego} poznania istoty bōskiej przez "unię mistyczną", tj. złączenie się z bóstwem w kontemplacji. Głosił ascezę czyli oderwanie się od świata, lecz także czynną miłość bliźniego. Naukę swą ^{steno} głosił ^{wśród ludu} wobec mas w niemieckich kazaniach. ^{znajdują} ^{wśród} ^{nie} ^{szerokie} ^{Reprezentowany} ^{przez} ^{ten} ^{ruch} ^{mistyczny} ^{objął} ^{szerokie} ^{koła}. Wśród jego następców zdobył szczególną sławę Tomasz a Kempis (z Kempen pod Kolonią, ok. 1380-1471), ^{jako} ^{książki} autor książki "Naśladowanie Chrystusa", ^{już} ^w ^{luteranizmie} także ^{Jakób} Boehme (zob.)

Emerson, Ralf Waldo (1803-1882), ~~jeden z~~ filozofów amerykańskich o światowej sławie, pochodził z rodziny duchownych i sam był przez pewien czas duchownym jednej ze sekt protestanckich, potem mieszkał w zaciszu wiejskim koło Bostonu, oddając się pracy pisarskiej. Mickiewicz korespondował z nim i wysoko go cenił. ^{Emerson} ~~wierzył~~ w duchową jedność świata i w to, że każda jednostka jest przeniknięta duchem bożym, stąd każdy może i powinien tworzyć swoją religię; ~~im bardziej~~ im bardziej czyjaś osobowość jest silna i aktywna, tym doskonalej reprezentuje ludzkość. Emerson głosił ^{nie} ideał postępu i optymizm, poglądy jego były ważnym wkładem do ideologii amerykańskiego liberalizmu. ~~Poglądy swoje wyłożył~~ ^w licznych pismach, najważniejsze: Nature (Przyroda) 1836, Essays (Szkice) 1841/4, Essays on Representative Men (Szkice o przedstawicielach ludzkości) 1849, The Conduct of Life (Tok życia) 1860; Wydanie zbiorowe dzieł (Complete Works) 12 tomów, 1903, Journals (Dziennik) 10 tomów, 1909. W przekładzie polskim: Przedstawiciele ludzkości, tł. J. Siel 1871, tł. W. Kreczowska 1909; Roboty i dni, tł. T. J. Rola 1879; Szkice, tł. A. Treściak 1933 (ze wstępem A. Górskiego).

Empedokles z Akragas (Agrigentum, dzisiejsze Girgenti) na Sycylii (ok. 490-430), lekarz, kapłan, filozof, polityk, był uważany za istotę nadprzyrodzoną i otoczony legendą. Jest zaliczany jako pierwszy chronologicznie do grupy młodszych filozofów przyrody, wraz z Anaxagorasem i Demokrytem (zob.), wszyscy oni starali się wyjaśnić zmienność i różnorodność rzeczy, przyjmując, że powstają one i giną przez łączenie się i rozdzielanie niezmiennych elementów. Empedokles zakładał ~~istnienie czterech pierwiastków~~ że są cztery takie "żywioły": ogień, powietrze, woda i ziemia, łączą je i dzielą dwie przeciwstawne sobie siły, miłość i nienawiść. Dzieje świata rozdzielają się na cztery okresy. W stanie pierwotnym żywioły są uporządkowane każdy oddzielnie; następuje okres nienawiści, w którym pierwotny ~~porządek~~ porządek zostaje zniszczony i żywioły mieszają się ze sobą tworząc zupełny chaos, miłość porządkuje ów chaos, łącząc znów podobne z podobnym, poczem w czwartym okresie powraca znów pierwotny porządek i cykl rozpoczyna się na nowo. ~~W tym czasie~~ Empedokles był twórcą teorii, która później znalazła szerokie rozpowszechnienie w nauce greckiej, że proces spostrzegania polega na tym, iż rzeczy wysyłają ~~wybijają~~ cząsteczki, które wchodzą do narządów ^{poznawczych} ~~zmysłowych~~ i tam wywołują przedstawienia rzeczy od których pochodzą.

Utopie zur Wissenschaft" (Rozwój socjalizmu od utopii do nauki, 1880). "Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie" (L.F. i zmierzch klasycznej filozofii niemieckiej, 1888), przedstawia stosunek filozofii marksistowskiej do poprzedzających/systemów filozoficznych. Zapiski, pozostawione przez E. na temat zastosowań materializmu dialektycznego do zagadnień filozofii nauk przyrodniczych i matematyki, zostały wydane (1925) p.t. Dialektyka przyrody.

Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats (Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa, 1884) jest rozbiorem historycznych cech ustroju społecznego w starożytności, w oparciu o materiał zawarty w dziele amerykańskiego etnologa L.H.Morgana "Ancient Society" (Społeczeństwo pierwotne, 1877). W przekładzie polskim istnieją następujące dzieła Engelsa -

Rozwój wydane w ramach zbioru "Klasyczny marksizm" (Książka i Wiedza)

Epiktet z Hierapolis we Frygii (ok.50-138), niewolnik w Rzymie, potem wyzwolenc, opuściwszy Rzym wskutek prześladowania filozofii za cesarza Domicjana założył szkołę filozoficzną w Nikopolis w Epirze i kierował nią aż do śmierci. Sam był uczniem stoika Musoniusa. Wniósł zasad stoickich głosił niezależność od zewnętrznych warunków, wszystkie sprawy ludzkie zależą od woli człowieka. Głosił filozofię stoicką o silnym zabarwieniu religijnym i optymistycznym, w etyce podkreślał postulaty współczucia ze wszystkimi ludźmi i wybaczenia krzywd doznanych, jako ideał stawiał siłę duchową w znoszeniu cierpień i wyrzeczeniu się dóbr zewnętrznych. Jego uczeń Arrianus z Nikomedii (w Bitynii) spisał jego nauki p.t. Diatryby (Rozmowy), których częścią jest słynny Podręcznik moralności (Enchiridion). W przek polskim: Epiktet - Podręcznik, -pamiętnik moralności stoickiej, tł.J.Jankowski 1912.

Z licznych pism Epikura zachowały się tylko niewielkie fragmenty.

Epikur (341-270), urodzony na wyspie Samos ale z rodziny ateńskiej, założył w Atenach czwartą ~~większą~~ (obok platońskiej, arystotelesowskiej i stoickiej) wielką szkołę filozoficzną, nazwaną jego imieniem. W nauce swojej łączył fizykę atomistyczną ^{i poglądy poznawcze} Demokryta (zob.) z nauką o szczęściu zaczerpniętą od Sokratesa Arystypa (zob. Sokrates) w dziedzinie etyki. Dzielił wiedzę na tradycyjne trzy części, ^{która nazywał podobnie jak Demokryt} naukę o poznaniu ~~czyli kanonikę~~ ^{kanonikę} nauk, naukę o świecie ~~czyli fizykę~~ i naukę o postępowaniu ~~czyli etykę~~, do której przykładał największe znaczenie; jej bowiem są podporządkowane tamte w ten sposób, że fizyka ma dostarczyć wiedzy, ^{uwalniającej} która ~~by uwolniła~~ umysł od złudzeń, które przeszkadzają szczęściu, gdyż wzbudzają nieuzasadnione lęki, - do takich złudzeń zaliczał Epikur wiarę w bóstwa i w zależność człowieka od ich potęgi; ~~kanonikę~~ kanonika zaś ma wyszkolić rozum, aby mógł ^{pornać} znaleźć prawdę. Zadaniem etyki jest wskazać właściwą drogę ^{do} ~~dla znalezienia~~ szczęścia, które polega w pierwszym rzędzie na uwolnieniu się od cierpień, to zaś osiągnie się przez ~~złamanie~~ ~~się~~ tryb życia rozsądny, sprawiedliwy, w zgodzie i przyjaźni z ludźmi. Szkoła Epikura znalazła wielu zwolenników, ~~epikurejskie~~ ^{wielkie} ~~związki~~ ^{związki} przyjaźni powstawały w całym świecie starożytnym. Na polu logiki ^(widok epikurejski) indukcyjnej wyróżnili się Zenon z Sydonu ^{jeden z nauczycieli Cyncerona} (ur.ok.150 p.n.e.) i uczeń jego Filodem ^{os} z Gadary. Epikureizmu łaciński ~~znalazł~~ ^{znalazł} ~~wybitny~~ ^{wybitny} ~~przestawiciel~~ ^{przestawiciel} jest Titus Lucretius Carus (Lucrecius, 95-55), autor poematu De rerum natura (O przyrodzie), który w spo-

sób najpełniejszy przedstawia starożytny epikureizm. W przekł. polskim:
Epikura Myśli Tł.L.Staff, 1919. Lukrecjusz, O rzeczywistości (De rerum na-
tura, tł. A.Krokiewicz, 1924.

~~Erasmus Desiderius xxx Rotterdam (właściwe nazwisko) Gerhard Gerhard xxx 1466-1536 xxx~~

Euklides z Megary, ^(w Attyce) żyjący ok w drugiej połowie V i ~~na przełomie~~ IV w., zamieszkały do eleatów (zob. Parmenides) i zaprzyjaźniony w Sokratesem (zob.), założył ~~w Atenach~~ szkołę filozoficzną zwaną megarejską ~~xxx~~ albo erystyczną (erystyka - sztuka prowadzenia sporów), która zasłużyła się ^{ianiem} rozwojem zasad dialektyki uprawianej przez Eleatów i Sokratesa i w ten sposób dała początek systematycznym badaniom logicznym. Jej działalność zwracała na siebie uwagę przede wszystkim wyszukiwaniem ^{logicznych trudności} przykładów ^{nieprzygotowanego} zaskakujących ^{słuchacza}, zwanych logicznymi antynomiami, najbardziej znane z nich przypisywane są uczniowi Euklidesa Eubulidesowi (antynomia kłamcy i inne). ~~Stawały one~~ Stwarzały one zagadnienia i stanowiły pobudkę dla rozważań przede wszystkim nad pojęciem wynikania logicznego. Pojęcie to opracowywali ^{zwłaszcza} członkowie szkoły Diodoros Kronos (zm. 307) ^{z Egeu} i Filon z Megary ~~Obaj oni, jak również~~. ~~Przez nich~~ Obaj oni, jak również Stilpon z Megary, nauczyciel Zenona z Kittion, przekazali logikę megarejską szkole stoickiej, ^w której ^{logika ta} rozwinęła się w samodzielny system, różny od logiki arystotelesowskiej (zob. Chryzyp).

Alfarakixx

Fechner, Gustaw Teodor (1801-1887), profesor Uniwersytetu w Lipsku, jeden z inicjatorów psychofizjologii, nauki o związkach między procesami fizjologicznymi w układzie nerwowym i zjawiskami psychicznymi, a zarazem jeden z twórców eksperymentu psychologicznego, ^{i estetyki eksperymentalnej} jest zarazem przedstawicielem metafizyki empirycznej, w której posługiwał się metodą rozumowania przez analogię,oryginalnie przez siebie pojętą, aby przez uogólnienie danych doświadczenia dojść do sformułowania ogólnej zależności między światem zjawisk fizycznych a życiem psychicznym. Zależność tę wypowiadał w zasadzie monistycznego paralelizmu psychofizycznego, według której zjawiska fizyczne i psychiczne są ze sobą identyczne, a tylko przedstawiają się różnie zależnie od stanowiska obserwatora; jeżeli się je obserwuje w poznaniu zmysłowym przedstawiają się jako fizyczne, jeżeli się je obserwuje w poznaniu wewnętrznym przedstawiają się jako psychiczne. Pogląd ten ilustrował Fechner przez porównanie rzeczywistości do linii łukowej, która oglądana ^{od} zewnątrz przedstawia się jako wypukła, od wewnątrz zaś jako wklęsła. Konsekwencją takiego poglądu był panpsychizm, tj. twierdzenie, że cały świat ^{materialny} jest uduchowiony i naodwrot cały świat duchowy jest materialny, gdyż każdemu zjawisku jednego rodzaju odpowiada zjawisko drugiego rodzaju. Główne dzieła: Elemente der Psychophysik (Zasady psychofizyki) 2 t. 1860/, Vorschule der Aesthetik (Wstęp do estetyki) 2 t. 1876; z dziedziny metafizyki: Das Büchlein vom Leben nach dem Tode (Książecz-

4. Książka o życiu pośmiertnym, tł. B. Maczewski z wstępem K. Twardowskiego, 1907), Über die Seelenfrage, ein Gang durch die sichtbare Welt, um die unsichtbare zu finden (O zagadnieniu duszy, wędrówka przez świat widzialny do niewidzialnego, tł. Z. Drexlerowa, 1981)

Sprawozdanie (nr. 119)

Wykaz prac Towarzystwa Naukowego w Toruniu znajdujących się w druku w Państw. Toruńskich Zakładach Graficznych w dniu 8 stycznia 1951 r.

1. Górski Inventarium actorum conventualium, Fontes t. 34, cz. II / w druku - na ukończeniu /
2. Górski Formularz Jerzego, pisarza grodzkiego krakowskiego z lat 1399-1413, Fontes t. 35 / w druku - brak zezwolenia GUKP /
3. Zytkowicz Inwentarz dóbr stołowych biskupstwa kujawskiego z roku 1598, Fontes t. 36 / w druku /
4. Sprawozdania TNT 2 za okres I.VII - 31.XII.48. / całość zlamana, po rewizji, kłisze do wykonania /
5. Sprawozdania TNT 3 za okres I.I - 31.XII.49. / w składaniu /
6. Zapiński TNT t. XVI zesz. 1/4 / w składaniu /
7. Lechicka Rola dziejowa Stanisława Leszczyńskiego, Roczniki t. 54 zesz. 2

^{hauk}
F (w roku rewolucji 1848 wymogła w Uniwersytecie heidelberskim jego wykłady publiczne o istocie ^{religii} ~~religii~~ syn wybitnego uczonego prawnika i stryj ^{malarza} ~~wielkiego~~, Feuerbach, Ludwik (1804-1872), studiował najpierw teologię, potem pod wpływem Hegla przeszedł do filozofii i habilitował się w Uniwersytecie Erlangen, lecz wolnomyślna jego broszura "Gedanken uber Tod und Unsterblichkeit" (Myśli o śmierci i niesmiertelności) zamknęła przed nim dalszą karierę uniwersytecką. Odtąd ¹⁸³⁰ przez ~~dzieła swoje i poglądy miał jednak wpływ na młodzież, która~~ ^{pracaował aż do śmierci jako prywatny uczonec} ~~wyszedł od lewicy hegelowskiej, ale~~ ^{przepracował} ~~z~~ szybko zerwał z idealistyczną metafizyką i stanął na stanowisku empiryzmu i materializmu. Na pierwszym miejscu w jego filozofii był człowiek, a za podstawę filozofii uważał naukę o człowieku - antropologię, w człowieku widział najdoskonalszy twór przyrody i jej ideał. Na swój własny obraz i podobieństwo tworzy człowiek obrazy bogów, w nich urzeczywistnia swoje własne pragnienia. Religia więc ~~wyrosła~~ ^{wyrosła} z naturalnych potrzeb człowieka i w tym leży jej doniosłość, wielkie przekształcenia w dziejach ludzkości powstają na tle stosunków religijnych. Główne dzieła Feuerbacha: Das Wesen des Christentums (Istota chrześcijaństwa, 1841) oraz Grundsätze der Philosophie der Zukunft (Podstawy filozofii przyszłości, 1843). Rola historyczna Feuerbacha polega przede wszystkim na tym, że do niego nawiązywali w swych poglądach filozoficznych Marks i Engels (zob.).

polski "O powołaniu człowieka", tł.A.Zieleńczyk 1911), Die Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters (Zarysy współczesnego wieku, 1806), Die Anweisung zum seligen Leben (Wskazówki szczęśliwego życia, 1806), Reden an die deutsche Nation (Mowy do niemieckiego narodu, 1808). Der geschlossene Handelsstaat (Zamknięte państwo handlowe, 1800)

Łączę najlepsze wyrazy

cy. Gorąco Panu doradzam. *Wszystko napisane w języku niemieckim.*
w wyborze tematu nie uczucie, lecz realnymi możliwościami wykończenia prasy
kazać swe kompetencje dla celów egzaminacyjnych. Wtedy trzeba kierować się
postępu. Zwiększa jeżeli chodzi, jak u Pana, także o okoliczność, by wy-
choć jest, jak uczucie, jeżeli nie rokuje one należytego
wyrzeczeń, wśród nich nie najmniejszej wagi jest wyrzeczenie się tematów,
wolnie się od tendencji, które prace hamują. Praca naukowa wymaga wielu
służyć pomocą. Ale ażeby osiągnąć faktyczne rezultaty musi Pan u-
od współpracy z Panem na polu ~~kręku~~ naukowym i zawsze będzie Panu chętnie

*L (Psychologia idei-sił)
F (Psychologia narodu francuskiego)*

Fouillé, Alfred (1838-1912), profesor uniwersytetu w Bordeaux, potem w Paryżu, jeden z wybitnych przedstawicieli nowych prądów metafizycznych we Francji ~~Ważny twórca~~ Nawiązując do Platona, stworzył teorię "idej-sił" (idéés-forces). Idee, tkwiące zarówno w przyrodzie, jak w psychice ludzkiej są siłami, regulującymi rozwój świata tak przyrodniczego, jak kulturalnego. Stosując to zasadnicze pojęcie F. badał zwłaszcza ^{podstawy} ~~podstawy~~ ideologiczne, tkwiące w psychologii różnych narodów. Główne dzieła: *L'évolution des idéés-forces* (Ewolucja idei-sił, 1890), *La ^{psychologie} morale des idéés-forces* (1890), *La morale des idéés-forces* (1908, *Esquisse psychologique des peuples européens*), (przekład polski p.t. Szcik psychologiczny narodów europejskich, tł.W Zarembina 1908), *L'avenir de la métaphysique fondée sur l'expérience* (1889), *Przyszłość metafizyki opartej na doświadczeniu*

Fourier, Franciszek Maria Karol (1772-1835), francuski filozof społeczny, wraz z Saint-Simonem (zob.) przedstawiciel tzw. socjalizmu utopijnego. Krytykując ^{współczesny} ~~ustroj~~ społeczny jako sprzeciwiający się naturalnemu dążeniu każdego człowieka do szczęśliwości, konstruuje obraz przyszłego społeczeństwa doskonałego, w których obywatele, podzieleni na "falangi" będą żyli w "falansterach", ^{jak} ~~gdzie~~ ^{gdzie} spółdzielniach pracy, zapewniających swoim członkom pracę i środki do życia. Główne dzieła: *Théorie des quatres mouvements et des destinées générales* (Teoria czterech ruchów i powszechnych przeznaczeń, 1808), *Traité d'association domestique et agricole* (Teoria zrzeszenia domowego i rolnego, 1822), *F*

przemysłowy, 1829).

F Le nouveau monde industriel (Nowy świat

43 Markkings

Warszawa	Warszawa
Warszawa	Warszawa
Wrocław	Wrocław
Wrocław	Wrocław
Wrocław	Wrocław
Wrocław	Wrocław
Wrocławskie Tow. Naukowe	Wrocławskie Tow. Naukowe
Związek Historyków Sztuki i Kultury	Związek Historyków Sztuki i Kultury
Biblioteka Narodowa	Biblioteka Narodowa
Archivum Diecezjalne	Archivum Diecezjalne
Biblioteka Zakładu Narod. im. Ossolińskich	Biblioteka Zakładu Narod. im. Ossolińskich
Polskie Tow. Zoologiczne	Polskie Tow. Zoologiczne
PolSKI Związek Entomologiczny	PolSKI Związek Entomologiczny

111

Frege, Gottlob (1848-1925), profesor Uniwersytetu w Jenie, wybitny przedstawiciel filozofii matematyki i jeden z twórców nowoczesnej logiki, wywarł m.i. duży wpływ także na logików polskich. Główne dzieła: Begriffsschrift, eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens (Pismo pojęciowe, język symboliczny czystej myśli, wzorowany na symbolice arytmetycznej, 1879), Grundgesetze der Arithmetik (tom 1, 1893, tom 2. 1903).

~~Fryderyk Miodrzanowski i Andrzej~~

(Podręcznik arytmetyki)

Galenos, Claudius (ok. 131-201), lekarz cesarza Marka Aurelego (zob.), jeden z największych autorytetów lekarskich starożytności i pisarz filozoficzny. Obok pism, w których omawiał doktryny Platona, Arystotelesa, Teofrasta i Chryzypa (zob.) pozostawił pierwszy podręcznik logiki w języku greckim p.t. ~~Wskaz~~ Wprowadzenie do logiki.

Gabirol (Salomon ben Jehuda ibn Avicebron, Avencebrol, 1020-1070), pierwszy filozof żydowski Zachodu, żyjący w Maladze w Hiszpanii, łączący w swym dziele "Zródło życia" pierwiastki arystotelesowskie i neoplatońskie; wywarł duży wpływ na scholastykę.

Freud, Zygmunt (1856-1939), profesor neuropatologii w Uniwersytecie Wiedeńskim, twórca kierunku psychoanalitycznego w psychiatrii i psychologii, który tłumaczy przebieg życia psychicznego, a zwłaszcza powstawanie jego schorzeń, hipotetycznymi procesami przebiegającymi w podświadomości, w szczególności popędami z popędem seksualnym na czele. Wskaźnikiem dla poznania ~~prze~~ procesów podświadomych są według Freuda omyłki życia codziennego, drobne przeoczenia, zapominanie, a zwłaszcza sny, stąd analiza snów jest ważnym składnikiem psychoanalizy. Ważniejsze pisma: Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, 1910 (tł. S.Kempnerówna i W.Zaniewski p.T. Wstęp do psychoanalizy, 1935. ^{wydanie pierwsze} Gesammelte Schriften 11 tomów, 1929. Opr.: L.Jekels, Szkic psychoanalizy Freuda, 1912. G.Bychowski, Psychoanaliza, 1928.

Teoria psychoanalizy znalazła zwolenników najpierw w Austrii i w Szwajcarii, następnie rozpowszechniła się szeroko zwłaszcza w krajach anglosaskich. Wraz z kierunkami badań, które się z niej wywodzą, przyjęła nazwę psychologii głębi. Wśród jej kierunków dwa się wyróżniają: Jeden nazwany psychologią indywidualności stworzył Alfred Adler (1870-1937), psychiatra wiedeński, który kładł nacisk na żądze potęgi i władzy jako podstawowy popęd, regulujący stosunki międzyludzkie, drugi kierunek, nazwany psychologią analityczną, wywodzi się od C.G. (Karola Gustawa) Junga (ur.1875) z Zurychu, który zajmuje stanowisko jednoczące i rozwijające poglądy Freuda i Adlera i kładzie nacisk

na rozróżnienie z psychice czynnika ekstrawertycznego, pozostającego w związku z otoczeniem jednostki, oraz intrawertycznego skierowanego ku własnemu wnętrzu; zależnie od przewagi jednego lub drugiego składnika osobowości ludzie dzielą się na dwa zasadnicze typy, ekstrawertyków oraz intrawertyków. Por. E. Markinówna, Psychologia dążenia do mocy. "estawienie poglądów Adlera i Witwickiego. Kwart. Psychol. 1935. S. Kuchta, Psychologiczne typy C.G. Junga, Ruch Pedag. 1930.

43

Gassendi, Piotr (1592-1655), ^{poważany} filozof, ^{i fizyk} matematyk, pod koniec życia profesor uniwersytetu paryskiego, krytyk filozofii ~~Kartezjusza~~ Descartes a (zob.) i odnowiciel atomistycznej filozofii ~~Atomistycznej~~. ^{Demokryta i Epikura} (zob.)
~~Epikura~~ Głównie dzieła: De vita moribus ^{o życiu, obyczajach i nauce Epikura} et doctrina Epicuri, (1647), Syntagma philosophiae Epicuri, ^{Wykład} (zob.) filozofii Epikura, 1649), Syntagma philosophicum (Wykład filozofii, 1658).

Genovesi, Antonio (1712-1769), profesor filozofii w uniwersytecie neapolitańskim, zwolennik empiryzmu Locke'a (zob.), związany w Polskę przez osobę Stanisława Konarskiego, który wprowadził jego podręcznik logiki (Elementorum artis ~~logicae~~ logico-criticae libri V) do szkół pijarskich w Polsce, gdzie był używany przez całą drugą połowę XVIII wieku.

Geulincx, Arnold (1624-1699), filozof niderlandzki, profesor Uniwersytetu w Lejdzie, twórca teorii zwanej okazjonalizmem, według której stosunek dwóch przeciwstawionych sobie przez Kartezjusza (zob.) substancji, ciała i duszy, nie ~~nie~~ polegał na ich wzajemnym działaniu na siebie, gdyż działanie takie musiałoby być zupełnie niezrozumiałe. Zjawiska cielesne i duchowe tworzą dwa szeregi biegnące bez wzajemnego związku, równoległe obok siebie; związek między nimi powstaje przez pośrednictwo boże, które z okazji zmian odbywających się w jednej z nich (myśli, uczuć postanowień) wywołuje ~~odpowiadające~~ ~~iz~~ zmiany w drugiej (odpowiadające owym myślom ruchy cielesne). Geulincx pogląd swój ilustrował porównaniem: ciało i dusza to jakby dwa zegary, które nie będąc połączone ze sobą idą zgodnie wskutek pieczy zegarmistrza.

115

Gołuchowski Józef (1797-1858), przedstawiciel polskiej filozofii romantycznej, uczeń Schellinga (zob.), w r. 1823 został profesorem filozofii w Uniwersytecie wileńskim, gdzie zyskał sobie wielki wpływ na młodzież. W krótkim jednak czasie został przez rząd rosyjski pozbawiony tego stanowiska i ~~dalej~~ resztę życia spędził pracując na roli. Pierwszy z myślicieli polskich tego okresu kładł nacisk w filozofii na rolę uczucia oraz intuicji, które miały prowadzić do rozwiązania naczelných zagadnień metafizycznych. Pierwszą swą i najważniejszą pracę ogłosił w języku niemieckim: *Die Philosophie in ihrem Verhältnis zum Leben ganzer Völker und einzelner Menschen* (1822, przekład polski P. Chmielowskiego p.t. *Filozofia i życie*, 1903). *Dumania nad najwyższymi zagadnieniami człowieka*, 1861.

Górski Jakób (ok. 1525-1585), profesor Uniwersytetu krakowskiego, jeden z najwybitniejszych polskich filozofów renesansowych, w poglądach swych łączył ^{na-~~cz~~} poglądy Arystotelesa z nauką stoicką, zaczerpniętą z pism Cicerona. Głównym jego dziełem jest traktat logiki p.t. *Commentariorum Artis dialecticae libri decem*, 1563; poza tym ogłosił prace z zakresu gramatyki, retoryki i teologii, pośmiertnie została wydana jego praca dotycząca spraw społecznych p.t. *Rada pańska* 1597. Opr. K. Morawski - *Jakuba Górskiego życie i pisma*, 1893.

160

Gracian, Baltazar (1601-1658), jezuita hiszpański, który w swoich pi
Man przedstawił ideał bohaterski jako wzór wychowania i postawy życiowej. Jego
 książka *Oráculo manual y arte de prudencia* ^(Wigronnia podręczna i sztuka roztropności) wydana w Madrycie 1637, zawierająca zbiór 300 maksym roztropności życiowej, była tłumaczona na wszystkie prawie języka europejskie, istnieje także kilka przekładów polskich, ostatni p.t. Wyrocznia podręczna, przetłumaczył i wstępem zaopatrzył S. Łoś, 1949.

Grotius, Hugo (Huig de Groot, 1583-1645), holenderski filozof prawa, rozróżniał prawo boskie (ius divinum) obok ludzkiego (ius humanum), a w ludzkim prawo stanowione (ius civile) oraz prawo natury (ius naturale). Prawo stanowione jest wytworem historycznym i może być badane jedynie metodą historyczną, prawo natury natomiast wypływa z natury ludzkiej i jest przedmiotem nie historii lecz filozofii. Grotius również wprowadził pojęcie umowy społecznej jako podstawy stosunków społecznych i rozszerzył pojęcie prawa na dziedzinę stosunków międzynarodowych, stwarzając ^{tym} podstawę dla prawa międzynarodowego. Główne dzieło: De iure belli et pacis (O prawie wojny i pokoju, 1625).

Guyau, Jean Marie (1854-1888), ^{nasiero i uczeń Alfreda Fouillée (zob. niem. zmarły na gruźlicę.)} ~~główny~~ ^{główny} witalistyczny i ewolucjonistyczny pogląd na świat, którego podstawowym pojęciem jest życie i jego rozwój. Ten pogląd rozwijał w dziedzinie etyki i estetyki, ideałem jest żyć jak najlepiej, z pełni życia powstają przeżycia estetyczne, społeczne i religijne. ~~Pisał~~ ^{Pisał} z polotem literackim, który zyskiwał mu ~~dużą~~ ^{dużą} ~~poczytność~~ ^{poczytność}. Główne dzieła: ~~Les problèmes d'esthétique contemporaine~~ (przekł. polski p.t. Zagadnienia estetyki współczesnej, tł. S. Popowski, 1901), ~~Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction~~ (Przekł. polski: Zarys moralności bez powinności i sankcji, 1910), ~~L'irréligion de l'avenir~~ ^(Niereligiozność przyszłości) 1887, ~~Education et hérédité~~ (Przekł. polski: Wychowanie i dziedziczność, tł. J.K. Potocki, 1891). Nadto w przekładzie polskim: A. Fouillée, Moralność, sztuka i religia podług M. Guyau, tł. J.K. Potocki, 1891.

(Współczesna etyka anegdotyczna)

La morale anglaise contemporaine, (1879,)

monistycznej, tł.K.S.,1905), Der Kampf um den Entwick-
lungsgedanken,1905 (przekł.polski p.t.Walka o teorię
rozwoju,tł.~~S.K.Rygier~~ H.J.Rygier,1906), Kristallseelen
(Dusze kryształów, 1917).

Handwritten signature/initials

Gdańsk, dn. 5. 11. 1952

Wielce Szanowny Panie Profesorze,

w myśl ustnego porozumienia, przesyłam w załączeniu życiorysy
prof. prof. Hillera, Mozolowskiego, Pazdry i Szabuniewicza celem
przedstawienia na zebraniu Toruńskiego Tow. Naukowego.

Niestety ściąganie życiorysów od zainteresowanych profesorów idzie
dość ~~opornie~~ i obawiam się, że nawet do końca tygodnia nie będę
miał jeszcze wszystkich przewidzianych w naszym planie, danych per-
sonalnych. Jeśli chodzi o prof. Bilikiewicza, Istnieje trudność
specjalna, jest mianowicie chory (zapalenie płuc) i do tej pory
nie mogłem się jeszcze z nim porozumieć w tej sprawie.

W związku powyższym byłbym P. Profesorowi wdzięczny za krótką wia-
domość, kiedy odbędzie się walne zebranie T.T.N. i jaki jest naj-
ostatecznie termin nadysłania życiorysów.

Z prawdziwym szacunkiem i poważaniem

(F r d e h y k P a u t s c h)

Handwritten signature: F. Paulsch

Gdańsk
Akademia Medyczna

Hutcheson, Francis (1694-1747), zob. Shaftesbury

Hartley, David (1705-1757), lekarz i psycholog, zależny w swoich poglądach filozoficznych od Hobbes'a (zob.) i Hume'a (zob.) ~~edx~~ ~~nie~~ ~~w~~ ~~sz~~ ~~cz~~ ~~eg~~ z pierwszym zgadzał się w poglądach etycznych, z drugim w wyjaśnianiu ^{przebiegu} zjawisk psychicznych ~~przez~~ ~~asocjacja~~ ~~(kojarzenia)~~ ~~em~~ ~~które~~ ~~uważano~~ ~~za~~ ~~rodzaj~~ "przyciągania" ~~umysłowego~~ ~~ciężenia~~ powszechnego. H. uczynił z prawa kojarzenia zasadę, wyjaśniającą ^{razem z zasadą utilitarystyczną} ~~w~~ ~~szystkie~~ ~~działania~~ ludzkie w dziedzinie moralnej, politycznej i gospodarczej. ~~dx~~ ~~których~~ H. i uczeń jego Priestley (Joseph, 1733-1804, teolog i filozof, a zarazem przyrodnik i odkrywca tlenu) są przedstawicielami angielskiego asocjacionizmu w psychologii, obaj przy tym wyjaśniali kojarzenie fizjologicznie i pojmowali psychologię jako fizykę układu nerwowego. Pisma H.: *Coniecturae quaedam de motu sensus et idearum generatione* (Niektóre przypuszczenia o ruchu zmysłów i powstawaniu przedstawień, 1746), *Observations on man, his frame, his duty and his expectations* (Uwagi o człowieku, jego postawie, jego ~~obowiązku~~ ~~powinnościach~~ i dążeniach, 1749). Priestley: *Hartley's Theory of Human Mind on the Principles of the association of ideas* (H. teoria umysłu ludzkiego na zasadach kojarzenia idei, 1775)

Hartmann, Eduard^{von} (1842-1906), nie zajmował stanowiska akademickiego, a jedynie w żywej działalności pisarskiej rozwijał stanowisko filozoficzne, nazwane "filozofią nieświadomości" (Philosophie des Unbewussten), w którym nawiązywał do Hegla (zob.), Schellinga (zob.) i Schopenhauera. Jak oni dopatrywał się duchowego podłoża wszystkich zjawisk; ~~które~~ ^(zob.) nazywał "Nieświadomością" (Das Unbewusste), rozumiejąc przez to pierwiastek duchowy w stanie jak gdyby uspienia, który dopiero w toku ewolucyjnym dochodzi do świadomości siebie. W swoich rozważaniach metafizycznych powoływał się, podobnie jak Schopenhauer, na szczegółową wiedzę przyrodniczą i podobnie jak tamten, wyprowadzał wnioski pesymistyczne; świat jest zły i takim pozostanie. ~~działalnym~~ ^{swój} Pisał ^{swoje poglądy rozwijał szeroko z wielką erudycją na różny} dużo i przystępnie, ^{zyskał} ~~zyskał~~ przez pewien okres dużą popularność dla swojej filozofii. Główne prace: Philosophie des Unbewusstseins (Filozofia nieświadomości, 1869), ^{Próba poglądu na świat} Phänomenologie des sittlichen Bewusstseins (Fenomenologia świadomości etycznej, 1879), Ästhetik (Estetyka, 1887), Geschichte der Metaphysik (Historia metafizyki, 1900), System der Philosophie im Grundriss (System filozoficzny w zarysie, 8 tomów, 1906-1909).

^F ~~Tematy~~ m.i. zajmował się także spirytyzmem.

171

Hartmann, Nikolai (1882-1950), pochodził z Niemców bałtyckich, urodził się w Rydze, studiował w Dorpacie i Petersburgu, na dalsze studia wyjechał do Niemiec i tam pozostał na stałe. Był przez kilkanaście lat profesorem ^{filozofii} Uniwersytetu w Berlinie a od r.1945 w Getyndze. Najwybitniejszy przedstawiciel współczesnej filozofii niemieckiej, ~~napisał~~ napisał dużo, prace jego są zarówno historyczne jak systematyczne. ~~Wskazywał na~~ Uważał filozofię za naukę, nie zaś pogląd na świat, szukał zaś nie tyle rozwiązań, ile zagadnień, historię filozofii uważał za historię rozwoju zagadnień. Zajmował się głównie zagadnieniami najogólniejszymi, dotyczącymi rzeczywistości, czyli ontologią oraz etyką. Główne dzieła: Grundzüge einer "etaphysik der Erkenntnis (Zarys metafizyki poznania, 1921), Ethik (1926), Das Problem des geistigen Seins, Untersuchungen zur Grundlegung der "eschichtsphilosophie und der Geisteswissenschaften (Zagadnienie bytu duchowego, ~~badania~~ ²podstaw filozofii historii i nauk humanistycznych, 1933), Zur Grundlegung der Ontologie (Podstawy ontologii, 1935), Der Aufbau der realem Wält, Grundriss der allgemeinen Kategorienlehre (Struktura realnego świata, zarys ogólnej nauki o kategoriach, 1940), Neue Wege der Ontologie (Nowe drogi ontologii, 1940), Philosophie der Natur (Filozofia przyrody, 1950).

124

Heidegger, Martin (ur. 1889), do r. 1945 profesor Uniwersytetu we Fryburgu badeńskim, wyszedł od fenomenalizmu Husserla, lecz wykształcił następnie własny światopogląd, podobny do egzystencjalizmu Jaspersa (zob.) i objęty z nim wspólną nazwą. Egzystencjalizm stawia podstawowe pytanie: czym jest istnienie. Punktem wyjścia dla odpowiedzi jest istnienie ludzkie, przeżywane szczególnie intensywnie w stanach lęku przed unicestwieniem. Analiza treści istnienia na podstawie tych przeżyć stanowi główny trzon rozważań egzystencjalistycznych. Są one przepełnione pesymizmem i poczuciem tragizmu. Styl pism H. jest ciężki i niezrozumiały, mimo to cieszą się one dużym rozgłosem. Zwolennikiem H. jest literat i filozof francuski Jean-Paul Sartre (zob.). Główne dzieła H.: Sein und Zeit (Istnienie a czas, 1927), Was ist Metaphysik? (Czym jest metafizyka, 1930), Vom Wesen der Wahrheit (O istocie prawdy, 1943), Holzwege (Drzewne dróżki, 1950), Erläuterungen zu Hölderlins Dichtungen (Objaśnienia do poezji Hölderlina, 1950).

niszczy i coraz inna postać przybiera;

Heraklit z Efezu (ok. 544-483), filozof zwany "ciemnym", gdyż myśli swe wyrażał w skrótach i przenośniach trudnych do zrozumienia, nazywano go też "płaczącym filozofem" w związku z jego pesymizmem i niechęcią do ludzi. W przeciwieństwie do poprzedzających go filozofów jońskich (Tales, Anaksymander, Anaksymenes, zob.), którzy szukali w przyrodzie stałego pierwiastka, głosił powszechną zmienność ^{która symbolizował jako ogień, ten bowiem wszystko} (wszystko płynie), ^{rozumnej} lecz zarazem twierdził, że owa zmienność podlega ^{od Heraklita} prawidłowości; ^{nie} przeto pochodzi pojęcie rozumu rządzącego przyrodą i ^{prawa} prawa przyrody. Rozwój widział w walce przeciwieństw ("wojna ojcem wszystkiego"), rozwój nie ma początku ani końca, lecz odbywa się cyklicznie (wieczne powroty światów). Dzieło jego "O naturze" zaginęło, zachowało się ^{z niego} jedynie 130 fragmentów. Uczniem jego był Kratylos, nauczyciel Platona; ~~Heraklit~~ naukę o powszechnej prawidłowości i o rozumie, rządzącym światem przejęli stoicy (Zob. Zenon z Kition), a teorię ~~rozwoju~~ rozwoju w przeciwieństwach odnowił Hegel (zob.).

Herbart, Johann Friedrich (1776-1841), filozof i pedagog, profesor uniwersyte-
tów kolejno w Królewcu i w Getyndze. W filozofii uważał się za kontynua-
tora Kanta (zob.), lecz naukę jego przekształcił. ~~wykładał naukę~~
~~gdyż~~ Pojmował rzeczywistość jako zbiorowisko jednostek wzajem-
nie między sobą niezależnych ~~opracowanych~~ ^{przeniesiony} działających tak, iż każda
dąży do zachowania siebie, przeciwdziałając takiemu samemu dążeniu innych
jednostek. Pogląd ten w szczególności na pole psychologii stał się ^{dla H.} punktem
wyjścia teorii, według której bieg życia psychicznego jest regulowany mecha-
nicznie przez walkę przedstawięń, z których każde, dążąc do wydostania się
ponad próg świadomości, przeciwdziała podobnym dążeniom innych. Pedagogika
H. opierała się na etyce, mającej wskazać cele wychowania i psychologii ma-
jącej wskazać jego środki. Kładł nacisk na wielostronność kształcenia i roz-
wijanie zdolności intelektualnych. Pedagogika H. wywarła znaczny wpływ na
rozwój badań teoretycznych w tym zakresie, zwłaszcza w krajach niemieckich.
Główne dzieła: Allgemeine Pädagogik aus dem Zwecke der Erziehung abgeleitet
(Pedagogika ogólna wyprowadzona z celu wychowania, 1806, przekł. polski T.
Stery, 1912), Allgemeine praktische Philosophie (Ogólna filozofia praktycz-
na, 1808), Psychologie als Wissenschaft, ~~na~~ ^{na} gegründet auf Erfahrung, Meta-
physik und Mathematik (Psychologia jako nauka, na nowych podstawach doświad-
czenia, metafizyki i matematyki, 1824), Allgemeine Metaphysik (ogólna meta-
fizyka, 1828).

112

Hobbes, Tomasz (1588-1679), ~~angielski filozof materialistyczny~~ jeden z najwybitniejszych umysłów swojej epoki, o zainteresowaniach przede wszystkim politycznych, dla których szukał filozoficznego uzasadnienia. Z powodów politycznych znaczną część życia spędzić musiał poza Anglią, we Francji i we Włoszech, ^{gdzie} ~~stykając~~ stykał się osobiście z wielkimi uczonymi tej epoki. Był jednym z najgorętszych przeciwników filozofii scholastycznej, której przeciwstawił poglądy materialistyczne i mechanistyczne, zaczerpnięte z ówczesnych odkryć nauk przyrodniczych, z nimi łączył elementy ~~filozofii~~ filozofii renesansowej, odnawiające dawne doktryny stoików i epikurejczyków. W filozofii społecznej zakładał, że człowiek rządzi się wyłącznie motywami egoistycznymi, stanem pierwotnym jest walka wszystkich przeciw wszystkim, z której wyłania się porządek społeczny w ten sposób, że obawa i dobrze rozumiany własny interes kazały ludziom łączyć pod władzą monarchów dla obrony życia i mienia. Poglądy swe wyłożył w trzech częściach dzieła łacińskiego Elementa philosophiae (~~Z~~ przekład polski p.t. Elementy filozofii tł. Cz. Znamierowski, 1956), część pierwsza De corpore (O ciałach, 1655), część druga De homine (O człowieku, 1658), część trzecia De cive (O obywatelu, 1642). Filozofię prawa i państwa rozwinął nadto w dziele angielskim Leviathan ¹⁶⁵¹ (przekł polski Cz. Znamierowskiego, 1954).

128

Hoene-Wroński, Józef Maria (1778-1853), pochodził z rodziny czeskiej osiadłej w Polsce, służył pod Kościuszką, potem w armii rosyjskiej, wystąpiwszy z niej studiował w Niemczech, gdzie się zapoznał z filozofią Kanta (zob.) wreszcie przeniósł się do Francji i mieszkał do śmierci w Paryżu. Pracował i pisał niezmiernie dużo i wielostronnie, jako filozof, matematyk, fizyk, technik-wynalazca, prawnik i polityk, ogłaszał manifesty do monarchów i narodów z przestrogi i radami politycznymi. Filozofia jego bardzo abstrakcyjna i ciemna, opierała się na pojęciu absolutu, czyli bytu najwyższego, najbarżziej oderwanego, z którego ukształtowało się wszystko, co istnieje, według "prawa stworzenia", przez wyłanianie się przeciwieństw z pierwotnej jedności. Filozofia ta miała dać wskazania dla rozwoju ludzkości ku najwyższemu celom. Na drodze postępu objąć mają przewodnictwo nad światem Słowiańskie, Wskazując posłannictwo ludzkości, filozofia ~~Wr.~~ H.-Wr. nazywała siebie mesjanistyczną, Termin ten, utworzony przez H.-Wr. został później przeniesiony na inne systemy filozoficzne polskiego romantyzmu. Prace swoje drukował wyłącznie po francusku, chcąc myślom swoim zapewnić rozpowszechnienie. Za życia nie miał powodzenia, natomiast w latach po pierwszej wojnie światowej działał w "arszawie ruchliwy Instytut mesjanistyczny, który wydawał dzieła H.-Wr. w polskich przekładach J. Jankowskiego i P. Chomicza: Propedeutyka mesjaniczna, Prodróm mesjanizmu, Stworzenie absolutne ludzkości, Filozofia

pedagogiki, Metapolityka, Prolegomena do mesjanizmu i inne. Nadto: Prawo tworzenia, tł. Cz.Kozłowski 1933, Cele absolutne ludzkości, tł.Z.Kozłowska, 1934. Opracowania: S.Dickstein, Hoene-Wroński, 1896. W.M.Kozłowski, Hoene-Wroński jako filozof, 1907 oraz różne prace wydawane w przekładzie przez Instytut mesjaniczny.

М. ГОРНИЦ
И НАУКОМ
ТОМАРКАСТМО

1907
ГОРНИЦ

102

Höfdding, Harald (1843-1931), profesor Uniwersytetu w Kopenhadze, zajmował się głównie psychologią, etyką i historią filozofii. W polskim przekładzie:

- 3 Dzieje filozofii nowożytnej od końca oświecenia do naszych czasów, tł.A Mahrburg, 2 tomy, 1907/8.
- 2 Jan Jakób Rousseau, życie i dzieła, tł.Z.Heryng, 1900,
- 4 Współcześni filozofowie, tł.B.Gałczyński, 1909.
- 1 K.Darwin, tł.M.F., 1899.

Höfler, Alois (1853-1922), filozof i pedagog, profesor Uniwersytetu w Pradze, Wiedniu, autor obszernych podręczników logiki i psychologii: Logik, 2 wyd. rozszerzone, 1922, ~~skróty~~ ~~Grundriss~~ ~~der~~ ~~Logik~~ ~~Psychologie~~ 1897, Grundlehren der Psychologie 1898 (przekład polski ~~A.~~ Zawirskiego p.t.Zarys psychologii,

wyd. 2. 1927.).

Humboldt, Wilhelm von (1767-1835), pruski mąż stanu, filozof ^{oraz inicjator} ~~ixzaixzyziix~~
nowoczesnego kierunku w językoznawstwie, jest zarazem głównym przedstawicie-
lem nowego ^{opartego na kulturze starożytnych Greków} humanizmu, który powstał i krzewił się w Niemczech z końcem XVIII
w., głosił zaś ideał wszechstronnego rozwoju ^{całkowitego} ludzkości według trzech zasad:
uniwersalności (wszechstronność rozwoju), indywidualności (^{wysunięcie} ~~rozważu~~ osobo-
^{na plan pierwszy}wości) i totalności (~~jednostka~~ ideał harmonii i jednolitości, który przemie-
nia osobowość w dzieło sztuki). W myśl tego ideału zadaniem nauk humanistyczna-
nych jest nie tylko opis faktów, ale wniknięcie w osobowość podmiotów zjawisk
humanistycznych. H. realizował swój humanizm praktycznie jako twórca nowego
ustroju szkolnictwa, w szczególności szkół ^{średniej} ~~ynich~~ humanistycznej i nowoczesne-
go uniwersytetu. Dzieła Humboldta w wydaniu Pruskiej Akademii Nauk, 16 tomów
1904/1918.

Hume'a. Także w obu tych dziedzinach szukał psychologicznych podstaw przekonań i widział je naturalnych skłonnościach i uczuciach ludzkich, nie w rozumowaniach. Traktował obie te dziedziny historycznie i socjologicznie, jako naturalne wytwory rozwoju społecznego, ^{którego} ~~którego~~ podstawę upatrywał w uczuciu sympatii między ludźmi. Poglądy Hume'a, bardzo nowatorskie i radykalne, tylko powoli zdobywały sobie uznanie. Wyrosła z nich filozofia krytyczna Kanta, (zob.), ^{który} ~~jako~~ stała się ~~na~~ przewyciężyć negatywne ich konkluzje, rozpowszechniły się zaś dopiero w prądach filozoficznych ^(powstałych) ~~wyrosłych~~ na tle rozwoju nauk szczegółowych w XIX wieku. Główne dzieła: Treatise on Human Nature (~~Traktat o naturze ludzkiej, 1739~~ 1739/40, przekład polski p.t. Traktat o naturze ludzkiej, ^{2 Tomy} t. C. Annierowicz, 1951) An Enquiry Concerning Human Understanding (Badania dotyczące rozumu ludzkiego 1748, przekł polski J. Łukasiewicza i K. Twardowskiego, 4 wyd. 1947), An Enquiry Concerning the Principles of Morals (Badania dotyczące zasad moralności, 1751) Essays Moral and Political (Szkice etyczne i polityczne, 1741/42, ^{przekł polski} Natural History of Religion, ~~in~~ Naturalna historia religii, 1757), Dialogues Concerning natural Religion (Dialogi dotyczące religii naturalnej, pośm. 1779). Był nadto autorem ~~historii~~ ^{historii} Anglii od czasu jej podboju przez Cezara ^{o 6 tomach}.

[2. wyd. 1793 - 4 wydanie - p.t. Eseje z dziedziny moralności i literatury, Tł. J. Tatarowicza, w oprac. i z uw. Tł. Tatarowicza, 1955]

są członkami Towarzystwa.

(7) adresy i sposób skontaktowania się z autorem, który nie

Husserl, Edmund (1859-1938), urodził się na Morawach, studiował u Brentany (zob.) filozofię, był profesorem filozofii na Uniwersytecie w Getyndze, potem we Fryburgu badenkim. Jest twórcą kierunku filozoficznego, zwanego fenomenologią. Poglądy swoje rozwijał stopniowo, rozpoczynając od rozważań nad podstawami arytmetyki. Rozważania te doprowadziły go, pod wpływem zaznajomienia się z dziełami Bolzana (zob.), do krytyki psychologizmu w logice i matematyce, ~~które~~ stanowiska wówczas szeroko rozpowszechnione od czasów psychologicznej analizy poznania, dokonanej przez Locke'a i Hume'a (zob.), utożsamiającego badanie stosunków matematycznych lub logicznych z badaniem ^{psychicznych} ~~procesów~~ myślenia matematycznego i logicznego. Rozważania na ten temat, zawarte w pierwszym tomie dzieła Logische Untersuchungen (Badania logiczne, 1900~~ł~~), stanowiły z kolei punkt wyjścia dla stworzenia programu fenomenologii jako podstawowej nauki filozoficznej, opartej na niewzruszonych naukowych fundamentach, stwierdzającej tylko to, co niewątpliwe i ^{docierającej w ten sposób do istoty rzeczy} bezpośrednio dane, bez hipotez i konstrukcji. Fenomenologia ma odpowiednio do tych zamierzeń dwa działy, z jednej strony bada przedmioty, z drugiej akty poznawcze, ujmujące te przedmioty. Metodą badania fenomenologicznego jest swoista intuicja (Wesensschau - oglądanie istoty), jakiej przykładem jest np. poznanie, że dwie ^{nierównoległe} ~~proste~~ przecinają się w jednym punkcie, dostarczająca wiedzy ogólnej i ~~empirycznej~~ ^{na przykładzie} oczywistej. To co w takim akcie intuicyjnym ujmuje się jako bezpośrednio dane i konieczne nazywa się ^{Husserl} fenomenem (stąd nazwa

Jan z Głogowa (ok.1430-1507), profesor krakowski, wybitny ~~świekszyx~~
~~zxfxmatamatyxkxixprzxr~~ uczonek owych czasów. pozostawił po sobie trak-
 taty z zakresu logiki, gramatyki, retoryki, psychologii, fizyki i astrono-
 mii. Należy jeszcze do kręgu filozofii scholastycznej, jest zależny od Al-
 berta Wielkiego i ^(zob.) Tomasza z Akwinu (zob.), lecz zarazem uwzględnia nowe pra-
 dy humanistyczne.

438

Jaspers, Karl (1883* ur.1883), ~~psychiatra i filozof~~ ^{(psychiatrii a potem filozofii na} ~~cia~~ w Heidelbergu, * obecnie w Bazylei, ~~zakładnik~~ jeden z twórców egzystencjalizmu, kierunku filozoficznego, który zakłada sobie jako cel wyjaśnienie sensu ludzkiego istnienia przez analizę szczególnie trudnych sytuacji życiowych (tzw. sytuacji granicznych). Główne dzieła: Psychologie der Weltanschauungen (Psychologia poglądów na świat, 1919, 3 wyd.1925), Die geistige Situation der Zeit (Sytuacja duchowa współczesności, 1931, 5 wyd.1933), Existenzphilosophie (Filozofia egzystencjalna, 1938), Von der Wahrheit (O prawdzie, 1947).

Jaroński, Feliks (1777-1827), filozof i teolog, ^{(filozofii i prawa na} ~~profesor Uniwersytetu~~ ~~Kra-~~ ~~kowskiego,~~ potem profesor teologii w Kielcach, zwolennik filozofii Kanta (zob) napisał: Jakiej filozofii Polacy potrzebują (1810) oraz O filozofii (1812).

140

Kant, Emanuel (1724-1804), życie całe spędził w Królewcu, gdzie był profesorem uniwersytetu, ~~Wykładał~~ wykładał nie tylko filozofię, lecz także nauki przyrodnicze wraz z astronomią, z jego pomysłu zrodziła się hipoteza powstania układu słonecznego, nazwana hipotezą Kanta-Laplace'a. Jego rozwój filozoficzny dzieli się na dwa wyraźne okresy, rozróżniane jako przedkrytyczny i krytyczny, ~~zwanym~~ na który przypada jego epokowa w rozwoju nowożytnej filozofii krytyka (czyli analiza) poznania. Rezultatem jej jest rozróżnienie w treści poznania składników dwojakiego rodzaju. Kant nadał im nazwy formy i materii poznania. Do formy poznania należy wszystko, co zawiera się w treści każdego przedstawienia lub sadu, czyli - jak Kant mówi - jest w poznaniu powszechne i konieczne; do materii należą zmienne składniki treści. W myśl tego przeciwstawienia Kant zalicza do formy poznania cechy czasowe i przestrzenne, zawarte w wyobrażeniach wszelkich przedmiotów zmysłowych ("formy zmysłowości") oraz najogólniejsze pojęcia ("kategorie rozsądku"), np. istnienie i nieistnienie, konieczność lub możliwość, przyczyna lub skutek, nazwane formami sądenia, w sądach bowiem stwierdza się, że coś istnieje, jest przyczyną itp. Materię poznania są wrażenia zmysłowe. Forma poznania jest składnikiem racjonalnym (pojęciowym) poznania, materia jest jego składnikiem empirycznym. Oba składniki poznania kształtują świat empiryczny, który jest sposobem przejawiania się umysłowi ("zjawiskiem") niepoznawalnego w swej istocie świata "rzeczy samych w sobie". Teoria ta ma dać odpowiedź na pytanie, jak ~~to jest~~ jest możliwe, (w co Kant wierzył), że nauki takie jak matematyka i mechanika teoretyczna.

dają niewątpliwą wiedzę o świecie fizycznym, ^(jak się powszechnie ~~szadzi~~ ^{myśla}) rządzone ^{przez} prawami różnymi od praw ~~ładzki~~ umysłu. Odpowiedź brzmi, że świat fizyczny podlega prawom umysłu ponieważ jest przez umysł wytworzony w procesie poznania. Odpowiedź tę Kant nazwał przewrotem kopernikańskim w nauce, gdyż odwraca ona stosunek między poznaniem i jego przedmiotem, nie poznanie zależy od przedmiotu, lecz przedmiot od poznania. Stanowisko Kanta nosi nazwę krytycyzmu od tytułów trzech jego głównych dzieł: Krytyki czystego rozumu (Kritik der reinen Vernunft 1781, przekład polski P.Chmielowskiego, 1904, nowy przekład R.Ingardena, ¹⁹³⁵ ~~w 1935~~), Krytyki praktycznego rozumu (Kritik der praktischen Vernunft, 1788), przekłady polskie B. ~~Rehder~~ Bornsteina 1911, oraz F.Kierskiego, 1911), zawierającej zastosowanie zasad krytycyzmu do zagadnień etyki, Krytyki władzy sądenia (Kritik der Urteilskraft, zawierającej rozważania estetyczne, 1791). Zasady swej Krytyki czystego rozumu opracował Kant nadto w sposób prostszy i bardziej zwięzły w książce Prolegomena zu einer jeden Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können (1783, przekład polski B.Bornsteina, 2 wyd.1927 p.t. Prolegomena do wszelkiej przyszłej metafizyki). W pracy zaś Uzasadnienie metafizyki moralności (Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, przekł.polski M.Wartenberga, 2 wyd.1953), ~~stał~~ stanowiącej jak gdyby wstęp do Krytyki praktycznego rozumu ~~sta~~ dał całkowicie nowe ujęcie ~~za~~ etyki.

Filozofia
Teoria Kanta łączy racjonalizm z empiryzmem, stanowiąc zakończenie rozpoczętego w XVII w. okresu historii filozofii, w którym dwa te kierunki roz-

wijały się równolegle. Do ~~niego~~ nawiązywała idealistyczna filozofia niemiecka Fichtego (zob.) Schellinga (zob.) i Hegla (zob.), ^{drugiej} ~~gdzie~~ się ona przeżyła ~~w po-~~ łowie XIX w. rozwinęła się ^{w Niemczech} pod hasłem powrotu do Kanta filozofia nowokrytyczna (neokantyzm), ~~dotychczas~~ ~~rozwinęła~~ ~~się~~ ~~pod~~ ~~hasłem~~ ~~powrotu~~ ~~do~~ ~~Kanta~~ ~~filozofia~~ ~~nowokrytyczna~~ ~~(neokantyzm)~~, skupiająca się głównie w dwóch ośrodkach jako szkoła ~~badańska~~ ~~w~~ ~~Heidelbergu~~ ~~(zob.~~ ~~Windelband)~~ i szkoła marburska (zob. Natorp). ~~Redakcją~~ ~~Centralne~~ ~~niemieckie~~ ~~towarzystwo~~ ~~filozoficzne~~ ~~przyjęło~~ ~~nazwę~~ ~~Kantgesellschaft~~, ^{jego organ} ~~z~~ ~~Kantstudien~~ ^{przez} ^{wiele} ^{lat} ^{niemieckim} ~~był~~ ~~najważniejszym~~ ~~pismem~~ ~~filozoficznym~~.

143

Kierkegaard, Sören (1813-1855), duński filozof i teolog, życie spędził w Kopenhadze oddając się pracy pisarskiej. Z domu rodzinnego wyniósł ponurą, pełną lęku religijność, która wywarła decydujący wpływ na jego pogląd na świat. Centralnym zagadnieniem jego filozofii był człowiek i jego życie religijno-moralne, ~~Rikksretia~~ nazwał ją filozofią egzystencjalną, gdyż stawiała sobie za cel wniknięcie w konkretne, wielopostaciowe istnienie człowieka. Widział w nim przeciwieństwo ^{myslowy} doczesności ~~i wieczności~~, wypełnionej ^{z prec} ciągłą zmiennością, i wieczności, która tę doczesność pochłania, której człowiek się lęka, ale do której nieuchronnie dąży. Łączy obie te strony ludzkiego istnienia religia, w której wieczny byt boski się objawia i która wywołuje w człowieku "lęk i drżenie", gdyż ukazuje mu jego bezsilność. Subtelne i szczegółowe analizy Kierkegaarda, pełne poczucia tragizmu, a jednocześnie ^{zabrawione} pełne sarkazmu i ironii, wypowiedane z dużym talentem literackim, dopiero w XX wieku uzyskały wielki wpływ i rozgłos. Nawiązała do nich najpierw teologia protestancka, ~~wskazania~~ w odłamie pod nazwą "teologii dialektycznej" lub "teologii kryzysu", której głównym przedstawicielem jest ~~szwajcarski~~ Karol Barth, profesor Uniwersytetu w Bazylei, a następnie filozofia egzystencjalna Jaspersa (zob.), Heideggera (zob.) i innych. Dzieła K. wyszły w przekładzie niemieckim w 12 tomach (1922-1925), wśród nich dzienniki, prowadzone ^{od r} ~~w latach~~ 1833, do końca życia.

Klemens z Aleksandrii ~~Titus Flavius Alexandrinus (Klemens z Aleksandrii,~~

ok. 150-215

Klemens z Aleksandrii (Clemens Titus Flavius Alexandrinus) ~~zob. Origenes.~~

nauczyciel chrześcijańskiej szkoły katechetycznej w Aleksandrii, wykształcony filozoficznie i wierzący, że nauka chrześcijańska jest zgodna z filozofią, a w szczególności z Platonem, stał się twórcą programu ukształtowania doktryny chrześcijańskiej na podstawie filozoficznej. Uczeń Klemensa i jego następcą w szkole aleksandryjskiej Origenes (185-254), niezwykle uzdolniony, zrealizował ten program i dał pierwszy system filozofii chrześcijańskiej, przedstawiający [†]całokształt ~~wpływu~~ nauk ewangelicznych ujęty w szatę pojęć filozoficznych. Jednakże system ten nie został uznany przez Kościół w tej postaci, jaką otrzymał od Origenesa, stanowił ^{szczęście jedynie} on podstawę, na której budowali dalej myśliciele nazwani "Ojcami Kościoła", wśród nich zaś przed innymi Grzegorz ~~z Nyssy~~, biskup Nyssy (325-394).

145

Koźłataj, Hugo (1750-1812), jeden z najwybitniejszych umysłów polskiego Oświecenia, w dziedzinie filozofii, pozostawił dzieło Porządek fizyczno-moralny czyli Nauka o należytościach i powinnościach człowieka, wydobytych z praw wiecznych, nieodmiennych i koniecznych Przyrodzenia (1810); ma oho ~~za przedmiot~~ wywód i uzasadnienie norm życia społecznego, ~~z~~ ^w oparciu ~~u~~ ^o o prawa natury, z ominięciem założeń metafizycznych. Materiały do historii umysłowości są zawarte w piśmie "Stan Oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III" (wydane z rękopisu 1841, nowe wyd. 1907). Hugo Koźłataj, Wybór pism naukowych, opr. K. Ópałek 1953. O Koźł. m.i. Jan Sniadecki, Żywot literacki Hugona Koźłataja, 1813. M. ~~Janik~~ Janik, Hugo Koźłataj, 1913.

Kozłowski, Władysław ~~XXXXXX~~ Mieczysław (1858-1935), z wykształcenia przyrodnik, interesował się także zagadnieniami historycznymi i społecznymi, ^{brał udział w życiu politycznym,} wy-
kładał filozofię w Brukseli i w Genewie, w Warszawie na kursach naukowych (późniejszej Wolnej Wszechnicy) i wreszcie w Uniwersytecie Poznańskim. Pisał
W poglądach swoich łączył stanowisko pozytywistyczne z neokantyzmem, zarazem jednak nadawał im zabarwienie praktyczne, zbliżając się do pragmatyzmu Jamesa
kx (zob.), którego książkę tłumaczył. Pisał bardzo wiele w różnych dziedzinach
głównymi jego pracami filozoficznymi są: Klasyfikacja umiejętności na podsta-
wach filozoficznych (1895), Wykłady o filozofii współczesnej (1905), Zasady przyrodoznawstwa w świetle teorii poznania (1903), Przyrodoznawstwo i filo-
zofia (1909).

Kremer, Józef (1806-1875), ukończył studia prawnicze w Uniwersytecie krakowskim, potem studiował ^{filozofie} w Berlinie, ~~gdzie~~ słuchał Hegla (zob.) i w Paryżu, od r. 1847 był profesorem filozofii w Krakowie. Głównym jego dziełem filozoficznym był dwutomowy "Wykład systematyczny filozofii" ^(1849/52) pisany w duchu Hegla, lecz z odcieniem katolickim i z uwzględnieniem nauk empirycznych. Poglądy estetyczne są rozwinięte w obszernych ~~pracach~~ "Listy z Krakowa" (1843/55) oraz "Podróż do Włoch" (1856/63). "Dzieła wszystkie" zostały wydane przez H. Struvego w 12 tomach (1877/81) w tomie XII tegoż autora ^{szczegółowa} ~~monografia~~ monografia p.t. ^{prace} ~~Życie i~~ ~~prace~~ Józefa Kremera.

[Handwritten signature]

150

Brehier, Émile (1876-1952), profesor Sorbony, wybitny współczesny historyk filozofii, zasłużył się zwłaszcza badaniami w zakresie filozofii późnej starożytności ^(stoicyzm, neoplatonizm) oraz pomnikową, siedmiotomową powszechną historią filozofii.

Lande, Jerzy (1886-1954), ^{teorii i filozofii prawa w Uniwersytecie Stefana} ~~profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego~~ ^{przewodniczący} ~~przewodniczący~~ ^{przewodniczący} prawa Batorego w Wilnie a następnie w Uniwersytecie Jagiellońskim, zajmował się zagadnieniami uczeń Leona Tetrażyckiego (zob.) i kontynuator jego psychologizycznej teorii prawa, zajmował się również zagadnieniami etyki. Prace ^{swe ogłaszał w formie artykułów jako artykuły w} ~~ogłaszał w formie artykułów jako artykuły w~~ ^{czasopiśmie naukowym} ~~czasopiśmie naukowym~~ ^{Bełac} ~~Bełac~~ wybitnym nauczycielem akademickim wykształcił duży zastęp pracowników naukowych w swojej dziedzinie.

Montaigne, ~~Michał~~ Michel de (1533-1592), ~~znany~~ ^{znany} ~~pisarz~~ ^{pisarz} ~~humanista~~ ^{humanista} francuski, znakomity pisarz, twórca eseju filozoficznego; interesował się człowiekiem i sztuką życia, ^{w którym szukał przyjemności,} ~~opierał się na~~ obserwacji i rozsądku, sceptycznie odnosił się do tradycji ⁱ ~~dogmatów~~ filozoficznych. Pisma swe objął zbiorowym tytułem Essais (Szkice, 3 księgi), przekład polski p.t. Pisma, 4 tomy, tł. Boy-Żeleński, 1917.

157

Lalo, Charles (1877-1953), profesor estetyki i nauki o sztuce w Sorbonie, wybitny estetyk współczesny o nastawieniu pozytywistycznym, uprawiał swe badania w ścisłym oparciu o psychologię i socjologię. Wśród wielu jego dzieł i artykułów należy wymienić: *Elements d'une esthétique musicale scientifique* (Elementy naukowej estetyki muzycznej, 1908), *Esthétique expérimentale contemporaine* (Współczesna estetyka eksperymentalna, 1908), *L'expression de la vie dans l'art* (Wyraz życia w sztuce, 1933), ~~Les grands principes de l'esthétique~~ L'Esthétique du rire (Estetyka śmiechu, 1949).

Lavelle, Louis (1883-1951), profesor Sorbony i Collège de France, jeden z najwybitniejszych współczesnych filozofów francuskich ~~z~~ kierunku spirytualistycznego, zbliżony do chercyjańskiego egzystencjalizmu. Napisał m.i. *La dialectique du monde sensible* (Dialektyka świata zmysłowego, 1921), *La connaissance de soi* (Znajomość siebie samego, 1933), *Le mal et la souffrance* (Zło i cierpienie, 1940), *Du temps et de l'éternité* (Czas i wieczność, 1945).

~~Herding: Psychologia ogólna (1890), Zasady etyki (1901), Etyka~~

132

La Mettrie, Julien Offray de (1709-1751), lekarz z wykształcenia i pisarz filozoficzny, ~~ostatnie~~ ^{konuściwszy Paryż} lata życia spędził w Berlinie, dokąd udał się na zaproszenie Fryderyka Wielkiego, który mianował go członkiem Akademii Pruskiej. Głosił mechanistyczny materializm, traktujący istoty żywe jak maszyny, stąd tytuł głośnego jego dzieła L'homme-machine (¹⁷⁴⁸człowiek-maszyna, przekład polski S. Rudniańskiego, ^{nowe wyd. 1951}1925). Filozofię praktyczną wyłożył w dziele L'art de jouir ou l'école de la volupté (Sztuka użycia czyli szkoła rozkoszy, 1751). Wydanie zbiorowe Oeuvres philosophiques (Dzieła filozoficzne, ^{2 tomy}1751).

~~Formica - Philosophische Werke~~

153

Lao-Tsy (tzn. "Stary Mistrz", właściwe nazwisko Li Po-Yang), pochodził z Chin południowych, żył w wieku VI - ~~według innych danych w IV~~ - p.n.e., miał być o jedno pokolenie starszy od Konfucjusza (zob.). Twórca taoizmu, głównego obok konfucjanizmu kierunku chińskiej filozofii. Zasady swej nauki spisał w księdze Tao-te-king (king - zaszczytny tytuł księgi kanonicznej, te - mniej więcej tyle co prawo lub zasada), Tao - dosłownie droga - oznacza nienazwany boski prapoczątek ~~ixxxx~~ wszechświata, który wszystkim rządzi, a sam już od niczego nie zależy. Uczniem jego był Czuang-Tsy, pochodzący również z Południa, który rozwinął naukę Laotsego w poetyckim zbiorze "Prawdziwa księga południowego kwiatu" - zbiór ten ^{późniejszym} został dekretem cesarskim (z VIII w. ~~xxxx~~) uznany również za księgę kanoniczną Taoizmu "Nan-hua-czen-king" (Prawdziwa księga kanoniczna mędrca z Nan-hua), przekład polski p.t. Czuang-Tsy, tł. W. Jabłoński, J. Chmielewski i O. Wojtasiewicz, ze wstępem i objaśnieniami, 1953). Trzecią księgą kanoniczną taoizmu jest dzieło ^{Lieh-Tsy} przypisywane nieznanemu bliżej myślicielowi ~~xxxxxxx~~ ^{tego nazwiska, a} pochodzące z III w. p.n.e. ~~ixxxxixxxxx~~. W dalszych ^{wiekach} ~~xxxxxxx~~ taoizm ~~xxxxxxx~~ przechodzi zmienne koleje, przychylając się bądź do mistycyzmu, bądź do materializmu. Usuwany w cień przez panujący konfucjanizm, w pewnym okresie (w. XII) ~~xxxxxxx~~ jest prześladowany, jako nauka ~~xxxxxxx~~ oficjalnie potępiona; jeszcze później (w. XVI) występuje próba połączenia taoizmu z ^{neo} konfucjanizmem w ~~xxxxx~~ systemie, którego twórcą jest Wang Yang Ming (1473-1529).

Leibniz, Gottfried Wilhelm (1646-1716), urodzony w Lipsku jako syn uczonego prawnika, sam też prawnik, dyplomata, dostojnik dworski, ale przy tym wielostronny uczonec i największy filozof swego czasu. W swoim systemie filozoficznym połączył i pogodził różnorodne teorie poprzedników i współczesnych, był trzecim wielkim po ~~Kartezjuszu~~ "Descartes'ie i Spinozie (zob.) przedstawicielem nowożytnego racjonalizmu. Wyobrażał sobie ~~świat~~ świat jako wielość niezależnych od siebie substancji (monad, stąd "monadologia") rozwijających się harmonijnie według "harmonii wstecz ustanowionej". ~~Szczególnie~~ Niezwykle ważne jest stanowisko Leibniza w dziejach logiki, jest ona mianowicie inicjatorem nowoczesnej logiki matematycznej. W matematyce odkrył (jednocześnie z Newtonem) rachunek różniczkowy i całkowy. Poglądy filozoficzne ~~z~~ przedstawił w wielkiej liczbie rozpraw, artykułów i listów, w znacznej części niewydanych za życia. ^{Pisał po łacinie i po francusku.} Z większych dzieł najważniejsze: Discours de metaphysique (Rozprawa o metafizyce, 1686), Essai de Theodicee (Zarys teodycei, o dobroci Boga, wolności człowieka i źródle zła, 1696 - pismo polemiczne, wywołane przez słownik Bayle'a - zob.) Nouveaux essais sur entendement humain (Nowe rozważania dotyczące rozumu ludzkiego, 1704, przekład polski I. Dąbrowskiej, 2 tomy, 1955 - krytyka dzieła Locke'a), Monadologie, 1714. Wydanie zbiorowe p.t. Philosophische Schriften, 7 tomów wyd. (niezupełne) wyd. C.J. Gerhardt, 1875/90. Opr. polskie: Wł. Daisenberga, Filozofia Leibniza, 1875. H. Elzenberga, Podstawy metafizyki Leibniza, 1917.

(1632-1704)

155

Locke, John, prekursor angielskiego Oświecenia, z wykształcenia lekarz, pisarz filozoficzny, działał jako ^{liberalny} polityk i pedagog. W filozofii zapoczątkował nowożytną teorię poznania w swoim głównym dziele Essay Concerning Human Understanding (¹⁶⁹⁰przekład polski p.t. Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego, 2 tomy, tł. B. Gawecki, 1955), w którym rozwinął nowy program badań filozoficznych, mają one wskazać zakres i pewność poznania ludzkiego drogą psychologicznej analizy wiedzy. Analiza ta stanowi zarazem zaczątek nowożytnej psychologii. Rozważania Locke'a zmierzały przy tym w dwóch kierunkach, były genetyczne, tzn. szukały źródeł wiedzy i analityczne, tzn. szukały jej najprostszycy elementów. Cała wiedza według L. pochodzi z dwóch źródeł: sensacji tj. ~~poznania~~ ^{doświadczenia} zmysłowego oraz refleksji tj. doświadczenia własnych przeżyć; nie ma wiedzy wrodzonej, jakiej istnienie przyjmowali zwolennicy Platona (zob.) i Descartes (zob.). W obrębie wiedzy zmysłowej rozróżnił, idąc za fizyką nowożytną, dwojakiego rodzaju przedstawienia, jedne odpowiadają rzeczom, są to przedstawienia cech geometrycznych i mechanicznych czyli "pierwszorzędnych", drugie powstają jedynie w ~~naszym~~ umyśle pod wpływem działania nań cech pierwszorzędnych, jak barwy, ciepło, smaki, ~~które~~ wienie; te cechy ciał nazwał Locke drugorzędnymi. Ten pogląd, ~~znany~~ ^(zob.) głoszony już przez Demokryta, a wznowiony przez (Galileusza (zob.)), ~~podjął~~ ^{po} Locke'a znalazł szerokie rozpowszechnienie. Kierunek rozważań filozoficznych, wskazany przez Locke'a ^{nie} znalazł licznych

156

Libelt, Karol (1807-1875), urodzony w Poznaniu, studia uniwersyteckie odbywał w Berlinie i w Paryżu, po czym działał przeważnie w Wielkopolsce jako pisarz filozoficzny, pedagog, działacz s

jął metodę dialektyczną, kładł nacisk na intuicję jako najwyższy szczebel rozwoju umysłowego, dający twórczą syntezę wiedzy, w rozwoju dziejowym ludzkości po erze rozumu nastąpi era "umu", owej intuicji, zarazem władzy czynnej, praktycznej, będzie to era posłannictwa narodu polskiego. Główne dzieło filozoficzne Filozofia i Krytyka (1847/50) składa się z 6 ^{tomów} ~~części~~, z których pierwszy stanowi część krytyczną, poświęconą rozbiorowi ~~rozważa~~ "Samowładztwa rozumu i objawów filozofii słowiańskiej", druga i trzecia ~~zawierają~~ "System umnictwa czyli filozofii umysłowej", tomy dalsze "estetykę czyli umnictwo piękna". Zbiór p.t. "Pisma pomniejsze" w sześciu tomach, (1949/51) zawiera m.i. piękne rozprawy "O miłości Ojczyzny" i "O odwadze cywilnej". Opr. M. Ry-markiewiczówna, Filozofia Libelta, 1933.

(Locke d.c.)

następców. Najważniejsi z nich w Anglii to Berkeley (zob.) i Hume (zob.), we Francji Condillac (zob.). W Polsce dopiero pod koniec XVIII wieku profesor krakowskiego Uniwersytetu A. Cyankiewicz ogłosił wolny przekład p.t. "Logika czyli myśli z Locke'a o rozumie ludzkim wyjęte" (1784). Dzieła Locke'a były wielokrotnie wydawane w całości, w ciągu XVIII i XIX w.

157
Łosskij, Mikołaj (ur.1870), ^{b.} profesor Uniwersytetu w Petersburgu, od r. 1922 na emigracji w Pradze Czeskiej, następnie w Bratysławie, wreszcie w Nowym Jorku, jest przedstawicielem rosyjskiej filozofii religijnej, zarazem ^{zasi} jednak zajmuje się zagadnieniami teorii poznania, psychologii i logiki.

Lotze, Rudolf Hermann (1817-1881), ^(1 lekarz i filozof z wykształcenia,) profesor filozofii w Getyndze i w Berlinie, ^{umysł samodzielny o rozległych horyzontach} łączył w swoich poglądach stanowisko ~~empirystyczne~~ przyrodnicze z idealistyczną metafizyką, jako jeden z przedstawicieli tzw. metafizyki empirycznej. Jego pomysły w dziedzinie psychologii, a także teorii wartości i estetyki okazały się wartościowe i płodne. Główne dzieła "Mikrokosmos" (1856/64), Logik (1874), ~~xxx~~ i inne doczekały się wielu wydań. W przekładzie polskim: Zarys metafizyki, tł.A.Stögbauer, 1910. Pod jego wpływem pozostawał W. Lutosławski (zob.)

096.
198.

Lucretius Carus, Titus (Lukrecjusz⁽⁹⁶⁻⁵⁵⁾), filozof i znakomity poeta rzymski, autor filozoficznego poematu De rerum natura (przekład polski p.t.O rzeczywistości, tł. A.Krokiewicz, 1924), w którym przedstawił szczegółowo system atomistyczny Demokryta i Epikura^x (zob.)

Mc Dougall, William (1871-1938), urodzony w Anglii, psycholog i filozof, przez szereg lat profesor uniwersytetów amerykańskich, jest twórcą kierunku w psychologii, zwanego hormizmem (psychologia pędu), według którego podstawowym elementem życia psychicznego są popędy kierowane instynktami, czynności poznawcze są wtórne i od nich zależne, całe życie psychiczne jest nastawione prospektywnie ku zaspokojeniu celów. Kładł nacisk na psychologię społeczną i zależność ~~psychologii~~^{psychiki} jednostek od grupy społecznej. Główne dzieła: Introduction to Social Psychology (Wstęp do psychologii społecznej, 1908 - 25 wydań do r.1943), The Group Mind (Myśl grupowa, 1920), The American Nation - Its Problems and Its Psychology (Naród amerykański, jego zagadnienia i psychologia, 1925), Modern Materialism and Emergent Evolution (Materializm współczesny i ewolucja twórcza, 1929), The Energies of Men (Ludzkie siły, 1932).

158

Łukasiewicz, Jan (1878-1956), profesor Uniwersytetu Warszawskiego, ostatnie lata życia spędził w Dublinie jako członek Akademii Irlandzkiej. Był uczniem Twardowskiego (zob.) i czołową postacią polskiej szkoły logicznej. Jego przełomowe prace dotyczyły teorii logicznych związków międzyzdaniowych i historii logiki. Jest twórcą ~~xxx~~ systemu logiki wielowartościowej (niearystotelesowej), nadto szczegółowo opracował metody ~~budowania~~ aksjomatyzacji logiki. Jako pierwszy zastosował wyniki współczesnych ~~bx~~ badań logicznych do opracowań historycznych, ~~tę~~ metod^a, która stała się następnie wzorową na całym świecie, pozwoliła mu przedstawić w całkowicie nowym oświeceniu logikę ~~A~~rystotelesa i logikę stoicką. Wyniki swych badań przedstawił w dużej liczbie drobnych ^{specjalnych} prac^y w czasopi-
smach naukowych, z większych dzieł należy wymienić: O zasadzie sprzeczności u Arystotelesa (1910), Elementy logiki matematycznej (skrypt autoryzowany, 1929), Aristotle's Syllogistic (1951).

161

Maine de Biran, Marie Francois Pierre Gonthier (1766-1824), z zawodu ~~wzjaskk~~
żołnierz i polityk, filozofią zajmował się prywatnie ~~ixpizxwxwuxkxwxixxwixkx~~
~~egkxixk~~, stał się ^{autorem} jednak założycielem prądu dociekań metafizycznych, opartych
na ~~obserwacji samego siebie~~ i prowadzących do poznania osobowości psychicz-
nej. ~~W końcu do religijnego mistycyzmu.~~ Rozważania jego ~~wyższx~~ miały źródło w poglądach Condillaca (zob.) i jego
francuskich kontynuatorów, poszły jednak torem samodzielnym. Prace swoje rozsy-
łał akademiom różnych krajów, które je ~~wyróżniały i nagradzały~~ ^{wyróżniały i nagradzały}, lecz drukiem
ich nie ogłaszał i wyszły przeważnie dopiero po jego śmierci w wydaniach zbio-
rowych. Najważniejsze z nich: Memoire sur l'habitude (Rozprawa o ^{nawyku} ~~przyzwyczajeniu~~, 1802)
La décomposition de la faculté de penser (Analiza zdolności myślenia, 1803),
L'aperception immédiate interne (Bezpośrednie spostrzeganie wewnętrzne, 1807),
Rapport du physique et de morale de l'homme (Stosunek ciała i ducha ludzkiego
1811), Science et psychologie (Nauki ścisłe i psychologia, wyd. 1887), Journal
intime (Dziennik filozoficzny 1792-1817, wyd. 1927). Do niego nawiązywało na-
stępnie wielu kolejnych wybitnych francuskich filozofów aż do Bergsona (zob.)
włącznie.

A 01

163
Marcus Aurelius Antoninus (Marek Aureli, 121-180), cesarz rzymski i filozof stoicki, kontynuujący linię Seneki i Epikteta (zob.); w swoich rozważaniach filozoficznych (Rozmyślenia, przekład polski m.Reitera, 1913, 2 wyd.1939). kreśli obraz człowieka i zasad moralnych, łączących wszystkich w jedną ogólną ludzką społeczność. Opr. H.Elzenberg, Marek Aureliusz, z historii i psychologii etyki, 1922.

Martianus Capella

Marcel, Gabriel (ur.1882), profesor Sorbony w Paryżu, ^{myśliciel i poeta} czołowy reprezentant katolickiego egzystencjalizmu we Francji, zbliżony do Jaspersa (zob.), rozważa istnienie ludzkie, uważając je samo przez się za bezsensowne i widzi wyjście poza nie w związku religijnym z ~~bytującym~~ Bogiem. ~~Prace~~ Napisał m.i.: Journal metaphysique 1914-1923 (1927), Etre et avoir (Byt i posiadanie, 1935), Homo viator (Człowiek wędrowiec, 1945).

Masaryk, Thomas Garrigue (1850-1937), czeski mąż stanu i filozof, Prezydent Państwa i profesor Uniwersytetu w Pradze, ^{zaczł pozytywizm z} ~~razem wyznawał~~ teoretycznym socjalizm^{em} o zabarwieniu narodowym i religijnym. Napisał m.i.: David Hume's Prinzipien der Moral (Hume'a zasady etyki, 1883), Versuch einer konkreten Logik (Zarys konkretnej logiki, 1886), Die philosophischen und soziologischen

x / 6

Toruń, dnia 26 kwietnia 1956 r.

Szanowny i Drogi Panie Kolego!

Zaszło pewne nieporozumienie. Korzystając z tego, że Pan Prof. Włodarski wybiera się do Warszawy, prosiłem Go, by wstąpił również do P. Akademii Nauk i popchnął różne sprawy Towarzystwa. Dowiaduję się teraz, że Ez. Pan Kolega uważał za zbyteczne, by Prof. Włodarski poruszał te sprawy. Wydaje mi się, że będzie najlepiej, jeżeli wyjąłby te sprawy na posiedzeniu Zarządu. To też uprzejmie proszę o łaskawe zarządzenie zwolnienia posiedzenia Zarządu, zwłaszcza że dawno nie mieliśmy posiedzenia, a zbierają się różne sprawy, między innymi i ja pragnąłbym złożyć do protokołu ostatnie pismo Pani Mgr Swinarskiej.

Ustaliliśmy poniedziałek, jako dzień naszych posiedzeń.

Zaszedłem jednak do Prof. Prüffera, by dowiedzieć się, czy będzie mógł przyjąć na posiedzenie. Okazuje się, że ma egzamin kandydacki. Wobec tego proponuje dzień 1 maja (wtorek), kiedy wszyscy są wolni. Wydaje mi się, że moglibyśmy zebrać się po południu. Proponuję więc godz. 17. O ile Sz. Pan Profesor uważałby za niewskazane urządzenie zebrania w Uniwersytecie, (choć w gabinecie Prof. Włodarskiego chyba można porozmawiać), służę moim mieszkaniem, ewentualnie można

164

Marks, Karol (Marx, 1818-1883), jako filozof jest (wspólnie z Engelsem) twórcą systemu materializmu dialektycznego i historycznego, obejmującego całość zagadnień filozoficznych. Podstawowe założenia tego systemu są następujące: Jedynym rzeczysytym światem jest świat materialny ^{Wszystko w nim jest współzależne i wzajemnie uwarunkowane;} zmysłowo spostrzegalny; świat duchowy ~~jest~~ ^{rozwijająca się} materii jest względem niego pochodny, jest ^{rozwijająca się} najwyższym wytwórcą materii. ~~Materia~~ ^{rozwijająca się} Materia jest w ciągłym ruchu i przyjmuje różne postacie. Rozwój polega na walce przeciwieństw tkwiących w materii, przemiany jakościowe osiągnąwszy pewien stopień dają przeskok, zmianę jakości. Tak ze świata mechanistycznego, nieorganicznego wyłania się ^{organiczne} życie, a z niego na pewnym stopniu organizacji życie psychiczne. Każda z tych postaci materii podlega właściwej sobie prawidłowości. Człowiek i społeczeństwo są wytworami warunków materialnych życia. One, w szczególności stosunki produkcji, tworzą bazę, na której rozwijają się formy ^{społecznego} życia i świadomości społecznej. Świat jest poznawalny w doświadczeniu, a sprawdzianem poznania jest praktyka, tzn. działanie skuteczne, oparte na poznaniu i przetwarzające przedmioty poznania. zgodnie z założonymi celami. Nie ma jednak wiedzy absolutnej i bezwzględnej, każda jest wytworem określonych warunków społecznych, a że społeczeństwo rozwija się w przeciwieństwach klasowych, przeto i wiedza jest klasowo uwarunkowana. Tak samo i zasady moralności. ~~Marksa~~ ^{Marksa} Najważniejsze dzieło: Kapitał, 3 tomy (1867/94), pisma filozoficzne były redagowane wspólnie z Engelsem (zob.)

165

Melanchton, Filip (Schwarzerd, 1497-1560), teolog, ^{humanistyczny} filozof, pedagog, ~~główny~~ ~~współprawnik~~ profesor uniwersytetu w Wittenberdze, twórca protestanckiej neoscholastyki, ~~opracował~~ ~~logikę~~ ~~fizykę~~ ~~(był przeciwnikiem~~ ~~teorii Kopernika)~~, ~~psychologię~~ ~~(której nazwę utworzył)~~ i ~~etykę~~. ^{skutecznie} Działał ^{skutecznie} jako organizator studiów uniwersyteckich a także gimnazjum humanistycznego, zasługując na zaszczytny przydomek "Praeceptor Germaniae". ~~(Nauczyciel)~~

Mercier, Désiré (1851-1926), filozof katolicki, ^{prymas} ~~arcybiskup~~ belgijski i kardynał, jeden z najwybitniejszych przedstawicieli ~~neotomizmu~~ odnowionej pod koniec XIX w. filozofii tomistycznej (neotomizmu), organizator głównego ośrodka tego kierunku Institut Supérieur de Philosophie w Uniwersytecie lowańskim. Opracował podręczniki logiki, psychologii, metafizyki i kryteriologii (teorii poznania).

Meyerson, Emil (1859-1933), pochodził z Polski, przeważną część życia spędził jednak w Paryżu, przyrodnik, w swych rozważaniach filozoficznych zajmował się analizą postępowania naukowego. Występował przeciwko pozytywizmowi, kładł wagę na rolę twórczości umysłowej, uzupełniającej materiał empiryczny nauki. Główne dzieła: Identité et réalité (1908, 4 wyd. 1932), De l'explication dans les sciences (O wyjaśnianiu w naukach, ^{2 Tomy} 1921), Du cheminement de la pensée (O ~~wątrościach~~ ~~myśli~~ drogach myśli, ^{3 Tomy} 1931)

F. A. Raciborski, Podstawy teorii poznania w systemie logiki dedukcyjnej i indukcyjnej J. St. Milla, (2 tomy, 1886);
Mill, John Stuart (1806-1873), filozof, ekonomista i ~~liberalny~~ liberalny polityk, ~~książka~~ ^(zob.) ~~szedł~~ tokiem myśli wyznaczonym przez Locke'a i Hume'a, ojca swego Jamesa Milla i Benthama (zob). Stał na stanowisku, że jedynym źródłem wiedzy jest doświadczenie i z tego stanowiska przedstawił ~~szereg~~ system logiki ^w dziele A System of Logic Ratiocinative and Inductive (2 tomy, 1843, przekład polski - w skróceniu - tł. A. Dygasiński, 1879), podobnie w etyce wywodził, ~~na~~ opierając się na doświadczeniu psychologicznym, zasady "utilitarności" etyki praktycznej, ~~zgodnie~~ utożsamiającej dobro z powszechną szczęśliwością, ^{on} Utilitarianism (1863, przekł. polski p.t. Utilitaryzm, tł. F. Bogacki, 1873). Częściowo w zakres etyki, częściowo polityki wchodzi rozprawa Essay on Liberty (1859, przekł. polski p.t. O wolności, tł. J. Starkel, 1864). Inne ważne prace: Principles of Political Economy (Zasady ekonomii politycznej, 2 tomy, 1848 ~~ix~~, przekł. polski tł. R. P. i B. 1859), Dissertations and Discussions, Political, Philosophical and Historical (Dyssertacje i Dyskusje polityczne, filozoficzne i historyczne, 4 t. 1859), An Examination of Sir William Hamiltons Philosophy (Krytyka filozofii W.H. 1865 - ^{głównie} ~~głównie~~ dzieło filozoficzne), Auguste Comte and Positivism (1865) - jest to krytyka filozofii pozytywnej Comte'a, której zresztą Mill był bardzo bliski. Autobiography (1873, przekł. polski, tł. M. Szerer 1931). Opr. ^{F.} Kotarbiński, Utilitaryzm w etyce Milla i Spencera, 1915.

Michalski, Konstanty (1879-1947), ksiądz zakonu misjonarzy, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, znakomity historyk filozofii średniowiecznej, zasłużony także ^{źródłowymi} badaniami filozofii w Polsce w XV i XVI w. Zajmował się również zagadnieniami ^{historiozofii} ~~filozofii~~ (Zagadnienia współczesnej filozofii dziejów, 1931).

~~Michał z Wrocławia (ok. 1450-1533), student i profesor krakowskiego uniwersytetu, wybitny filozof scholastyczny, zwolennik tomizmu (zob. Tomasz z Akwinu~~

Montesquieu, Charles de Secondat, Baron de la Brede ^{et de Monteskiusz,} (1689-1755), francuski filozof prawa i historii, w swym głównym dziele De l'esprit des lois (1748, przekład polski p.t. O duchu praw, tł. Boy-Żeleński, 1927) wywodził zasady ustroju politycznego z warunków naturalnych i historycznych rozwoju społecznego, rozróżniając trojaki organy władzy państwowej, ustawodawcze, wykonawcze i sądowe. Lettres persanes (Listy perskie, 1721) są ostrą krytyką prawnych stosunków we Francji. Considerations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur decadence (Rozważania o przyczynach wielkości Rzymian i ich upadku, 1734) zawierają analizę dziejów Rzymu.

Moore, George Edward (ur.1873), z wykształcenia filolog klasyczny, profesor filozofii w Cambridge, dał początek tzw. angielskiej szkole analitycznej, uprawiającej szczegółowe, precyzyjne analizy pojęciowe, a powstrzymującej się od dalekich uogólnień, zarazem stał się odnowicielem kierunku realistycznego, w filozofii angielskiej, stając na stanowisko, że przedmiotem poznania są same rzeczy, nie zaś ich odbicia, obrazy, czy znaki, powstające w umyśle pod wpływem działających nań bodźców. Bardzo obszernie rozwinął swe poglądy etyczne w dziele Principia Ethica (1903, przekład polski p.t. Zasady etyki, tł. Cz. Znamierowski, 1929). Najważniejsze rozprawy w tomie Philosophical Studies (1922). Bliski filozofii Moore'a jest Bertrand Russell (zob. Do wybitnych jego zwolenników należy także C.D. Broad (ur.1887) także profesor filozofii w Cambridge, autor m.i. książek Scientific Thought (Myśl filozoficzna 1923) oraz Five Types of Ethical Theory (Pięć odmian teorii etycznych, 1930).

Morawski, Marian (1845-1901), jezuita, profesor teologii i filozofii w Uniwersytecie Jagiellońskim, jeden z najwybitniejszych w Polsce przedstawicieli filozofii neoscholastycznej, napisał m.i. Filozofia i jej zadania (1877), Celowość w naturze, studium przyrodniczo-filozoficzne (1887), Wieczory nad Lemnem ().

127

Nicolaus Cusanus (Mikołaj Chrypffs lub Krebs z miejscowości Cues nad Mozelą, 1401-1464), biskup i kardynał, teolog i filozof, prawnik, matematyk i przyrodnik, jedna z wielkich postaci ~~wzschodzącego renesansu~~ ^{na pograniczu średniowiecza i} neoplatonik (zob. Plotyn) i mistyk, a zarazem przeciwnik arystotelizmu w ~~maxxx~~ tłumaczeniu przyrody, usiłował określić granice wiedzy przez pojęcie "uczonej niewiedzy" ("docta ignorantia", a zarazem wyjść poza nie w pojmowaniu Boga jako "połączenia przeciwności" ("coincidentia oppositorum"). Człowiek jako "mikrokosmos" jest odbiciem ~~kosmosu~~ ^{Za} wszechświata (kosmosu). Narzędziem poznania przyrody uważa matematykę i przez to staje się prekursorem nowożytnego przyrodoznawstwa. Główne dzieło De docta ignorantia (w przekładzie niemieckim 1919).

Ortega y Gasset, José (ur. 1883), profesor w Madrycie do r. 1936, potem na emigracji w Argentynie, uważany za najwybitniejszego współcześnie myśliciela hiszpańskiego kręgu, uprawia filozofię ~~związanych z~~ ^z kultury ~~związanych z~~ ^z i osobowości, opartą na intensywnym odczuciu tegoczesnej sytuacji świata zachodniego. Główne dzieła, pisane po hiszpańsku są tłumaczone także na inne języki europejskie: El tema del nuestro tiempo (Zadanie naszych czasów, 1923), La rebelión de las masas (Powstanie mas, 1929), Estudios sobre el amor (Studia o miłości, 1933), El Espectador (~~Związek~~ Obserwator, 1934), Ideas y creencias (Myśli i dzieła, 1940).

132

Wilhelm Occham (ok.1290-1350), angielski franciszkanin, przedstawiciel nominalizmu, tj. stanowiska filozoficznego odmawiającego samodzielnego istnienia przedmiotom abstrakcyjnym, najwybitniejszy logik średniowiecza (Doctor invicibilis - niezwyciężony) i głosiciel zasady, zwanej Brzytwą Occhama "entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem" (bytów nie należy mnożyć ponad potrzebę, tzn. nie stawiać zbędnych hipotez. Zajmował postawę krytyczną w stosunku do ~~filozofii~~ filozofii scholastycznej i żądał rozdziału teologii od filozofii. Był jednym z prekursorów nowożytnej fizyki. Wśród licznych jego następców (okhamistów), działających głównie w Uniwersytecie paryskim, najznakomitsi byli Jan Buridan (ok. 1300-1362), od którego pochodzi przypowieść o ośle między owsem i sianem (ujęta ^{znanej} w bajce Fredry), mająca ilustrować zagadnienie wolnej woli, w fizyce ~~był~~ twórca zasady impetu, pierwotnej postaci prawa bezwładności, Albert Saksończyk (ok.1306-1390), pierwszy rektor Uniwersytetu wiedeńskiego, autor cennych traktatów z logiki i fizyki, Mikołaj z Oresme (ok.1320-1382), jeden z najoświecieńszych umysłów średniowiecza, poprzednik Kopernika i Galileusza, w dziele ^{Tractatus de mutatione monetarum} "O ~~zmienności~~ ^{zmienności} pieniądza" położył pierwsze podstawy pod nowożytną ekonomię. Okhamizm dotarł do Polski w początkach XV w. za przyczynieniem się Mateusza z Krakowa (zm.1410), organizatora odnowionego przez Władysława Jagiełłę Uniwersytetu Krakowskiego i wybitnego uczonego, związanego stosunkami osobistymi z wielu okhamistami.

Nietzsche, Fryderyk (1844-1900), z wykształcenia filolog klasyczny i profesor filologii w Bazylei, zrzekł się tego stanowiska i ~~poswicił~~^{oddał się} całkowicie pisarskiej pracy filozoficznej, coraz bardziej nękany chorobą umysłową, której wreszcie całkowicie uległ na 11 lat przed śmiercią. Pisał wiele, przeważnie aforyzmami, ~~językiem~~ w nich zamykał śmiałe pomysły, których przedmiotem był przede wszystkim człowiek, wyjątkowo przyroda - jego myśl, ^{sztuka} ~~związki~~ społeczne, moralność. Wygłaszał poglądy skrajnie przeciwne panującej moralności. Przeciwstawiał dwie zasadnicze ludzkie postawy, ^{harmónijną, opanowaną} ~~apollinijską~~ i dionizyjską, nieokiełzaną, pełną niepohamowanego pędu życia i płodności. Wybierał ^{dostojnych,} ~~te~~ drugą i łączył ją z innym jeszcze przeciwstawieniem: dwóch natur, panów, silnych i władczych oraz niewolników, słabych i uległych. Opowiadał się za moralnością panów, głosząc ~~przewartościowanie~~^{przewartościowanie} wszystkich wartości, ~~destrukcyjną~~ i nową moralność, stojącą "poza dobrem i złem". Najważniejsze dzieła: Die Geburt der Tragödie (Narodziny tragedii, 1869), Menschliches, Allzumenschliches (Ludzkie, arcyłudzkie, 1878), Fröhliche Wissenschaft (Wiedza radosna, 1882), Also sprach Zarathustra (Tak rzekł Zaratustra, 1884), Jenseits von Gut und Böse (Poza dobrem i złem, 1886), Zur Genealogie der Moral (Genealogia moralności, 1887), przekłady polskie dzieł N. w 13-tomowym wydaniu zbiorowym, tł. W. Berent, K. Drzewiecki, L. Staff, S. Wyrzykowski, 1905, wyd. 3 1913. Z licznych opracowań: J. Vaihinger, Filozofia Nietzschego, tł. ~~ka~~ K. Twardowski, 1904,

przeciwstawiając dwa sposoby poznania, przez doświadczenie i rozumowanie, temu drugiemu ~~oddając~~ przyznał wyższość, w następstwie czego

dobną metodę rozumowania wykazywał znanymi pod nazwą "żółw" i "strzała" rozważaniami, że ruch jest niemożliwy, bo zawiera sprzeczność, a Gorgiasz z Leontinoi na Sycylii (ok.480-375) w podobny sposób wykrywał sprzeczność w pojęciu niezmiennego bytu. Nauka Parmenidesa znalazła dalsze rozwinięcie u Platona (zob.)

(Tadeusz Czeżowski)

- Czasopisma:
- a) Zeitschrift für Philosophische Forschung
 - b) Revue Philosophique de la France et de l'Étranger
 - c) Revue de Métaphysique et de Morale
- (dalszy ciąg, błędco).

Paris, Presses Universitaires de France, 1952

174
Pascal, Blaise (1623-1662), wyjątkowo uzdolniony¹ matematyk¹, filozof, wyszedł w rozważaniach filozoficznych od Kartezjusza, ale nadał im zupełnie inny kierunek, religijno-etyczny. Z wątpiwszy w rozum, którego granice się kończą, gdy chodzi o nieskończoność ^{oraz} sprawy etyczne i religijne, znalazł wyjście ze zwątpień przez odwołanie się do "serca" czyli mistycznej intuicji, ona stała się dlań metodą do rozważania natury i losów człowieka, zagubionego w swoim istnieniu i odnajdującego się w związku z Bogiem. Tak zatem ~~Pascal~~ ^{jednym z} jest poprzednikiem nowoczesnego egzystencjalizmu (zob. Kierkegaard), który stawia podobne zagadnienia. Dzieła filozoficzne Pascala: ~~to~~ L'États Provinciales (przekł. polski Boya-Żeleńskiego p.t. Prowincjałki, 1921), zawierające nawpół publicystyczną krytykę etyki jezuickiej, oraz Pensees sur la religion (przekł. polski Boya-Żeleńskiego p.t. Myśli, 1921), zbiór fragmentów i aforyzmów.

Paulsen, Friedrich (1846-1908), filozof i pedagog, profesor Uniwersytetu w Berlinie, zasłużony autor opracowań akademickich: System der Ethik (2 tomy, 1889, 12 wyd.1921), Einleitung in die Philosophie (Wprowadzenie do filozofii, 1892, 42 wyd.1929), Pädagogik (1909, 7 wyd.1921) Geschichte des gelehrten Unterrichts (Historia szkół wyższych, 2 tomy, 1885, 3 wyd.1921).

Pawlicki, Stefan (1839-1918), za młodu docent Szkoły Głównej w Warszawie i zwolennik filozofii pozytywnej (zob.Comte), następnie kilkanaście lat spędził w Rzymie, ~~właśnie w tym czasie~~ ^{został księdzem} (zakonu ~~zmarłych~~ ^{zmartwychwstańców}, ~~powrócił do kraju~~ ^{jako ksiądz}), został profesorem filozofii w Uniwersytecie krakowskim. Człowiek dużej wiedzy, lecz mało płodny, zajmował się ^{głównie} historią filozofii, główne dzieło: Historia filozofii greckiej, t.I 1890, t.II, cz.1 1903, cz.2 1917.

Peano, Giuseppe (1858-1932), włoski matematyk i logik, profesor w Turynie, zasłużył się ^{w logice} analizą budowy zdania i pojęcia klasy oraz stworzeniem symboliki logicznej, która z małymi zmianami została powszechnie przyjęta. Prace swoje i swoich uczniów na ten temat ogłaszał w wydawnictwie Formulaire de Mathématique (1894-1908).

Petrus Hispanus (Piotr Hiszpan, rodem z Lizbony, późniejszy papież Jan XXI, 1220-1277), ^{jeden z pierwszych} przedstawiciel nowej, pojawiającej się w XIII wieku logiki "logica modernorum" i autor kompendium logicznego Summulae logicales, które uzyskało rozgłos największy i miało jeszcze w XV i XVI wieku blisko 50 wydań drukiem - ostatnio zaś zostało wznowione przez ^{prof} M.Bocheńskiego w r.

128

Panaitios z Rodos (185-109), filozof stoicki i głowa tzw. średniej szkoły stoickiej; jego wpływowi należy przypisać przeniknięcie filozofii stoickiej do Rzymu, jego uczniem był Cicero (zob.). On również jest twórcą pojęcia humanizmu jako ideału wszechstronnego rozwoju ludzkiej osobowości. ^{Uczniem} ~~Następcą~~ Panaitiosa był Poseidonios z Apamei (139-50), najwybitniejszy myśliciel tego go okresu, który po wielu dalekich podróżach osiadł na wyspie Rodos i tam założył szkołę filozoficzną. Jestto ostatni wielki syntetyk filozofii hellenistycznej, który oparł swoje rozważania filozoficzne ^{współczesnych} na ~~wynikach~~ naukach szczegółowych, znał je zaś doskonale, sam bowiem był wszechstronnym erudyta, pisał dzieła matematyczne, przyrodnicze i historyczne, a nawet wytworzył oryginalną teorię kultury, której myślą zasadniczą było, że w rozwoju historycznym podwyższeniu ~~poziomu~~ materialnego poziomu życia towarzyszy obniżenie kultury etycznej. Wpływ jego na życie umysłowe epoki był głęboki i długotrwały.

Pisma Panaitiosa i Poseidoniosa zachowały się jedynie we fragmentach.

480

przez pewien czas profesor uniwersytetów Harvard i John ^{Hop}kins,
Peirce, Charles Sanders (1839-1914), ^{na} najwybitniejszy obok Jamesa (zob.) ^{Hop}
Dewey'a filozof amerykański, ^{niezmiernie oryginalny} ~~zwiaszcza znakomity~~ logik, twórca logicznej teorii
relacji, ^{właściwy inicjator pragmatyzmu} ~~znawca~~ (zob. James), za życia ogłaszał
niewiele, przeważnie jako artykuły w czasopismach. ~~Wydał~~ ^{Wydawnictwo} Studies in Logic
(1883) ~~za~~ ^{zawiera} tom zbiorowy, zawiera ważne prace logiczne jego ^{samego} i uczniów; ~~po~~
pośmiertnie wydano Collected Papers of Charles Sanders Peirce (Prace zebrane,
w tym The Grand Logic, 5 tomów, 1931/35).

Petrycy, Sebastian z Pilzna, (1554-1627), profesor uniwersytetu krakowskiego,
słynny swego czasu lekarz, ~~i pedagog~~ ^{i pedagogiczne} filozof, ^{przedstawił}
w postaci komentarzy do pism Arystotelesa ^(które przełożył na język polski) ~~etyki, polityki i ekonomiki~~, ^(„Przydatków”) ~~przetwa-~~
rzając myśli Arystotelesa i dawniejszych jego komentatorów stosownie do potrzeb
swego czasu i kraju, kładł nacisk na doświadczenie i indukcję, na rolę uczuć i
woli w działaniu, na wolności obywatelskie i sprawiedliwość społeczną. Opr.
W. Rubczyński, O filozoficznych poglądach Seb Petrycego z Pilzna, 1908; W. Wa-
sik, Sebastian Petrycy z Pilzna i jego epoka, 1923/29.

189

Petrażycki, Leon (1867-1931) znakomity prawnik i teoretyk prawa, ^a w związku z budową systemu teorii prawa twórczy również na polu metodologii nauk humanistycznych i psychologii. Był profesorem ^{teorii} prawa w Uniwersytecie Petersburskim, ^{zasi} pod koniec życia ^{w przesłanym} profesorem socjologii w Uniwersytecie Warszawskim. W swoim pojęciu prawa ujął je od strony psychologicznej, opiera się ono na emocjach, które P. charakteryzował jako przeżycia poznawcze ~~o charakterze~~ a zarazem popędowe, z nich wytwarzają się normy postępowania, dziedzinę prawa stanowią normy dwustronne, ~~które~~ które jednej stronie nadają prawo roszczenia, na drugą zaś nakładają obowiązek jego wypełnienia, natomiast normy etyczne są jednostronne, stanowią obowiązki, którym nie odpowiadają prawa strony przeciwnej. P. podkreśla "motywacyjne" i "wychowawcze" działanie prawa i tworzy nową naukę "polityki prawa", której zadaniem jest danie podstaw naukowych dla twórczości ustawodawczej. Podstawy metodologiczne i psychologiczne swej teorii prawa P. wyłożył w książce "Wstęp do nauki prawa i moralności" (ros. 1905, 3 wyd. 1908, przekład polski J. Landego 1930). Na tych podstawach buduje się Teoria prawa i państwa w związku z teorią moralności" (ros. 1907). Z innych dzieł P. istnieje nadto w przekładzie polskim "O pobudkach postępowania" (ros. 1907, tł. L. Finkelkraut, 1925). ^F P. ~~nie~~ ma następców w Polsce, głównie dzięki działalności ucznia swojego J. Landego (zob.) i w innych krajach, zwłaszcza w Ameryce.

^{Fz} rękopisu wydane przez L. Finkelkrauta "Szkice filozoficzne" (1939).

Planck Max (1858-1947), ^{profesor berliński} jeden z najwybitniejszych fizyków ostatniej doby, twórca teorii kwantowej, zajmował się również zagadnieniami poznania fizycznego i jego filozoficznymi konsekwencjami, wyniki swych rozważań ogłosił w szeregu publikacji: Wege zur physikalischen Erkenntnis (Drogi fizycznego poznania - zbiór ^{artykułów} i wykładów, 1933), Vom Wesen der Willensfreiheit (Istota wolności woli, 3 wyd.1939), Religion und Naturwissenschaft (Religia i przyrodzność, 9 wyd.1942), Das Weltbild der neuen Physik (Światopogląd nowej fizyki, 9 wyd.1942).

Plechanow, ~~Georgij~~ ^{Georgij} Walentynowicz (1857-1918), jeden z pierwszych ~~marksistów~~ rosyjskich teoretyków marksizmu, jakkolwiek nie utrzymał go w całości. Odegrał dużą rolę w rozwoju przekształceń społecznych w Rosji przedrewolucyjnej. Z dzieł jego ukazały się w polskim przekładzie: Podstawowe zagadnienia marksizmu, (1945), O materialistycznym pojmowaniu dziejów (1946), O roli jednostki w historii (1947), Przyczynek do zagadnienia rozwoju monistycznego pojmowania dziejów (1948).

(Platon 2)

ry im nadał Trasyllus, filolog grecki z czasów Tyberiusza. Obejmują trzydzieści pięć dialogów (niektóre wątpliwej autentyczności) i listów. Najważniejsze są Laches (o męstwie), Eutyfron (o pobożności), Protagoras (o dzielności), Gorgiasz (jakie są największe wartości), Kratylos (o języku), Menon (o dzielności i wiedzy), Fajdros (o duszy i jej stosunku do idei), Fedon (o nieśmiertelności), Uczta (o miłości), Teajtet (o poznaniu), Rzeczpospolita, (największe z dzieł Platona, w dziesięciu księgach mówi o idealnym państwie, ale zarazem porusza i wszystkie ^{inne} ważniejsze kwestie filozofii platońskiej), Parmenides (o metodzie dialektycznej), Sofista (o ~~byciu~~ ^{niebyciu}), Fileb (o rozkoszy i mądrości), Timaios (o stworzeniu i naturze świata). ~~Wielki~~ Dialog "Obrona Sokratesa" odtwarza mowę Sokratesa przed ~~wyrokami~~ sądem ateńskim. Większość pism Platona ma artystyczną formę dialogu, tj. dyskusji, w której główną osobą jest zwykle Sokrates, nazwy dialogów wskazują ^{najczęściej} rozmówców Sokratesa. ~~Praciami~~ ~~wszystkimi~~ ~~księgami~~ Pisma Platona były kilkakrotnie przekładane na język polski, ostatnio prawie wszystkie zostały przełożone i opatrzone komentarzami przez Władysława Witwickiego (zob.) Listy wyszły w przekładzie polskim M. Majkowskiej (195).

Obok platonizmu w pierwotnej jego postaci powstały następnie dwa systemy, przetwarzające go w dwóch różnych kierunkach. ~~Jeden z nich~~ ~~był~~ ~~Arystotelem~~ Arystotelesa (zob.) łączy świat idealny ze światem ziemskim, twierdząc, że idee istnieją w ciałach, stanowiąc ich istotę, Plotyn (zob.) natomiast wiąże

(Platon 3)

↳ platońska, powstała pierwotnie poza jej obrębem. 115

Świat idei z jeszcze bardziej abstrakcyjnym bytem pierwotnym i ~~przekształca~~ ten system "neoplatonicki" wchodzi następnie w doktrynę chrześcijańską, głównie za pośrednictwem Augustyna (zob.)

~~Szkoła~~ platońska Akademia istniała w Atenach przez lat ~~911~~⁹¹⁴ aż do końca starożytności, gdy została zamknięta dekretem cesarza Justyniana w r. 529. W swojej historii przeszła przez kilka faz. W pierwszym okresie mniej więcej do połowy III w. ^{była} prowadziła ~~była~~ ~~ja~~ w duchu Platona, ² kładąc ¹ jedynie ¹ większy ¹ nacisk ¹ na sprawy etyczne. Od scholarchy (przywódcy szkoły) Arkezylaosa (315-241) zaczyna się okres tzw. średniej Akademii, charakteryzujący się tym, że cały nacisk badawczy został położony nie na rozwijanie własnej doktryny, lecz na zwalczanie innych szkół, zwłaszcza stoickiej, stąd zbliżenie do sceptycyzmu (Zob Sextus). Karneades (214-129) jest uważany za założyciela nowszej lub trzeciej Akademii, następnej fazy jej rozwoju; on również zajmował się przede wszystkim krytyką szkół przeciwnych, ale zarazem pierwszy teoretycznie opracowywał pojęcie prawdopodobieństwa i rozróżniał sądy o różnych stopniach prawdopodobieństwa, tak zaś twierdził, że niepewność sądów nie musi prowadzić do powstrzywania się od ich wydawania, jak uczyli sceptycy, lecz że można przyjmować sądy skoro są prawdopodobne. Stanowisko takie otrzymało nazwę probabilizmu.

W końcowym wreszcie stadium Akademia poddała się wpływowi religijno-filozoficznym, ¹ odkąd jej scholarchą został Proklos (zob) przyjęła doktrynę neo-¹

100

Filon z Aleksandrii (^{Philo} ~~ok. 25 p.n.e.~~ ^{Judaeus} - ok. 50 n.e.), teolog żydowski i filozof hellenistyczny, posiada decydujące znaczenie dla rozwoju późniejszej filozofii europejskiej przez to, że ~~złazał~~ wprowadził do niej wschodnie, w szczególności żydowskie elementy religijne. Przeciwnieństwo dwóch światów Platona (zob.) pojął jako przeciwieństwo Boga i świata, ^{Wprowadził} ~~jako~~ ^{Wprowadził} ~~czł~~ ^{czł} ~~on~~ ^{on} pośredni między nimi, który nazwał terminem stoickim Logos (słowo albo też rozum), personifikując go ~~ixxyxixxg~~ ^{jako} stwórcę świata. Bóg, Logos i świat materialny były dlań trzema szczeblami drabiny bytów, zstępującej od doskonałości do niedoskonałości. Człowiek jako istota cielesna należy ~~należy~~ do najniższego szczebla; etyka Filona stawia jako naczelny cel człowieka ^{wzniesienie} się do Boga, co jest osiągalne w stanach ~~ekstazy~~ kontemplacji i ekstazy. Koncepcje Filona znalazły rozwinięcie w ostatnim wielkim systemie filozoficznym greckim, neoplatonizmie (zob. Plotyn) oraz w chrześcijańskiej filozofii patrystycznej (zob. Klemens z Aleksandrii).

(Plotyn 2)

jąc poznania, przekraczają siły rozumu i wymagają środków innych niż logiczne myślenie. Plotyn był pierwszym filozofem, który uznał za metodę ^(w metafizyce) ~~poznawczą~~ ^{biernego} ~~zachwy-~~ ^(zob. niżej) ~~cenia z bytem najwyższym.~~ Plotyn sam, jak świadczy jego uczeń Porfiriusz, przeżywał takie stany ekstazy.

Pisma Plotyna, obejmujące 54 rozpraw, zostały uporządkowane przez Porfiriusza i podzielone na sześć dziewiątek, po grecku Ennead. ~~Porfiriusz nazwał je~~ ^{Nazwa ta przyjęła się} powszechnie.

Filozofia neoplatońska rozwijała się w trzech szkołach: 1) Szkoła aleksandryjsko-rzymska, w której postacią najwybitniejszą obok samego Plotyna był uczeń jego ^{(z. Tytuł (232-304))} ~~Porfiriusz~~, autor dzieł uczonych, historii filozofii, komentarzy do Platona i Arystotelesa i ^{monografiów} ~~uczonych~~ rozpraw, z których zwłaszcza "Wstęp do Kategorii Arystotelesa" (czyli do nauki o pojęciach), zwany w skróceniu Isagogą (tzn "wstęp" po grecku) odegrał w dziejach logiki doniosłą rolę historyczną. 2) Szkoła syryjska, którą założył uczeń Porfiriusza Jamblichos (zm. ok. 330); wprowadził on do neoplatonizmu elementy religijne, włączył w proces emanacyjny świat bóstw, aniołów i demonów, pomnożył liczbę hipostaz. 3) Szkoła ateńska była dalszym ciągiem Akademii Platonskiej, a głową jej stał się Proklos (410-485), wybitny erudyta, komentator pism filozoficznych i matematycznych, a jednocześnie, podobnie jak Jamblichos twórca ~~skrajnych pomysłów~~

(Plotyn 3)

skrajnie fantastycznych pomysłów mitologicznych.

Neoplatonizm stał się ogniwem pośredniczącym myśl grecką z filozofią chrześcijańską. Czerpali z niego Klemens Aleksandryjski i Origenes (zob), a na Zachodzie Augustyn. Przez nich i przez Arabów, wśród których również miał zwolenników, stał się jednym z wielkich prądów filozofii średniowiecznej, a w nowożytnej powoływali się na niego jeszcze Hegel i Schelling (zob).

Poincaré, Henri (1854-1912), profesor Sorbony w Paryżu, wybitny matematyk i fizyk oraz teoretyk nauki, twórca teorii zwanej konwencjonalizmem, według której matematyka i nauki przyrodnicze zawierają założenia "konwencjonalne", ani prawdziwe, ani fałszywe, gdyż nie dotyczące rzeczywistości, a stanowiące jak gdyby milczące umowy ("konwencje") co do treści pojęć, którymi się nauka posługuje, rola ich polega na tym, że umożliwiają i ułatwiają tworzenie teorii naukowych. Swoje poglądy, dotyczące krytyki podstaw poznania naukowego, ogłaszał w postaci artykułów, których zbiory ukazywały się następnie w wydaniach książkowych, mianowicie: *La Science et l'Hypothèse* (1902, przekład polski p.t. Nauka i Hipoteza, tł. M.H. Horwitz, 1908), *La Valeur de la Science* (1905, przekład polski p.t. Wartość nauki, tł. L. Silberstein, 1908), *Science et Méthode* (1909, przekład polski p.t. Nauka i metoda, tł. M.H. Horwitz, 1911), *Dernières Pensées* (Myśli ostatnie, 1912).

Protagoras z Abdery (ok. 481-411), najwybitniejszy wśród sofistów ^{Stawijmy} (nauczycieli mądrości), polityk, prawodawca, autor prac gramatycznych i technicznych, prace te, z wyjątkiem drobnych fragmentów zaginęły. W latach dojrzałych przebywał w Atenach i należał do grona przyjaciół Peryklesa. Jego poglądy filozoficzne były w wielu kierunkach nowe i śmiałe, przeciwne ustalonym. Nie przyroda, lecz człowiek stał się głównym przedmiotem jego zainteresowań. Nie rozum, lecz zmysły uważał za źródło wiedzy, tak przeto był pierwszym sensualistą. ~~Nie istnieje~~ Przeczył, by istniała powszechna prawda, wspólna dla wszy-

Pitagoras z Samos (ok. 570-497), opuścił⁵ ojczyznę, zagrożoną przez podbitą przez Persów i osiadł w Krotonie (w południowej Italii), gdzie założył związek religijno-filozoficzny, zwany pitagorejskim. Osoba Pitagorasa jest otoczona licznymi podaniami, pism nie pozostawił, tak że nie wiadomo, które z późniejszych nauk pitagorejskich jemu samemu należy przypisać. Nauki te były przede wszystkim treści mistyczno-religijnej, jako jedna z dróg zbliżenia do bóstwa uważano pracę naukową i to nadało związkowi znaczenie w rozwoju greckiej filozofii. Rozkwit naukowy szkoły przypada na koniec V wieku, tzw. "młodszych pitagorejczyków", którzy wpłynęli m.i. także na Platona (zob.). Zasługi naukowe szkoły leżą przede wszystkim w dziedzinie matematyki, która pierwsi zaczęli opracowywać naukowo, a nie tylko praktycznie, i akustyki muzycznej. Na tych badaniach szczegółowych oparli koncepcje filozoficzne. Liczby pojmowali nie jako abstrakcje, lecz jako realne, lecz nadziemskie byty, które nadają zjawiskom ziemskim prawa i nimi kierują. Stąd zaś rozróżnienie w przyrodzie dówch czynników, kształtującego i kształtowanego, pierwszym są liczby, drugim pierwotny chaos, bezkształtny bezkres, ^{pierwotne tworzywo} ~~które~~ ^{które} według filozofów jońskich (zob. Anaksymander) miał być początkiem wszystkiego. W dziedzinie badań astronomicznych pitagorejczycy odkryli, że Ziemia jest okrągła i że krąży dokoła środka układu planetarnego, na nich powoływał się Kopernik w swojej teorii. ~~XX~~ ^{Odkrycia astronomiczne} im za uzasadnienie twierdzenia, że we wszechświecie panuje ład i harmonia, zgodnie z tym oni pierwsi nazywali wszechświat "kosmosem" ("ład" po grecku).

482

docent i

Raciborski Aleksander (1845-1920) profesor filozofii w Uniwersytecie lwowskim w latach 1885-1895, zarazem ~~działacz społeczny~~ ^{czynny społecznie}, autor obszernych prac historyczno-krytycznych o Spinozie (zob.) i o Millu (zob.), ogłosił nadto ^{m.i.} ~~książki~~ "Przyrodnicze podstawy naszych sądów estetycznych" (1888) oraz systematyczny wykład empirystycznej teorii poznania p.t. "ogólny zarys systemu filozofii, t.I" (1892).

Radiszczew Aleksander Nikołajewicz (1749-1802), jeden z najwybitniejszych ~~działacz społeczny i filozof~~ ^{ogłosił} poglądy sensualistyczne i materialistyczne, ~~przedstawiciel oświecenia w Rosji, przynależący do myśli ówczesnych~~ francuskich prądów wolnościowych walczył o reformy społeczne, na wsi. Jego dzieła zostały wydane w Petersburgu w 6 tomach (186/11), wybór ~~wznowiony~~ ^{wydano} pism filozoficznych i społeczno-politycznych ~~w r. 1952~~ ^{w r. 1952}; najważniejsze "Podróż z Petersburga do Moskwy", "O człowieku, o jego śmiertelności i nieśmiertelności".

Ramus, Petrus (Pierre de la Ramee, 1515-1572), humanista francuski, ~~gramatyk, matematyk i logik z nastawieniem praktycznym~~ ^{była} ~~zasiadający~~ autor słynnych opracowań logiki, ~~w których zadaniem była~~ ^{była} reforma logiki arystotelesowej, zarazem wybitny pedagog i organizator szkolnictwa ~~kałwińskiego~~ francuskiego, ~~wskazane przez niego metody~~ ^{wskazane przez niego metody} ~~postępowania~~ ^{postępowania} w logice i w pedagogice stały się źródłem prądu, zwanego ramizmem, ~~szeroko~~ ^{szeroko} rozprzestrzenionego w ówczesnym szkolnictwie europejskim zwłaszcza ~~w krajach~~ ^{w krajach} ~~przebiegających~~ ^{przebiegających} różnowierczym. Institutionum dialecticarum libri III (Wstęp

4:

1/2
podane w formie twierdzeń. Prawa mogą wyrażać różne stosunki:
Prawo przyczyny i skutku. Prawo to stosuje się w naukach
humanistycznych. Prawo współzależności funkcyjnej stosowane
jest w matematyce. ~~Prawo...~~
~~ixskutkoxxxx~~

↳ do dialektyki, ksiąg trzy, 1543), Dialectique (pierwsze francuskie o-
pracowanie logiki, 1555), Aristotelicae animadversiones (Nagana Arysto-
telessa, 1543) i.i.

18

Reichenbach, Hans (1891-1953), profesor Uniwersytetu w Berlinie, w Konstantynopolu, wreszcie w Los-Angeles, jeden z najwybitniejszych ~~szkółek~~ przedstawicieli logicznego empiryzmu (zob. Schlick). Twórczy w dziedzinie ~~zawod~~ badań nad podstawami fizyki, logiki matematycznej i logicznej teorii prawdopodobieństwa. Główne dzieła: Ziele und Wege der heutigen Naturphilosophie (Cele i drogi dzisiejszej filozofii przyrody, 1931), Wahrscheinlichkeitslehre (Teoria prawdopodobieństwa, 1935), Experience and Prediction (~~Doświadczenia~~ Empiria i przewidywanie, 1938), Philosophic Foundations of Quantum Mechanics (Podstawy filozoficzne mechaniki kwantowej, 1944), Elements of Symbolic Logic (Zasady logiki symbolicznej, 1947).

Reid, Thomas (1710-1796), profesor Uniwersytetu w Aberdeen, potem w Glasgow, założyciel ~~szkoły~~ ^{szkół} szkoły szkockiej, głoszącej filozofię "zdrówego rozsądku" (common sense); w polemice ze sceptyczną ~~teorią~~ doktryną Hume'a (zob.) Reid powoływał się na istnienie prawd powszechnie uznanych, które jego zdaniem są wystarczającymi założeniami wszelkich nauk i filozofii, ~~zawod~~ należą do nich ^{oczywiste} aksjomaty matematyki i logiki, a także założenia wiedzy ~~faktycznej~~ o faktach, że istnieją rzeczy realne poza umysłem i że istnieje umysł, który je poznaje. Główne jego dzieła: Inquiry into the Human Mind on the principles of Common Sense (Badanie rozumu ludzkiego na zasadach zdrowego rozsądku, 1764), Essays on the Powers of the Human Mind (Rozważania o władzach ludzkiego umy-
/.

Renan, Ernest (1823-1892), filolog i historyk, w filozofii zajął stanowisko ja-
ko wyraziciel postawy życiowej sceptycznej, ^{bezdogmatycznej} tolerancyjnej, przeciwreligijnej,
^{choć} ~~ale~~ w stosunku do religii nie bojowej, przeciwnie uznającej ją, ale tylko ja-
ko naturalną potrzebę instynktu ludzkiego. Świetny pisarz, wywarł swoimi książ-
kami duży wpływ na szerokie sfery społeczeństwa europejskiego. Najbardziej
głośną jego książką była ~~o~~ ~~Życie Jezusa~~ ~~(1863)~~ La vie de Jesus (Życie Jezu-
sa, 1863), ~~nadto~~ łączyła się ona z dwoma ^{znakomitymi} dziełami w jeden ciąg: Histoire du
peuple d'Israël (Historia narodu żydowskiego, 5 tomów, 1887/94) oraz Histoire
des origines du christianisme (Historia początków chrześcijaństwa, 7 tomów,
1863/83). Nadto m.i.: Averroés et l'Averroisme (1852, 3 wyd. 1869), Etudes d'
histoire religieuse (1857, 7 wyd. 1864) Dialogues et fragments philosophiques
(1876), Drames philosophiques, (1888), L'Avenir de la science (Przyszłość na-
uki, 1890). Vo nim: S. Pawlicki, Żywot i dzieła E. Renana, 1895, 2 wyd. 1905).

Fprzekł. polski A. Niemojewskiego, 1904, 3 wyd. 1907)

/przekł. polski G. Glassa, 1913)

V W przekładzie polskim jeszcze: Dzieła (wybór). Studia historyczne i filozoficzne, cz. I-III, tł. R. Centnerszwerowa, (1905) oraz Dzieła (wybór). Dialogi filozoficzne, tł. R. Centnerszwerowa, (1906).

185

Renouvier, Charles (1815-1903), pisarz filozoficzny, nie zajmował stanowiska akademickiego, lecz oddziaływał jedynie swoimi publikacjami, w których formułował poglądy zbliżone do Kanta; ^(zob.) lecz ~~przekształcając~~ uzupełnione metafizyką opartą na ^(w sensie kantowskim) praktycznych postulatach; ta praktyczna strona poglądów Renouviera zaważyła później na rozwinięciu, jakie James (zob.) nadał pragmatyzmowi. Główne dzieła: Essai de Critique générale (Zarys krytyki ogólnej, zawiera cztery części, logikę, psychologię, filozofię przyrody i filozofię historii, 1854/97), La science de la morale (Nauka moralności, 1869, 2 wyd. 1908), Esquisse d'une classification systématique des doctrines philosophiques (Zarys klasyfikacji systematycznej doktryn filozoficznych, 2 tomy, 1886), La nouvelle monadologie (1898), Le personalisme (1903), Histoire et solution des problèmes métaphysiques (Historia i rozwiązanie zagadnień metafizycznych, 1901).

Ribot, Theodule (1839-1916), ^{psychologii} ~~professeur~~ ^{professeur} Collège de France, inicjator psychologii eksperymentalnej we Francji, ~~axxaxaxax~~ uprawiał psychologię jako samodzielną naukę, niezależną od filozofii, z którą zwykle była łączona, ~~ixxxx~~ ~~pixxxixjxj~~ posługując się przy tym materiałem psychopatologicznym dla wyjaśnienia zjawisk psychologii normalnej. Główne dzieła: Psychologie anglaise contemporaine (1870, przekł. polski J. Ochorowicza p.t. Współczesna psychologia pozytywna w Anglii), Psychologie allemande contemp. (~~prxx~~ 1879, przekł.

polski W.M.Kozłowski i S.Bartoszewicza p.t. Współczesna psychologia niemiecka, 1901), L'hérédité psychologique (1873, przekł. polski S.Bartoszewicza p.t. Dziedziczność psychologiczna, 1885), La philosophie de Schopenhauer (1874, przekł.polski J.K.Potockiego p.t.Filozofia Sch.,1892) Les maladies de la mémoire (1881, przekł.polski J.Steinhaus p.t. Choroby pamięci, 1886), Les maladies de la volonté (1883, przekł.polski J.K.Potockiego, 1885), Les maladies de la personnalité (1885, przekł.polski J.K.Potockiego, 1885), Psychologie de l'attention (1888, przekł.polski J.K.Potockiego, 1891), Psychologie des sentiments (1896, przekł.polski K.Okuszki, 1901), Essai sur l'imagination creatrice (1900, przekł.polski p.t. O wyobraźni twórczej, 1901), La logique des sentiments (1905, przekład polski K.Błeszyńskiego, 1921), Problèmes de psychologie affective (1909, przekł. polski H.Swierczewskiego p.t. Z zagadnień psychologii uczuć, 1917), La vie inconsciente et les mouvements (życie podświadome i ruchy, 1914).

1762, przekł. polski p.t. Emil czyli o wychowaniu, tł. W. Husarski, 1955)

Rousseau, Jean Jacques (1712-~~178~~ 1778), pochodził z Genewy, z ludu, życie miał niespokojne, do czego przyczyniał się jego charakter trudny w pożyciu, był niezwykle zdolnym samoukiem o wybitnym talencie pisarskim. Głosił ^{wyższość} uczucia nad rozumem, ^{ci stanu} natury nad cywilizacją, ~~zdał~~ która jego zdaniem zniszczyła naturalną wolność i równość wszystkich ludzi, a te uważał za dobra najwyższe. Stał w opozycji do ówczesnego ustroju społecznego i nauki Oświecenia, przez co przygotował grunt dla Rewolucji francuskiej i dla późniejszej epoki romantycznej w literaturze i filozofii. Jego poglądy pedagogiczne, wyłożone w ^{fantastycznym} ~~wyromansie~~ pedagogicznym Emile ou sur l'éducation (~~Emil czyli o wycho-~~ ~~wania, 1762~~), a zalecające rozwijanie naturalnych skłonności dziecka, zapoczątkowały wielką nowożytną reformę wychowania Pestalozzi'ego (zob.). Drugim wielkim dziełem Rousseau'a jest Du contrat social (1762, przekład polski p.t. Umowa społeczna, tł. A. Peretiatkowicz, 3 wyd. 1948), wyłożył w nim swój pogląd na początek społeczeństwa. Rozprawy "~~Discours sur les sciences et les arts~~" ^{(Rozprawa o naukach i sztukach,} ~~1750~~ pierwsze dzieło, ^R nagrodzone przez Akademię w Dijon), "Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes" (Rozprawa o pochodzeniu i podstawach nierówności między ludźmi, 1750) oraz "De l'économie politique" (Ekonomia polityczna, 1755) wyszły w przekładzie polskim łącznie p.t. "Trzy rozprawy z filozofii społecznej", przekład opracował, słowem wstępnym i przypisami opatrzył H. Elzenberg, 1956. Z innych prac zasługują na wymienienie:

7. Wnto This Last (Wstęp do dzieła, 1862 + zamiera do Rinyus wotman, R.)

Ruskin, John (1819-1900), w pismach swoich szerzył kult piękna, łącząc je z prawdą w twierdzeniu, że nic nie może być piękne, co nie jest prawdziwe, a z dobrem moralnym przez to, że w piękności dzieła upatrywał sprawdzian dla wartości moralnej ~~twórcy~~ ^{Postulat Realizacji} / ~~twórcy~~ / piękna we wszystkich dziedzinach ludzkiej działalności była dlań punktem wyjścia dla snucia planów nowego ułożenia stosunków społecznych. Poglądy R. były podbudowane wiarą, że wszelkie piękno w naturze w i sztuce jest przejawem boskiej działalności twórczej. Estetyka Ruskina i oparta na niej jego działalność w zakresie krytyki artystycznej miała duży wpływ na współczesne mu kierunki artystyczne. Dzieła R. wyszły w zbiorowym wydaniu, 39 tomów, 1903/12. ~~Ważniejszemi~~ ^{Ważniejszemi} i. The unity of art (Jedność sztuki, 1859), Sesame and Lilies (Sesam i lilie, 1865), The Ethics of the Dust (Etyka pyłków, 1866). / Opr.: R. de la Sizeranne, Ruskin i kult piękna, tł. A. Potocki, 2 wyd. 1908; M. Bujno, J. Ruskin i jego poglądy, 2 wyd. 1908.

Russell, Bertrand ^{Carl} of (ur. 1872), myśliciel wszechstronny, ^{śmiały} oryginalny, rozwijający coraz nowe pomysły, ^{najbardziej} ~~zarówno~~ w logice i podstawach matematyki, ale piszący także o wychowaniu, wolności, szczęściu, małżeństwie. W logice nawiązywał do Peana (zob.) i Fregego (zob.), dał analizę podstawowych pojęć logicznych i matematycznych w dziele The Principles of Mathematics (1903, wyszedł tylko tom pierwszy), następnie zaś wspólnie z Whitehead'em wydał pomnikowe Principia Mathematica (3 tomy 1910/15), zawierające pełny

Urząd

(Russell d.c.)

↳ An Inquiry into meaning and Truth (Badania dotyczące znaczenia i prawdy, 1940),^F

nowoczesnej logiki symbolicznej. Do tego samego zakresu należy jeszcze książka Introduction to Mathematical Philosophy (1919). Swoje poglądy filozoficzne, dotyczące rzeczywistości i jej poznania scharakteryzował jako "atomizm logiczny", mianowicie atomami są bezpośrednie dane zmysłowe, stanowiące podstawową rzeczywistość; a wszelkie ^{zas} przedmioty poznania są dla analizy logicznej konstrukcjami, utworzonymi z owych atomów. Rozwijał je w książkach The Problems of Philosophy (1911, przekł. polski p.t. Zagadnienia filozofii, tł. L.Silberstein, 1913), Our Knowledge of External World (Nasza wiedza o świecie zewnętrznym, 1914), Analysis of Mind (Analiza ^{mysli} ~~umysłu~~, 1921), Analysis of Matter (Analiza pojęcia materii, 1927), An Outline of Philosophy (1928, przekł. polski p.t. Zarys filozofii, tł. J.Hossiasonówna, 1939).[↳] W dziedzinie historii filozofii napisał: The Philosophy of Leibniz (1900, daje nowy zupełnie pogląd na budowę systemu tego filozofa), A History of Western Philosophy (Historia filozofii Zachodu, 1946). Nadto w przekładach polskich: Małżeństwo i moralność, tł. H.Bołoz-Antoniewiczowa, 1931; O wychowaniu, tł. J.Hossiasonówna, 1932; Przebudowa społeczna, tł. A.Pański, 2 wyd. 1933; Podbój szczęścia, tł. A.Pański, 2 wyd. 1935; Wychowanie a ustrój społeczny, tł. J.Hossiasonówna, 1933; Poglądy i widoki nauki współczesnej, tł. J.Krassowski, 3 wyd. 1938; Drogi do wolności, tł. A.Kurlandzka, 1935; Wiek dziewiętnasty, ^E

^F ~~Human~~ Human Knowledge, its Scope and Limits (Poznanie ludzkie jego zakres i granice, 1948).

8. ~~Przemysł~~ ^{industrial} (O systemie przemysłowym, 1821), Catéchisme des industriels (Katechizm przemysłowców, 1823/24), Nouveau christianisme (Nowe chrześcijaństwo, 1825)

9. ^{jak} ~~o~~ ^{twierdzenia} o ~~wizjach~~ ^{o wizjach}.

2 tomy, tł.A. Pański, 1936; Szkice sceptyczne, tł.A. Kurlandzka, 1957.

Saint-Simon, Claude Henri Comte de (1760-1825), wychowanek d'Alemberta (zob.) jeden z wybitnych poprzedników socjalizmu, w pismach swoich pojmował historyczny rozwój społeczeństw jako postęp ku lepszemu, kierowany przez postęp ^{rozwoj} nauk, moralności i religii. Maluje zarys przyszłego społeczeństwa, którego podstawą będzie wielki przemysł, zorganizowany planowo na podstawach naukowych. Ostatecznym celem ma być ~~zniesienie~~ ~~niędzy~~ ~~i~~ ~~urzeczywistnienie~~ nowego prawdziwego chrześcijaństwa, ~~opartego~~ ~~na~~ ~~czynnej~~ ~~miłości~~ bliźniego, bez kapłanów i dogmatów, którego on sam miał być założycielem. Od ^{S-S} ~~niego~~ również pochodzi pojęcie nauki pozytywnej, tj. badającej fakty dane w obserwacji i filozofii pozytywnej, której zadaniem ma być zebranie w całość wyników uzyskanych przez poszczególne nauki specjalne. Pojęcie to zostało później rozwinięte w system filozofii pozytywnej przez Comte'a (zob.), który był uczniem S-S. Ważniejsze dzieła: Lettres d'un habitant de Genève a ses contemporains (1803 List mieszkańca Genewy do współczesnych, 1803), Mémoire sur la science de l'homme (W sprawie nauki o człowieku, 1813), Du système ~~≠~~

100

Santayana George (1863-1952), urodzony w Madrycie został wychowany w Stanach Zjednoczonych Ameryki Półn. i jest uważany za jednego z najwybitniejszych filozofów amerykańskich. Był przez jakiś czas profesorem uniwersytetu Harvarda, przeważnie jednak działał jako pisarz. Pisał wiele, i często poetyckim, pięknym językiem. Zaliczał się do kierunku realistycznego, przyjmując, że poznajemy bezpośrednio rzeczywistość, rzeczywistość tę uważał ~~za królestwo materii~~, materialną, ale to "królestwo materii" ~~na~~ zazwyczaj innym jeszcze światem, mianowicie "królestwem esencji", czyli idei platońskich (zob. Platon), które są niezależne od umysłu, jak rzeczy, i tworzą ~~królestwo~~ świat możliwości. Umysł ludzki dobiera je tak, by utworzyć świat idealny, dobry, piękny, harmonijny jako "królestwo ducha", które ma swą wartość jako dziedzina poezji i religii, niezależnie od tego, czy zostaje zrealizowane w materii. Główne dzieła: The Sense, of Beauty, being the outlines of Aesthetic Theory (Znaczenie piękna, zarys teorii estetycznej, 1896), Interpretation of Poetry and Religion (Interpretacja poezji i religii, 1900), The life of Reason, or the phases of Human Progress: Reason in Common Sense, in Society, in Religion, in Art, in Science (Życie rozumu, czyli fazy ludzkiego postępu: Rozum potoczny, w społeczeństwie, w religii, w sztuce, w nauce, 5 tomów, 1905, 2 wyd. 1920), Scepticism and Animal Faith (Sceptycyzm i wiara zwierzęca - tzn. pierwotna, 1923), Platonism and the Spiritual Life (Platonizm i życie duchowe, 1927), The Realm of Essence (Królestwo esencji, 1928), The Realm of Matter (Królestwo materii; 1930), The Realm of Truth (Królestwo prawdy, 1937), The Realm of

7. Mickiewicz był poety

Mickiewicz urodził się w Nowosólku

z przesłanki tych myśli, że ~~Mickiewicz~~ ~~poeta~~

8. Grama naukowe rozumie się jako ~~stwierdzenie~~ twierdzenie o związkach. Idamie ogólne

Spirit (Królestwo ducha, 1940), The Realm of Being (Królestwo bytu, 1945).
Ogłosił także poezję i prace literackie, powieść autobiograficzną The
last Puritan (Ostatni purytanin, 1935), i tom wspomnień Persons and
Places, the Background of my Life (Osoby i miejsca, podłoże mego ży-
cia, 1945).

Sartre, Jean Paul (ur.1905), paryski literat, krytyk literacki i filozof egzystencjalistyczny o dużym rozgłosie. Egzystencjalizm jest kierunkiem filozoficznym, ~~zainicjowanym~~ ^{zainicjowanym} w Niemczech przez Jaspersa ~~Heideggera~~ i Heideggera (zob.), wychodzi od analizy przeżyć szczególnie ~~ciężkich~~ ^{ciężkich}, ~~takich jak~~ ^{ciężkich} ~~rozpaczy~~ ^{rozpaczy}, ~~rozpaczy~~ ^{rozpaczy}, ~~rozpaczy~~ ^{rozpaczy}, w których zdaniem egzystencjalistów odsłania się ludzka istota. Przedmiotem filozofii egzystencjalistycznej jest człowiek, ~~z~~ ^z ~~jego~~ ^{jego} ~~istoty~~ ^{istoty} ~~z~~ ^z ~~jego~~ ^{jego} ~~istoty~~ ^{istoty} ~~z~~ ^z ~~jego~~ ^{jego} ~~istoty~~ ^{istoty} i jego sytuacja w świecie; ~~z~~ ^z ~~jego~~ ^{jego} ~~istoty~~ ^{istoty} ~~z~~ ^z ~~jego~~ ^{jego} ~~istoty~~ ^{istoty} ~~z~~ ^z ~~jego~~ ^{jego} ~~istoty~~ ^{istoty} jest ona przedstawiana jako pełna grozy i beznadziejności, wymagająca najwyższego wysiłku. Sartre ~~przedstawił~~ ^{opracował} swoje poglądy nie tylko w postaci rozpraw filozoficznych, lecz również w dziełach literackich; z dzieł filozoficznych ~~ważniejsze~~ ^{najważniejsze}: L'être et le néant (Byt i nicość, 1943), Les chemins de la liberté (Drogi wolności, 1945), L'existentialisme est un humanisme (Egzystencjalizm jest humanizmem, 1946).

(wychowanek Locke'a (zob.))

Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper Earl of (1671-1713), filozof i literat, znawca i wielbiciel starożytności, filozofię czerpał z Platona i Plotyna (zob.). Przekonaniem jego było, że świat nie jest mechanizmem, ani rozum, ani doświadczenie nie wystarczą do jego poznania, może to uczynić dopiero kontemplacja, ~~przekazywanie~~, ujmująca świat w jego całości, harmonii, pięknie. Harmonię wysuwał jako naczelną zasadę filozofii, w szczególności szukał jej w dziedzinie etyki i estetyki. Cnota polega na właściwym ustosunkowaniu wszystkich naturalnych skłonności, egoistycznych i społecznych w postępowaniu. ~~Wskazywanie~~ Estetyka Sh. jest oparta na pojęciu entuzjazmu, ~~które~~ czyli pędu żywiołowego duszy, który zespała ją z wszechświatem, ukazuje jego doskonałość i przez to zarazem wskazuje drogą do doskonałości własnej. Bezpośrednim następcą Sh. w etyce był Francis Hutcheson (1694-1752), profesor Uniwersytetu w Glasgow, który w dziele Inquiry into the Original of our Ideas of Beauty and Virtue (Badanie źródeł naszych idei piękna i cnoty, 1725), rozwinął myśl Shaftesbury'ego o swoistym zmyśle moralnym ~~analizującym~~. Poglądy estetyczne Sh. ~~dały początek~~ rozkwitowi estetyki angielskiej, nadto zaś oddziaływały na Herdera, Goethego i Schillera w Niemczech. Dzieła Sh. składają się z siedmiu studiów, które zostały zebrane w zbiorze Characteristics of men, manners, opinions, times (Charakterystyki ludzi, zwyczajów, sądów i epoki, 3 tomy, 1711). Opr. Wł Folkierski - Estetyka Sh. 1920.

203

Tomasz z Akwinu (1225-1274), "Princeps philosophorum" i "Doctor angelicus" pochodzący z południowej Italii, dominikanin, kanonizowany przez Kościół; niezwykle uzdolniony i wczesnie rozwinięty, nauczał w różnych uniwersytetach, głównie w Kolonii i w Paryżu. Był twórcą głównego systemu filozofii scholastycznej (tj. filozofii uprawianej systematycznie w ustroju szkolnym wieków średnich), łączącego doktrynę Kościoła z filozofią Arystotelesa, która z początkiem XIII w. za pośrednictwem filozofów arabskich rozpowszechniła się na zachodzie.

Nauczycielem Tomasza był Albert (Bollstädt) zwany Wielkim (1193-1280), również dominikanin, który nauczał w Paryżu i w Kolonii, uczony wielkich zdolności i wielkiej wiedzy, który w obrębie filozofii dał podstawy dla późniejszego dzieła Tomasza. System Tomasza czerpał z Arystotelesa pojęcie substancji, złożonej z materii i formy (hylemorfizm), i pogląd, że świat składa się z substancji (tzn. rzeczy) poznawalnych w doświadczeniu (że więc nie ma wiedzy wrodzonej), że władze poznawcze są dwojakie, rozum i zmysły, że rozum kieruje wolą w działaniu. Z doktryny chrześcijańskiej natomiast pochodzą składniki systemu dotyczące świata nadnaturalnego, stosunku Boga do świata i stworzenia świata z niczego. Całość systemu jest zawarta w dwóch wielkich dziełach Summa philosophiae (lub Summa contra gentiles - przeciw poganom tzn. przeciw filozofom arabskim) i Summa theologiae (~~niedokończona~~, częściowo przekłady polskie [1927]) - poza tym obszernie komentarze do Arysto-

telesa i wiele rozpraw monograficznych.

Tradycję szkoły Tomasza podtrzymywał zakon dominikański oraz (później) jezuita hiszpański, którzy w XVI w. odnowili tomizm (Franciszek Suarez, 1548-1617, profesor uniwersytetów w Salamanca i Coimbra) i uprawiali go jako neoscholastykę aż po wiek XVIII. Twórcą protestanckiej gałęzi neoscholastyki jest Filip Melanchton (zob. -). Od drugiej połowy XIX w. tomizm jest oficjalną filozofią katolicką (neotomizm), wykładana w katolickich uniwersytetach i posiadająca odrębne towarzystwa naukowe oraz wydawnictwa. W łonie neotomizmu rozwijają się w szczególności badania historyczne nauki średniowiecznej. Neotomistami są m.i. dwaj głośni filozofowie francuscy ~~XXXXXXXXXX~~ Jacques Maritain (ur.1882) i Étienne Gilson (ur.1884), w Polsce Konstanty Michalski (¹⁸⁷⁹~~1879-1949~~), profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego - obaj ostatni wybitni historycy filozofii średniowiecznej.

↳ Summa teologiczna, tom I. Część pierwsza, rozdz. 1-26, O Bogu; tom II. Część pierwsza, rozdz. 27-49, O Trójcy św., ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ pod red. ks. F. Hortyńskiego, 1927. Traktat o człowieku, Summa teologiczna, część I. rozdz. 75-89, opracował Stefan Swieżawski, 1956).

↳ Tomistami polskimi byli wybitni profesorowie Uniwersytetu w Krakowie Jan z Głogowa (ok.1430-1507) oraz Michał z Wrocławia (ok.1450-1533).>

Windelband, Wilhelm (1848-1915), profesor filozofii w Heidelbergu, głowa tzw. badeńskiej szkoły neokantyzmu (zob. Kant), zasłużony historyk filozofii, a zarazem teoretyk nauk humanistycznych, których odrębność widział w tym, że są "idiograficzne", tzn. kładą nacisk na cechy indywidualne badanych wytworów kultury, w przeciwieństwie do "nomotetycznych" nauk przyrodniczych, które pomijają na ogół cechy indywidualne a szukają związków ogólnych. Główne prace w tym zakresie: Präludien (zbiór ~~z wykładów~~ odczytów i artykułów teoretycznych, 2 tomy, 1884, 9 wyd. 1924), Geschichte und Naturwissenschaft (Historia i nauki przyrodnicze, 1894, 3 wyd. 1904), Über Willensfreiheit (O wolności woli, 1904, 4 wyd. 1923). Poglądy ~~W~~ metodologiczne Windelbanda rozwijał jego następca na katedrze uniwersyteckiej Heinrich Rickert (1863-1936), który ~~podkreślał~~ moment ~~ważny~~ wartości ~~istoty~~ jako charakterystyczny dla wytworów kultury, w książkach: Die Grenzen der Naturwissenschaftlichen Begriffsbildung (Granice przyrodniczego urabiania pojęć, 1896, 5 wyd. 1929), Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft (Nauka o kulturze i nauka o przyrodzie, 1899, 6 wyd. 1926).

~~P~~ opracowywał szczegółowo różnice między naukami przyrodniczymi a humanistycznymi i

Zestawienie haseł działu "Filozofia"
(Słownik Biograficzny)

- + ~~Abaelard, Piotr~~ *Abaelardus, Edward*
- + ~~Adler Alfred~~ zob. Freud Z.
- + ~~Ainesidemos~~ zob. Sextos Emp.
- + ~~Albert Saksończyk~~ zob. Cecham W.
- + ~~Albert Wielki~~ zob. Tomasz z Akw.
- + ~~Alkuin~~
- + ~~Alembert Jean Terond~~
- + ~~Aleksander z Hales~~ zob. Bonaventura
- + ~~Aleksander z Afrodyzji~~ zob. Arystoteles
- + ~~Algazel~~ *Alhazeni zob. Avicenna*
- + ~~Alkendi~~ *Alkindi zob. Avicenna*
- + ~~Ammonius Sakkas~~ zob. Plotyn
- + ~~Anaksagoras z Klazomen~~
- + ~~Anaksymander z Miletu~~ zob. Tales
- + ~~Anaksimenes z Miletu~~ zob. Tales
- + ~~Andronikos z Rodos~~ zob. Arystoteles
- + ~~Anzelm z Canterbury~~ *Anselmus Anst. Skz. zob. Bochawca J.*
- + ~~Antistenes z Aten~~ zob. Sokrates
- + ~~Arystyp z Jyreny~~ zob. Sokrates
- + ~~Arkesilaos~~ zob. Platon
- + ~~Augustinus Aurelius~~
- + ~~Avenarius Ryszard~~
- + ~~Averroes~~
- + ~~Avicenna~~
- + ~~Bacon z Werulamu~~
- + ~~Bacon Roger~~ *Bochawca J. zob. Bochawca J.*
- + ~~Bayle Piotr~~
- + ~~Bechtierew Włodzimierz~~
- + ~~Beneke Friedrich Eduard~~
- + ~~Bentham Jeremy~~
- + ~~Biegański Władysław~~
- + ~~Bielinskij Wissarion~~
- + ~~Bierdiajew Mikołaj~~
- + ~~Bergson Henri~~
- + ~~Berkeley George~~
- + ~~Bernard z Clairveaux~~
- + ~~Binet Alfred~~
- + ~~Boethius, Anicius Manlius Torq. Sev.~~
- + ~~Böhme, Jakub~~
- + ~~Bozano, Bernard~~
- + ~~Bonaventura (Jan Fidanza)~~
- + ~~Boole George~~
- + ~~Boutroux Emile~~ *Brehier Emile*
- + ~~Brentano Franciszek~~ *Broad C. W. zob. Moore G. E.*
- + ~~Brano Giordano~~
- + ~~Brzozowski Stanisław~~
- + ~~Büchner Ludwig~~
- + ~~Buridan Jan~~ zob. Cecham W.
- + ~~Burski Adam~~
- + ~~Cabanis Pierre~~
- + ~~Campanella Tomasz~~
- + ~~Carlyle Tomasz~~
- + ~~Carnap Rudolf~~
- + ~~Cassiodorus Flavius M. Aurelius~~
- + ~~Charron Piotr~~ *Cassirer E. zob. Schlegel*
- + ~~Chrysippos z Soloi~~
- + ~~Chwistek Ludwik~~
- + ~~Cicero Marcus Tullius~~
- + ~~Cieszkowski August~~
- + ~~Clemens z Aleksandrii~~ *Cohen Hermann zob. Nietzsche*
- + ~~Comte August~~
- + ~~Condillac Etienne Bonnot~~
- + ~~Cousin Victor~~ *Condorcet Marie Jean*
- + ~~Croce Benedetto~~ *Comenius Jan*
- + ~~Cudworth Ralf~~ *Czarnocki Witold zob. Duchowski*
- + ~~Czuang-Tsey~~ zob. Kao-Tsy *Czu-Hsi zob. Koufrjan*
- + ~~Dembowski Edward~~
- + ~~Demokryt z Abdery~~
- + ~~Descartes Renatus~~
- + ~~Dewey John~~

- Jevons, William Stanley zob. Boole
 Johannes Scotus Eriugena
 Jung, Karol Gustaw zob. Freud
 Kanada
 Kapila
 Kant, Emanuel
 Karneades z Cyreny zob. Platon
 Kierkegaard, Sören
 Klemens z Aleksandrii
 Koffka, Kurt zob. Wertheimer
 Kołłątaj, Hugo
 Konfucjusz (Kung-Fu-Tse)
 Kotarbiński, Tadeusz
 Kozłowski, Władysław Mieczysław
 Köhler, Wolfgang zob. Wertheimer
 Kremer, Józef
 Krupiński, Franciszek
 Lalo, Charles
 La Mettrie, Julien Offray
 Lande, Jerzy
 Lange, Friedrich Albert
 Lao-Tsy
 Lassalle, Ferdinand
 Lavelle, Louis
 Leibniz, Gottfried Wilhelm
 Lenin, Włodzimierz
 Leśniewski, Stanisław
 Leukippos z Miletu zob. Demokryt
 Levy-Bruhl, Lucien zob. Durkheim
 Libelt, Karol
 Lieh-Tsy zob. Lao-Tsy
 Littré, Emil zob. Comte
 Lotze, Rudolf Hermann
 Lucretius Carus, Titus
 Lutosławski, Wincenty
 Łempicki, Zygmunt zob. Dilthey
 Łoskij, Mikołaj
 Łukasiewicz, Jan
 Mach, Ernest
 Mc Dougall, William
 Maine de Biran, François Pierre
 Malebranche, Nicole
 Mahrburg, Adam
 Mannheim, Karl
 Marcus Aurelius Antoninus
 Maritain, Jacques zob. Tomasz z Akw.
 Marcel, Gabriel
 Marks ~~Karxi~~(Marx), Karol
 Masaryk, Tomasz Garrigue
 Mateusz z Krakowa zob. Occham
 Melanchton, Filip
 Mencius (Meng-Tsy) zob. Konfucjusz
 Mercier, Desiré
 Meyerson, Emil
 Michalski, Konstanty
 Michał z Wrocławia zob. Tomasz z Akw.
 Michał Twaróg z Bystrzykowa zob. Duns Sc.
 Mikołaj z Kuzy
 Mikołaj z Oresme zob. Occham
 Mill, James zob. Bentham
 Mill, John Stuart
 Montaigne, Michel
 Montesquieu, Charles de Secondat
 Moore, George Edward
 Morawski, Marian
 More (Morus), Sir Thomas
 Mo-Ti (Micius)
 Narbutt, Kazimierz
 Natorp Paul
 Nietzsche, Fryderyk Wilhelm
 Occham, Wilhelm
 Ochorowicz, Julian
 Origenes zob. Klemens
 Ortega y Gasset, José
 Ostwald, Wilhelm
 Panaitios z Rodos
 Papini, Giovanni
 Paracelsus, Philippus
 Parmenides z Elei
 Pascal, Blaise
 Patanjali
 Paulsen, Friedrich

Pawlicki, Stefan
 Peano, Giuseppe
 Petrażycki, Leon
 Petrus Hispanus
 Petzold, Joseph zob. Avenarius
 Peirce, Charles Sanders
 Petrycy, Sebastian
 Planck, Max
 Platon
 Plechanow, Georgij
 Plotyn
 Poincare, Henri
 Porfiriusz z Tyru zob. Plotyn
 Poseidonios z Apamei zob. Panaitios
 Priestley, Joseph zob. Hartley
 Proklos zob. Plotyn
 Protagoras z Abdery
 Pirrhon z Elidy zob. Sextus Emp.
 Pitagoras z Samos

 Raciborski, Aleksander
 Radhakrishnan, Sarwapalli
 Radiszczew, Aleksander
 Ramakrishna zob. Vivekananda
 Ramanuja
 Ramus, Petrus
 Reichenbach, Hans
 Reid, Thomas
 Renan, Ernest
 Renouvier, Charles
 Ribot, Theodule
 Rickert, Heinrich zob. Windelband
 Robert Grosseteste zob. Bacon, Roger
 Roscellinus, Johannes zob. Abailard
 Rousseau, Jean Jacques
 Rubczyński, Witold
 Ruskin, John
 Russell, Bertrand
 Ryszard od św. Wiktora zob. Bernard z Cl.

 Saint-Simon, Claude Henri
 Santayana, George
 Sartre, Jean Paule
 Sawicki, Franciszek

 Scheler, Max
 Schelling, Friedrich Wilhelm
 Schiller, F.C. zob. James
~~Schleiermacher, Daniel zob. Schelling~~
 Schlick, Moritz
 Schopenhauer, Artur
 Schweitzer, Albert
 Seneca, Lucius Annaeus
 Sextus Empiricus
 Shaftesbury, Anthony Ashley
 Siger z Brabantu zob. Averroes
 Simmel, Georg
 Sokrates
 Sołowiew, Włodzimierz
 Spencer, Herbert
 Spengler, Oswald
 Spinoza, Baruch (Benedykt)
 Spranger, Eduard zob. Dilthey
 Staszic, Stanisław
 Steiner, Rudolf
 Stern, William
 Stirner, Max
 Straszewski, Maurycy
 Straton zob. Arystoteles
 Struve, Henryk
 Stumpf, Karl
 Suarez, Franciszek zob. Tomasz z Akw.
 Szaniawski, Józef Kalasanty
 Szczepanowski, Stanisław

 Śankara
 Śleszyński, Jan
 Śmiglecki, Marcin
 Śniadecki, Jan
 Śniadecki, Jędrzej

 Tagore, Rabindranath
 Taine, Hipolit
 Tatarkiewicz, Władysław
 Tales z Miletu
 Tarski, Alfred zob. Leśniewski
 Teofrast zob. Arystoteles
 Tertullian
 Telesio, Bernardino zob. Campanella

Słownik Biograficzny - Filozofia

Zestawienie haseł

- Abailard, Piotr
Abramowski, Edward
Adler, Alfred zob. Freud
Ainesidemos zob. Sextus
Ajdukiewicz, Kazimierz
Albert Saksończyk zob. Occham
Albert Wielki zob. Tomasz z Akw.
Alkuin
d'Alembert, Jean Lerond
Aleksander z Hales zob. Bonawentura
Aleksander z Afrodyzji zob. Arystoteles
Alfarabi zob. Avicenna
Algazel
Alkendi
Anaksagoras z Klazomen
Anaksymander z Miletu zob. Tales
Anaksymenes z Miletu zob. Tales
Anioł Słazak zob. Boehme
Anzelm z Canterbury
Antistenes zob. Sokrates
Arystoteles
Arystyp z Cyreny zob. Sokrates
Arkesilaos zob. Platon
Augustinus, Aurelius
Avenarius, Ryszard
Averroes
Avicenna

Bacon z Werulamu, Franciszek
Bacon, Roger
Badarayana zob. Sankara
Bayle, Piotr
Bechtierew, Włodzimierz
Beneke, Friedrich Eduard
Bentham, Jeremy
Biegański Władysław
Bieliński Wissarion
Bierdiajew Mikołaj
Bergson, Henri

Berkeley, George
Bernard z Clairveaux
Binet, Alfred
Boethius, Anicius Manlius Sev.
Boehme, Jakub
Bolzano, Bernard
Bonaventura (Jan Fidanza)
Boole, George
Boutroux, Emile
Bréhier, Emile
Brentano, Franciszek
Broad, C.D. zob. Moore
Bruno, Giordano
Brzozowski, Stanisław Leopold
Büchner, Ludwig
Buridan, Jan zob. Occham
Burski, Adam

Campanella, Tomasz
Carlyle, Tomasz
Carnap, Rudolf
Cassiodorus, Flavius M. Aurelius
Cassirer, Ernst zob. Natorp
Charron, Pierre
Chrysippos z Soloi
Chwistek, Leon
Cicero, Marcus Tullius
Cieszkowski, August
Cohen, Hermann zob. Natorp
Comte, August
Condillac, Etienne Bonnot
Condorcet, Marie Jean
Cousin, Victor
Couturat, Louis
Croce, Benedetto
Cudworth, Ralf
Czarnocki, Stefan zob. Durkheim
Czernyszewski, Mikołaj
~~Czu Hsi zob. Konfucjusz~~

- Czuang-Tsy zob. Lao-Tsy
 Czu-Hsi zob. Konfucjusz

 Dembowski, Edward
 Demokryt z Abdery
 Descartes, René
 Dewey, John
 Diderot, Denis
 Dietzgen, Joseph
 Dilthey, Wilhelm
 Diogenes z Laerty
 Diogenes ze Synopy
 Driesch, Hans
 Du Bois-Reymond, Emil
 Dühring, Eugen
 Duns Scotus, Johannes
 Durkheim, Emil
 Dzierżewski, Wojciech

 Eckehart
 Elzenberg, Henryk
 Emerson, Ralf Waldo
 Empedokles z Akragas
 Engels, ~~Krzysztof~~ Fryderyk
 Epiktet z Hierapolis
 Epikur z Samos
 Ebulides zob. Euklides z Megary
 Euklides z Megary

 Fechner, Gustaw Teodor
 Feuerbach, Ludwik
 Fichte, Johann Gottlieb
 Filodemos zob. Epikur
 Filon z Aleksandrii
 Fouillé, Alfred
 Fourier, Franciszek Maria
 Frege, Gottlob
 Freud, Zygmunt

 Galenos, Claudius
 Gangeśa
 Gassendi, Piotr
 Gebirol (Avicebron)
 Genovesi, Antonio

 Gentile, Giovanni zob. Croce
 Geulincx, Arnold
 Gilson, Etienne zob. Tomasz z Akw.
 Gołuchowski, Józef
 Gorgiasz zob. Parmenides
 Górski, Jakub
 Gracjan, Baltazar
 Grotius, Hugo
 Grzegorz z Nyssy zob. Klemens
 Guyau, Jean Marie

 Haeckel, Ernest
 Hartley, Dawid
 Hartmann, Edward
 Hartmann, Nikolai
 Hegel, Georg Friedrich Wilhelm
 Hegesias Peisithanatos
 Heidegger, Martin
 Helmholtz, Hermann
 Heinrich, Władysław
 Helvetius, Claude Adrien zob. Diderot
 Heraklit z Efezu
 Herbart, Johann Friedrich
 Herbert z Cherbury
 Hobbes, Tomasz
 Höfler, Alois
 Hoene Wroński, Józef Maria
 Höffding, Harald
 Holbach, Paul Heinrich Dietrich zob. Diderot
 Hugo od św. Wiktora zob. Bernard z Cl.
 Humboldt, Wilhelm
 Hume, Dawid
 Husserl, Edmund
 Hutcheson, Francis zob. Shaftesbury

 Ingarden, Roman

 Jamblichos z Chalkis zob. Plotyn
 James, William
 Jan z Głogowa
 Jan ze Stobnicy zob. Duns Scotus
 Janet, Pierre
 Jaspers, Karol
 Jaroński, Feliks

- // Kremer Józef
- // Kotarbiński Tadeusz
- // Kozłowski Władysław *Władysław*
- // Krupiński Franciszek *Krupiński Franciszek*
- // Lamarck Jean Baptiste *Lamarck Jean Baptiste*
- // La Pettrie Julien Offray *La Pettrie Julien Offray*
- // Lange Friedrich Albert *Lange Friedrich Albert*
- // Lao-Tsz
- // Lessalle Ferdinand *Lessalle Ferdinand*
- // Leibniz Gottfried Wilhelm
- // Lenin Włodzimierz
- // Lesniewski Stanisław
- // Leukippos z Miletu *Leukippos z Miletu zob. Demokryt*
- // Levy-Bruhl Lucien *Levy-Bruhl Lucien zob. Durkheim*
- // Libelt Karol *Libelt Karol*
- // Locke John *Locke John zob. Leib-Tsz zob. Lao-Tsz*
- // Roskij Mikołaj
- // Lotze Rudolf Hermann
- // Lucretius Carus, (Titus)
- // Lutostawski Wincenty *Lutostawski Wincenty*
- // Łukasiewicz Jan *Łukasiewicz Jan*
- // Mac Dougall William
- // Mach Ernest
- // Maine de Biran Franciszek Piotr
- // Malebranche Nicole
- // Mahrburg Adam
- // Mannheim Karl
- // Marcus Aurelius Antoninus
- // Maritain Jacques *Maritain Jacques zob. Tomasz St.*
- // Martianus Capella *Martianus Capella*
- // Marx Karol
- // Masaryk Tomasz Garrigue
- // Melancton Filip *Melancton z Krakowa zob. Beckman*
- // Menecius (Meng-Tsz) *Menecius (Meng-Tsz) zob. Konfucjusz*
- // Mercier Desire
- // Meyerson Emil
- // Michałski Konstanty *Michałski Konstanty*
- // Michał z Wrocławia *Michał z Wrocławia zob. Tomasz St.*
- // Michał -waróg z Bystrzykowa *Michał -waróg z Bystrzykowa zob. Tomasz St.*
- // Mill John Stuart *Mill John Stuart zob. Beckman*
- // Montaigne Michel de
- // Montesquieu Charles de Secondat

- // Moore George Edward
- // Morawski Marian
- // More (Morus), Sir Thomas
- // Mo-Ti (Nicius)
- // Müller Johannes
- // Narbutt Kazimierz
- // Natorp Paul
- // Nikołaj z Kuzy
- // Nikołaj z Oresme *Nikołaj z Oresme zob. Ockham W.*
- // Nietzsche Fryderyk Wilhelm
- // Ockham Wilhelm
- // Ochorowicz Julian
- // Origenes *Origenes zob. Klemens*
- // Ortega y Gasset José
- // Ostwald Wilhelm
- // Panaitios z Rodos *Panaitios z Rodos*
- // Paracelsus Philippus *Paracelsus Philippus*
- // Parmenides z Elei
- // Pascal Blaise *Pascal Blaise*
- // Paulsen Friedrich
- // Pawlicki Stefan
- // Peano Giuseppe
- // Petrażycki Leon
- // Petrus Hispanus *Petrus Hispanus zob. Petrus Joseph zob. Avicenna*
- // Peirce Charles Saunders
- // Petrucy Sebastian
- // ~~Pillo z Aleksandrii~~
- // Planck Max
- // Platon
- // Flechanow *Flechanow*
- // Plotyn
- // Poincaré Henri
- // Porfiriusz z Tyru *Porfiriusz z Tyru zob. Platon*
- // Poseidonios z Apamei *Poseidonios z Apamei zob. Panaitios*
- // Proklos z Lyki *Proklos z Lyki zob. Platon*
- // Protagoras z Abdery
- // Pirron z Elidy *Pirron z Elidy zob. Sextus Empir.*
- // Pitagoras z Samos
- // Raciborski Aleksander *Raciborski Aleksander*
- // Radiszczew Aleksander
- // Ramakriszna *Ramakriszna zob. Sankara*
- // Ramus Piotr *Ramus Piotr*

- // Reichenbach Hans
- // Reid Thomas
- // Renan Ernest
- // Renouvier Charles
- // Ribot Theodule
- ✓ Rickert Heinrich zob. Windelband
- ~~Rintelen Joachim-Fritz~~
- ✓ Robert Grosseteste zob. Barrow Popen
- ✓ Roscellinus Johannes zob. Abelard
- // Rousseau Jean Jacques
- ✓ Rubczyński Witold
- // Ruskin John
- // Russell Bertrand *Russell et al. zob. Barrow*
- // Saint-Simon, Claude Henri
- // Santayana, George *Santayana*
- // Sartre Jean Paule
- ✓ Sawicki Franciszek
- ✓ Scheler Max
- ✓ Schelling Friedrich Wilhelm
- ✓ Schlick Moritz *Schlick F. C. zob. James*
- ✓ Schopenhauer Artur *Schleiermacher zob. Schelling*
- ✓ Schweitzer Albert
- ✓ Seneca Lucius Annaeus
- ✓ Sextus Empiricus
- // Shaftesbury Anthony Ashley
- ✓ Simmel Georg *Siger i Brabantia zob. Barrow*
- Sard.* ~~Simplikios z Cylicji~~
- ✓ Sleszyński Jan
- ✓ Smiglecki Marcin
- ✓ Sniadecki Jan
- ✓ Sniadecki Jędrzej
- ✓ Sokrates
- ✓ Sołowiew Włodzimierz
- ✓ Spencer Herbert
- ✓ Spengler Oswald *zob.*
- ✓ Spinoza Baruch (Benedykt)
- ✓ Spranger Eduard *zob. Dilthey*
- ✓ Staszic Stanisław
- ✓ Steiner Rudolf
- ✓ Stern William
- ✓ Stirner Max

- ✓ Straszewski Maurycy *Stracon zob. Argu-lety*
- ✓ Struve Henryk
- ✓ Stumpf Karl
- ✓ Suarez Franciszek *zob. Tomson z Str.*
- ✓ Swami Vivekananda zob. Szankara
- ✓ Szaniawski Józef Kalasanty
- ✓ Szankara (Sankara)
- ✓ Szczepanowski Stanisław
- ✓ Taine Hipolit *Taine, Robinson*
- ✓ Tatarkiewicz Władysław
- ✓ Tales z Miletu
- ✓ Tarski Alfred *zob. Lukasiwicz*
- ✓ Teofrast z Eresos *zob. Apollonius*
- ✓ Tertullian
- ✓ Telesio Bernardino *zob. Campanella*
- ✓ Titchener Edward *Tomson z Kempis zob. Eckhart*
- ✓ Tomasz z Akwinu
- ✓ Trentowski Bronisław *Trentis Jean Rob. zob. Wierzbicki*
- ✓ Wardowski Kazimierz
- ✓ Unamuno Miguel
- ✓ Vaihinger Hans *Vaihinger*
- ✓ Vico Giambattista *Vico Johannes Ludovicus*
- ✓ Volney Constantin Francois
- ✓ Voltaire *Wang-Yang - King zob. Kao-Tsy*
- ✓ Wartenberg Mściśław
- ✓ Weber Max
- ✓ Wertheimer Max
- ✓ Weryho Władysław
- ✓ Whitehead Alfred North
- // Windelband Wilhelm
- ✓ Witelo
- ✓ Witwicki Władysław
- ✓ Wolff Christian *Wolff*
- ✓ Wundt Wilhelm *Wundt*
- ✓ Xenofanes z Koloson
- ✓ Zenon z Elei *zob. Parmenides*
- ✓ Zenon z Kition *zob. Chrysipp.*
- ✓ Znaniecki Florian *Znaniecki*
- ✓ Znaniecki Mikołaj

NB. Drobne zmiany zastrzeżone. Pi-sownia i alfabet do uzupełnienia!

Adler, Alfred - zob. Freud
 Ainesidemos - zob. Sextus
 Albert Saksonczyk - zob. Occham
 Albert Wielki - zob. Tomasz z Akw.
 Aleksander z Hales - zob. Bonawentura
 Aleksander z Afrodyzji - zob. Arystoteles
 Alfarabi - zob. Avicenna
 Anioł Słazak - zob. Boehme
 Arkesilaos - zob. Platon
 Broad, C.D. - zob. Moore
 Buridan, Jan - zob. Occham
 Cassirer, Ernst - zob. Natorp
 Cohen, Hermann - zob. Natorp
 Czarnowski, Stefan - zob. Durkheim
 Czuang-Tsy - zob. Lao-Tsy
 Czu-Hsi - zob. Konfucjusz
 Ebulides - zob. Euklides z Megary
 Gentile, Giovanni - zob. Croce
 Gilson, Etienne - zob. Tomasz z Akw.
 Gorgiasz - zob. Parmenides
 Grzegorz z Nyssy - zob. Klemens z Al.
 Helvetius, Claude - zob. Diderot
 Holbach, Paul - zob. Diderot
 Hugo od św. Wikt. - zob. Bernard z Cl.
 Hutcheson, Francis - zob. Shaftesbury
 Jamblichos - zob. Plotyn
 Jan ze Stobnicy - zob. Duns Scotus
 Jevons William - zob. Boole
 Jung, C.G. - zob. Freud
 Karneades - zob. Platon
 Leukippos - zob. Demokryt
 Levy-Bruhl, Lucien - zob. Durkheim
 Lieh-Tsy - zob. Lao-Tsy
 Littré, Emil - zob. Comte
 Łempicki, Zygmunt - zob. Dilthey
~~Matthias Jakob Lehn~~
 Maritain, Jacques - zob. Tomasz z Akw.
 Mateusz z Krakowa - zob. Occham
 Mencius (Meng-Tsy) - zob. Konfucjusz
 Michał z Wrocławia - zob. Tomasz z Akw.
 Michał Twaróg z Bystrz. - zob. Duns Sc.
 Mikołaj z Oresme - zob. Occham
 Mill, James - zob. Bentham
 Origenes - zob. Klemens z Aleks.
 Petzold, Joseph - zob. Avenarius
 Porfiriusz - zob. Plotyn
 Posidonios - zob. Panaitios
 Priestley, Joseph - zob. Hartley
 Proklos - zob. Plotyn
 Pyrrhon z Elidy - zob. Sextus Emp.
 Rickert, Heinrich - zob. Windelband
 Robert Grosseteste - zob. Bacon, Roger
 Roscellinus - zob. Abaelard
 Ryszard od św. Wikt. - zob. Bernard z Cl.
 Schiller, F.C. - zob. James
 Siger z Brabantu - zob. Averroes
 Spranger, Eduard - zob. Dilthey
 Straton - zob. Arystoteles
 Suarez, Franciszek - zob. Tomasz z Akw.
 Teofrast - zob. Arystoteles
 Telesio Bernardino - zob. Campanella
 Tomasz a Kempis - zob. Eckhart
 Turgot, Jean Rob. - zob. Diderot
 Wang-Yang-Ming - zob. Lao-Tsy
 Zenon z Elei - zob. Parmenides
 Zenon z Kittion - zob. Chryzyp